

Eerste Nederlandse SDG-rapportage

Nederland ontwikkelt duurzaam

Mei 2017

Inhoudsopgave

VOORWOORD	4
DEEL A. GEMEENSCHAPPELIJK RELAAS	8
1. Samenvattende conclusies	9
2. Welkom aan de SDGs	9
3. Metingen en initiatieven	10
4. Nederlandse stappen op weg naar de SDGs	10
5. Leaving no one behind als leidend principe	11
6. Nederland in de wereld	11
7. Coördinatie en coherentie	13
8. Partnerschappen	13
DEEL B. RIJKSOVERHEID	16
SDG 1. Geen armoede	17
SDG 2. Geen honger	18
SDG 3. Goede gezondheid	19
SDG 4. Kwaliteitsonderwijs	21
SDG 5. Gendergelijkheid	22
SDG 6. Schoon water en sanitaire voorzieningen	24
SDG 7. Duurzame energie	25
SDG 8. Goede banen en economische groei	26
SDG 9. Industrie, innovatie en infrastructuur	28
SDG 10. Verminderde ongelijkheid	28
SDG 11. Duurzame steden en gemeenschappen	30
SDG 12. Verantwoorde consumptie en productie	31
SDG 13. Klimaatactie	32
SDG 14. Leven onder water	33
SDG 15. Leven op het land	34
SDG 16. Vrede, veiligheid en sterke publieke diensten	36
SDG 17. Partnerschappen voor de doelstellingen	37
DEEL C. DECENTRALE OVERHEDEN	40
1. Inleiding	41
2. Rollen, taken en inzet per domein	41
3. Conclusies en agenda komende jaren	50

DEEL D. BEDRIJFSLEVEN EN FINANCIËLE SECTOR	52
1. Inleiding	53
2. Vijf clusters voor werken en ondernemen gericht op de SDGs	55
3. Tot slot	63
 DEEL E. MAATSCHAPPELIJK MIDDENVELD	 64
1. Algemeen	65
2. Wat is de stand van zaken m.b.t. de SDGs?	66
3. Wat is er nog nodig om de SDGs te behalen?	69
4. Wat doet het maatschappelijk middenveld zelf om de SDGs te behalen?	71
 DEEL F. KENNISINSTELLINGEN	 74
1. Inleiding	75
2. Wat gebeurt er al binnen de Nederlandse kennisinstellingen?	76
3. Doelen die meer aandacht verdienen	82
4. Wat kunnen de kennisinstellingen bijdragen aan het behalen van de SDGs?	82
5. Conclusie	83
 DEEL G. JONGEREN	 86
1. Jongeren over welke SDGs zij belangrijk vinden.	87
2. Jongeren informeren over- en betrekken bij de SDGs	91
3. De bijdrage van NJR, Jongerenvertegenwoordigers en jongerenorganisaties aan bereiken van SDGs binnen en buiten Nederland	93

VOORWOORD

Eind september 2015 gaven de regeringsleiders van 193 lidstaten van de Verenigde Naties in New York goedkeuring aan de resolutie “Onze wereld transformeren: de 2030 Agenda voor Duurzame Ontwikkeling”. De Duurzame Ontwikkelingsdoelen of Sustainable Development Goals, hierna in het Engels af te korten tot SDGs, vormen de kern van deze resolutie. Voor het eerst in de geschiedenis van de VN is er nu een alomvattend en integraal samenhangend akkoord bereikt over de aanpak van de grote mondiale uitdagingen en hebben alle landen zich daaraan op het hoogste politieke niveau gecommitteerd. Vanwege het universele karakter van de doelen gelden ze voor alle lidstaten – ook voor Nederland.

De implementatie van de resolutie is op 1 januari 2016 van start gegaan, primair op het niveau van lidstaten. In Nederland wordt naast de inzet van de rijksoverheid door veel partijen actief bijgedragen aan de implementatie: de decentrale overheden, het bedrijfsleven en financiële sector, het maatschappelijk middenveld, de kennisinstellingen en de jongeren.

Dit is een eerste rapportage over de implementatie. Tot nu toe lag er een [studie van het Planbureau voor de Leefomgeving \(PBL\)](#) en had de rijksoverheid een inventarisatie van het beleid per subdoel gemaakt. [De Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling \(OESO\)](#) en de [Sustainable Development Solutions Network \(SDSN\)/Bertelsmann Stiftung](#) hebben zomer 2016 inschattingen gegeven van de startpositie van Nederland. In een brief aan de Tweede Kamer is dat samengevat en is een overzicht van maatschappelijke initiatieven gegeven.¹ Deze rapportage bouwt hierop voort en baseert zich tevens op de [eerste meting](#) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) van 4 november 2016.

Deze rapportage start met een gemeenschappelijke relaas van de eerdergenoemde partijen. Vervolgens geeft de rijksoverheid per SDG een reactie op de CBS-meting, een samenvatting van het relevante beleid en hoe dit zich verhoudt tot het bereiken van de SDGs in 2030.

De genoemde partijen geven vervolgens een impressie van de relevante ontwikkelingen in hun sector, waar zij de volgende drie vragen in hun achterban hebben uitgezet: Wat zijn volgens u de belangrijkste actiepunten waar Nederland veel heeft bereikt en waar moeten we nog aan werken? (2) Wat is uw mening over de manier waarop de SDGs in Nederland worden opgepakt en heeft u suggesties? (3) Hoe draagt u zelf bij aan de implementatie van de SDGs binnen en buiten Nederland? Hoewel de achterban actief gereageerd heeft en er ook nog een online questionnaire is uitgezet, kan deze raadpleging noch van de beschrijving van de uitgangspositie noch van de initiatieven van het afgelopen jaar een compleet dekkend beeld geven.

¹ Tweede Kamer, vergaderjaar 2015-2016, 33 625, nrs. 213 herdruk en 221. Tweede Kamer, vergaderjaar 2016-2017, 26 485 en 33 625, nrs. 232 en 239.

SDG 1: Einde maken aan armoede overal, in alle vormen

SDG 2: Einde maken aan honger, bereiken van voedselzekerheid en verbeterde voeding en het bevorderen van duurzame landbouw

SDG 3: Verzekeren van goede gezondheid en welzijn op elke leeftijd bevorderen

SDG 4: Verzekeren van gelijke toegang tot kwalitatief goed onderwijs en bevorderen van levenslang leren voor iedereen

SDG 5: Bereiken van seksegelijkheid en zelfontplooiing/empowerment voor alle vrouwen en meisjes

SDG 6: Verzekeren van toegang tot en duurzaam beheer van water en riolering voor iedereen

SDG 7: Verzekeren van toegang tot betaalbare, betrouwbare, duurzame en moderne energie voor iedereen

SDG 8: Bevorderen van aanhoudende, inclusieve en duurzame economische groei, volledige en productieve werkgelegenheid en eerlijk werk voor iedereen

SDG 9: Opbouwen van robuuste infrastructuur, bevorderen van inclusieve en duurzame industrialisatie en stimuleer innovatie

SDG 10: Terugdringen van ongelijkheid binnen en tussen landen

SDG 11: Steden en menselijke nederzettingen inclusief, veilig, robuust en duurzaam maken

SDG 12: Verzekeren duurzame consumptie- en productiepatronen

SDG 13: Ondernemen van urgente actie om klimaatverandering en de gevolgen ervan tegen te gaan

SDG 14: Conserveren en duurzaam gebruik maken van de oceanen, zeeën en maritieme hulpbronnen voor duurzame ontwikkeling

SDG 15: Beschermen, herstellen en bevorderen van het duurzame gebruik van ecosystemen, duurzaam beheren van bossen, tegengaan van woestijnvorming, tegengaan en terugdraaien van landdegradatie, en het verlies aan biodiversiteit een halt toeroepen

SDG 16: Bevorderen van vreedzame en inclusieve samenlevingen met het oog op duurzame ontwikkeling, verzekeren van toegang tot justitie voor iedereen en creëren van doeltreffende, verantwoordelijke en inclusieve instellingen op elk niveau

SDG 17: Versterken van de implementatiemiddelen en vernieuwen van het mondiaal partnerschap voor duurzame ontwikkeling

DEEL A. GEMEENSCHAPPELIJK RELAAS

Gezamenlijk opgesteld door de rijksoverheid, de VNG namens de decentrale overheden, VNO-NVW/MKB-NL/GlobalCompact Nederland voor het bedrijfsleven en de financiële sector, Partos voor het maatschappelijk middenveld, Kaleidos in opdracht van NWO-WOTRO voor de kennisinstellingen en de NJR voor de jongeren.

1. Samenvattende conclusies

Na de ondertekening van het SDG-akkoord hebben de rijksoverheid en de in dit document genoemde organisaties van de decentrale overheden, het bedrijfsleven en financiële sector, het maatschappelijk middenveld, de kennisinstellingen en de jongeren – hierna te noemen partijen – de Duurzame Ontwikkelingsdoelen verwelkomd en zijn er voortvarend mee aan de slag gegaan. Partijen hebben de ambitie om bij te dragen aan het behalen van de doelen in 2030. Voor de vele lopende activiteiten zijn de SDGs een inspiratiebron tot versnelling – dankzij gekwantificeerde (sub)doelen met indicatoren en tijdshorizon – en tot verbreding – dankzij 17 ondeelbare doelen. Nu de doelen eindelijk zo helder geformuleerd zijn en ze meer haalbaar en minder ver weg lijken, worden alle burgers geholpen ze te gaan zien, er hoop uit te putten en er onweerstaanbaar naar toe getrokken te worden.²

Nederland staat er met betrekking tot de in 2030 te bereiken 17 doelen goed voor. Dat is niet alleen de opvatting van partijen, maar blijkt ook uit de studies van [PBL](#), [OESO](#) en [SDSN/Bertelsmann](#). De laatste studie zet Nederland op de achtste plaats in de wereld. Sinds november 2016 is er een eerste meting van het CBS, waarop partijen reflecteren in dit document, wetend dat het gaat om een eerste meting. Het globale beeld daaruit is dat Nederland gemiddeld tot de Europese subtop behoort. Op veel punten gaat het in Nederland goed, vooral op economisch vlak, de rechtsstaat en instituties, en op sommige terreinen van onderwijs en gezondheid. Op andere gebieden zijn er nog uitdagingen richting 2030, zoals bij klimaatbescherming, hernieuwbare energie, de voetafdruk elders in de wereld en economische en sociale ongelijkheid, met name op het gebied van gender.

Partijen willen bijdragen de goede scores te versterken en werken samen aan de uitdagingen. De SDGs bieden een wenkend perspectief om de prestaties in Nederland, grensoverschrijdend en internationaal nog verder te brengen op de middellange termijn. Er liggen voor Nederland kansen om met assistentie, kennisdeling, hulp, handel en investeringen binnenslands en wereldwijd bij te dragen aan de SDGs. Met een substantieel publiek en privaat budget richt het zich op thema's waar het traditioneel veel

kennis en kunde heeft: water, voedsel, veiligheid en rechtsorde, seksuele en reproductieve gezondheid en rechten. Binnen deze thema's besteedt Nederland extra aandacht aan gendergelijkheid, private sector ontwikkeling en klimaatverandering.

2. Welkom aan de SDGs

Partijen verwelkomen de SDGs als uniek door 193 landen gemeenschappelijk afgesproken kader. Deze wereldwijde doelen vormen een stimulans om lopende activiteiten te versnellen dankzij gekwantificeerde doelen en een gemeenschappelijke stip aan de horizon. Ook verwelkomen zij het alomvattende karakter, dat het belangrijk maakt alle activiteiten coherent aan elkaar te verbinden.

Alle partijen hebben het streven bij te dragen om de SDGs in 2030 te behalen, in de wetenschap dat Nederland er goed voor staat bij een reeks doelen en tegelijk een aantal uitdagingen heeft. Er liggen voor Nederland kansen om met assistentie, kennisdeling, hulp, handel en investeringen binnenslands en wereldwijd bij te dragen aan de SDGs.

Er is de afgelopen anderhalf jaar aanzienlijke voortgang geboekt met het verbeteren van de kennis over de SDGs bij de verschillende, meest betrokken partijen in de samenleving. Veel partijen benutten de SDGs als kader voor hun activiteiten. Zij brengen in kaart op welke manier de SDGs kunnen helpen om activiteiten te versnellen en te verbreden. Sommigen vragen daarbij om meer helderheid over de verhouding tot bestaande instrumenten.

De Nederlandse implementatie van de SDGs richt zich enerzijds op het eigen grondgebied en de voetafdruk (de negatieve effecten van consumptie hier op mens en milieu elders) en anderzijds op internationale samenwerking. De omvang van de uitdagingen is afhankelijk van de startpositie. Deze verschilt per subdoel en kernactiviteit van de sector.

Partijen zijn uitgegaan van wat er organisatorisch en procedureel al is bij de implementatie van de SDGs. Zowel lokaal als centraal zijn daar voorzieningen aan toegevoegd: platforms (SDG Charter), campagnes (global goals gemeente-campagne van VNG-International), websites (www.SDGNederland.nl) en coördinatiepunten. Partijen zijn het erover eens dat de implementatie nu gebaat is de informatie en communicatie over de SDGs uit te breiden naar andere organisaties. De overige partijen vragen van de rijksoverheid waar nodig meer zichtbaarheid van de eigen inzet en richtinggevende ambitie.

² Vrij naar President John F. Kennedy, "Commencement Address at American University", Washington D.C., 10 juni 1963.

3. Metingen en initiatieven

In de brief aan de Tweede Kamer van 30 september 2016 is ingegaan op de startpositie van Nederland aan de hand van [een rapport van het PBL](#), [een pilotstudie van de OESO](#) en [een index van het SDSN en de Bertelsmann Stiftung](#). Volgens de [OESO](#) heeft Nederland een goede startpositie en volgens [SDSN/Bertelsmann](#) staat Nederland op de achtste plaats in de wereld. Naar verwachting zullen al deze organisaties in de zomer van 2017 met een nieuwe studie komen.

Op 4 november 2016 heeft het Centraal Bureau voor de Statistiek een eerste meting gepubliceerd. Met deze publicatie is Nederland wereldwijd een van de eerste landen met een objectief beeld van de stand van zaken met de SDGs. Het CBS maakt de kanttekening dat de 230 VN-indicatoren nog tekortkomingen laten zien op het punt van afrirelaties, de voetafdruk in het buitenland en de gevolgen voor toekomstige generaties. Voor Nederland is gerekend met 192 doelindicatoren, aangevuld met indicatoren uit de sinds 2009 bestaande Monitor Duurzaam Nederland. Op basis van een uiteindelijke dekkinggraad van 37% is een redelijk eerste beeld verkregen waar Nederland op dit moment staat. Het CBS werkt via een maatschappelijke consultatie aan een hogere dekkinggraad en zal op basis daarvan vóór de volgende rapportage met een geactualiseerd indicatorenrapport komen. Het CBS heeft niet zozeer gekeken waar Nederland in de wereld staat en hoe wordt bijgedragen aan de mondiale realisatie van de SDGs, maar meer hoe de positie ten opzichte van de andere lidstaten van de Europese Unie is.

Ook regionaal en lokaal worden ontwikkelingen op het gebied van duurzaamheid geregistreerd. Zo meet de [Nationale Monitor Duurzame Gemeenten](#) van Telos sinds 2014 de trends op economisch, sociaal en ecologisch gebied aan de hand van 19 thema's en 105 indicatoren, voor alle 388 gemeenten. De thema's hebben duidelijke raakvlakken met de SDGs. In de Monitor 2016 wordt geconcludeerd dat gemeenten gemiddeld genomen een stap vooruit zijn gegaan op duurzaamheid. Met name in de milieupijler is een stijgende trend zichtbaar als gevolg van de overgang naar duurzame energiebronnen en energiebesparing, en door schonere lucht. De meeste gemeenten zijn overigens nog ver verwijderd van het doel om in 2020 14% duurzame energie op te wekken. De (chemische) kwaliteit van oppervlaktewater is juist afgenomen, en geluidshinder neemt toe. Er is verbetering op economische indicatoren, vooral als gevolg van de aantrekkende economie. Wat betreft economische ontwikkeling en beschikbaarheid van banen zijn er echter aanzienlijke regionale verschillen binnen Nederland. De gemiddelde score in de sociaal-culturele pijler laat geen toename zien. Kleinere en

middelgrote gemeenten doen het in die pijler beter dan de grote steden, waar het aantrekken van de economie nog te weinig sociale effecten heeft. In drie van de vier grootste steden liep de deelname aan de arbeidsmarkt verder terug en de langdurige werkloosheid op. Wel verbetert de score voor onderwijs en voor veiligheid.

Deze metingen doen een uitspraak over de actuele situatie en geven per definitie geen oordeel over de vraag of Nederland de doelen in 2030 gaat halen. Daarom is het belangrijk ook naar de initiatieven van partijen te kijken. De rijksoverheid heeft haar lopende en komende beleid behorende bij alle 169 subdoelen [op een rij](#) gezet en is in deel B van deze rapportage per doel op de CBS-meting en haar beleidsinitiatieven ingegaan. De andere partijen doen dat op vergelijkbare wijze in hun delen.

4. Nederlandse stappen op weg naar de SDGs

De SDGs komen niet als een verrassing, er is een lange geschiedenis aan vooraf gegaan. Economische en sociale ontwikkeling begonnen eind negentiende eeuw al hand in hand te gaan. Sinds de jaren '60 van de vorige eeuw is daar het milieu bijgekomen. Zo verklaarde de regering in 1971 dat de inmiddels bereikte hoge welvaart deels besteed moest worden aan het bestrijden van kwalijke bijverschijnselen als geweld en vervuiling van het leefmilieu.

Ondanks de in 1972 gehouden grote VN-conferentie over milieu en ontwikkeling (UNCED, Stockholm) werd de spanning tussen economische groei en milieubescherming niet weggelaten. In Nederland werd gesproken over vrijwillige beperking van het gebruik van grondstoffen, openbaarheid van bestuur en solidariteit met mensen aan de onderkant van de samenleving, hier en in de wereld. Hiermee werd de relatie tussen de Nederlandse economie en de situatie van mensen elders erkend.

Het rapport van de Commissie Brundtland in 1987 waarin onder andere de intergenerationele solidariteit werd erkend, kreeg in Nederland een zeer positief onthaal: sociale vernieuwing en duurzame ontwikkeling werden sleutelwoorden. Het eerste Nationaal Milieubeleidsplan werd uitgebracht.

De *Earth Summit* van 1992 in Rio de Janeiro leidde in Nederland tot veel maatregelen, onder meer op het gebied van biodiversiteit, klimaat en water. Op basis van de in Rio tot stand gekomen Agenda 21 ontwikkelde het *International Council for Local Environmental Initiatives* (ICLEI) een raamwerk dat gemeenten hielp een Lokale Agenda 21 op te stellen. Veel Nederlandse gemeenten gaven daar gehoor aan.

Aan de implementatie van de *Millennium Development Goals* van 2000 is in het Nederlandse ontwikkelingsbeleid grote aandacht geschonken. Met investeringen in onder meer basisonderwijs, toegang tot schoon drinkwater en vaccinatie van kinderen, heeft Nederland fors bijgedragen aan de spectaculaire vooruitgang die in ontwikkelingslanden op deze punten is geboekt. Zo gaan nu in Afrika 4 van de 5 kinderen naar school (en evenveel jongens als meisjes), kregen mondiaal 2,3 miljard mensen schoon drinkwater en is kindersterfte gehalveerd. In 2006 startte VNG-International de Millenniumgemeente Campagne om Nederlandse gemeenten actief te betrekken bij de MDGs. 165 gemeenten sloten zich aan.

Ter voorbereiding van de top in Johannesburg in 2002 werd een proces gestart om te komen tot een Nationale Strategie Duurzame Ontwikkeling (NSDO). Op basis van [verkenningen](#) werd een Actieplan Duurzame Ontwikkeling vastgesteld. Een internationale commissie onderzocht het Nederlandse beleid voor duurzame ontwikkeling in een Peer Review. In 2008 beoogde de Kabinetsbrede Aanpak Duurzame Ontwikkeling het versterken van de samenhang tussen beleidsdoelen, de eigen bedrijfsvoering te benutten om tot duurzame ontwikkeling te komen en het voeren van een maatschappelijke dialoog. De Monitor Duurzaam Nederland werd door CBS en planbureaus opgesteld vanaf 2009. De [monitors](#) schetsen de ontwikkeling van vier typen maatschappelijk kapitaal: ecologisch, economisch, sociaal en menselijk. Daarnaast wordt de kwaliteit van het leven nu geschetst en de effecten op het leven elders en later.

In de laatste jaren heeft Nederland vooral ingezet op het multilaterale proces om de *Millennium Development Goals*, het Rio-proces en de *UN Guiding Principles on Business and Human Rights* te verenigen in de Duurzame Ontwikkelingsdoelen. Nadat daartoe tijdens de Rio+20 Conferentie was besloten heeft Nederland een actieve rol gespeeld bij de formulering van de aangenomen resolutie.

5. Leaving no one behind als leidend principe

Voor de Verenigde Naties en Nederland staat de belofte dat niemand achterblijft, '*Leaving No One Behind*', centraal bij de uitvoering van de SDGs. Om ontwikkeling echt duurzaam te laten zijn, is betrokkenheid van iedereen noodzakelijk. Dus iedereen, vrouw of man, ziek of gezond, stads- of plattelandsbewoner, homoseksueel of heteroseksueel, rijk of arm, jong of oud, moet deel kunnen nemen aan onze samenleving. In Nederland zijn veel voorzieningen voor mensen in armoede of met een beperking, maar liggen er ook nog uitdagingen voor onder andere het behouden en versterken van inclusieve zorg, onderwijs, toegang tot de

arbeidsmarkt en betaalbare huisvesting. Ook is het van belang om alle burgers betrokken te houden bij politieke en maatschappelijke processen. In ontwikkelingslanden is deze uitdaging nog veel groter omdat daar nog steeds bijna 800 miljoen mensen in extreme armoede leven. Ongeveer de helft hiervan woont in Afrika ([Worldbank, 2016](#)). Om de armste en gemarginaliseerde groepen te bereiken zijn voldoende data nodig, om te zorgen dat iedereen meetelt en inzichtelijk te maken met welke vormen van uitsluiting achtergestelde groepen te maken hebben. Vervolgens zijn specifieke interventies noodzakelijk om deze groepen te bereiken. Om armoede wereldwijd te bestrijden moet ook grote ongelijkheid worden aangepakt. Daarbij is het besef van belang dat de laagste inkomensgroepen niet vanzelf meeprofiten als de welvaart voor de hoogste inkomens stijgt, maar dat juist investeren in de kansen van de lagere en middenklasse eenieder vooruit helpt en bevorderlijk is voor duurzame groei. Dit pleit voor een aanpak (onder meer binnen private sector ontwikkelingsprogramma's) die begint bij gelijke kansen aan de onderkant van de samenleving om zo te borgen dat iedereen profiteert van economische ontwikkeling. Een aanpak die zich ook richt op private ontwikkeling van ondernemerschap en het maatschappelijk middenveld, waarmee een duurzame economie gericht op inclusieve samenlevingen zich kan ontwikkelen. Nederland zet extra in om de belofte waar te maken dat niemand achterblijft met een [Actieplan voor Inclusieve Ontwikkeling](#) ter waarde van € 350 mln. De 20 actiepunten zijn gericht op werk voor jongeren en vrouwen en op politieke dialoog om Leave No One Behind hoog op de agenda te krijgen op landenniveau en in internationale organisaties.

6. Nederland in de wereld

De uitdagingen wereldwijd zijn groot, vooral in ontwikkelingslanden waar één op de vijf mensen in extreme armoede leeft, dat wil zeggen met minder dan \$1,9 per dag moet rondkomen. Bovendien ondervinden juist deze landen en de kwetsbare groepen binnen die landen onevenredig zwaar de gevolgen van klimaatverandering en milieudegradatie.

Met de [buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking agenda](#) investeert de rijksoverheid in een economisch sterkere, stabielere en veiligere wereld waarin de extreme armoede wordt uitgebannen en ongelijkheid afneemt. Dit gebeurt via hulp aan de allerarmste landen, via hulp én handel aan lage- en middeninkomenslanden met een forse economische groei, en via handelsrelaties met landen die op eigen benen kunnen staan ([Vernieuwing ODA en partnerlandenlijst](#), [Versterken Internationaal Verdienvermogen](#)). Om resultaten te boeken concentreert Nederland zich op thema's waar het goed in is: water,

voedsel, veiligheid en rechtsorde, seksuele en reproductieve gezondheid en rechten (SRGR, alles wat te maken heeft met gezonde en gewenste zwangerschappen, veilige bevallingen, vrijheid van partnerkeuze en seksuele rechten, waaronder toegang tot anticonceptie). Binnen deze thema's besteedt Nederland extra aandacht aan de rechten van vrouwen, meisjes en jongeren, private sector ontwikkeling en klimaatverandering ([Wat de wereld verdient](#)). Elk van deze thema's sluit aan bij specifieke SDGs.

Omdat de gevolgen van een veranderend klimaat groot zijn in de wereld heeft de rijksoverheid nieuwe accenten vastgelegd in de Internationale Waterambitie (IWA). Ingezet wordt op het vergroten van waterzekerheid en waterveiligheid gebaseerd op een actiegerichte agenda en ondersteund door het Partners voor Water programma (€ 60 miljoen). Waterschappen zijn, onder de vlag van *Dutch water authorities*, wereldwijd actief in het uitwisselen van kennis over en versterken van waterbeheer.

Deze inzet is van belang voor het behalen van de SDGs in ontwikkelingslanden. Met ODA-uitgaven heeft Nederland de afgelopen jaren goede resultaten bereikt. Zo kregen de afgelopen jaren met Nederlandse steun bijna 25 miljoen mensen in ontwikkelingslanden toegang tot schoon drinkwater en sanitaire voorzieningen en 19 miljoen mensen toegang tot duurzame energie. Jaarlijks helpt Nederland nu zo'n 18 miljoen mensen aan verbeterde voeding, krijgen 15 miljoen meisjes en vrouwen toegang tot anticonceptie, terwijl de toegang tot basisinfrastructuur (wegen, publieke voorzieningen) voor negen miljoen mensen verbetert dankzij Nederlandse investeringen. ([Resultaten Rapportage](#)).

Nederland spant zich in eigen land en de EU in voor eerlijker kansen voor ontwikkelingslanden op terreinen als handelsakkoorden, *FairTrade*, investeringen, toegang tot medicijnen, internationale belastingregels, verduurzaming van waardeketens, geldovermakingen, klimaatverandering en voedselzekerheid. Elk van deze onderwerpen sluit aan bij specifieke SDGs ([Actieplan en jaarrapportage Beleidscoherentie voor Ontwikkeling](#)).

De decentrale overheden zijn aangesloten op tal van internationale netwerken rond duurzame stedelijke en regionale ontwikkeling. Ook dragen Nederlandse gemeenten bij aan capaciteitsontwikkeling bij lokale overheden in partnerlanden voor betere dienstverlening en inclusief bestuur. Daarnaast zien zij de SDGs ook als een extra stimulans om de transitie naar een duurzame samenleving in Nederland te versnellen en daarmee onze internationale voetafdruk te verkleinen.

Onder het motto *Global challenges, Dutch solutions* hebben bedrijven veel te bieden als het gaat om het aandrazen van

oplossingen voor de mondiale uitdagingen en de transities die nodig zijn. Vooral inzake voedsel, water, toegang tot goede gezondheidszorg, de energie- en klimaatagenda en het uitdragen van het concept *Sustainable Urban Delta*.

Ondernemers vormen met hun bedrijven een belangrijke drijvende kracht waarbij het wereldwijd samenwerken, het sluiten van (mondiale) partnerschappen en het delen van kennis en kunde cruciaal is om tot realisatie van de SDGs te komen. Het topsectorenbeleid faciliteert ze daarbij.

Het maatschappelijk middenveld, en dan met name ontwikkelingsorganisaties, zet zich actief in voor duurzame ontwikkeling wereldwijd door middel van een scala aan activiteiten. Dit is bijvoorbeeld gericht op versterking van de positie van vrouwen, het verbeteren van toegang tot schoon drinkwater of goed onderwijs en ontwikkeling van de landbouwsector. Het Nederlandse maatschappelijk middenveld heeft connecties met lokale partijen in ontwikkelingslanden, en zit dus in de haartaten van deze landen; één van de oorzaken van de hoge effectiviteit. Dit blijkt onder meer uit recente [evaluaties](#) van de resultaten van het subsidiekader MFS-II.

De Nederlandse kennissector is sterk internationaal georiënteerd. Kennisinstituten werken wereldwijd nauw samen met onderzoekers, bedrijven en maatschappelijke organisaties, ook met lage- en midden inkomenslanden. Ze zijn actief op uiteenlopende terreinen die vrijwel alle SDGs beslaan; van voedselvraagstukken tot mondiale gezondheid en van vrede, recht en instituties tot slimme energietechnieken. Daarbij is er binnen de wetenschap specifieke aandacht voor SDG 17: wat is er (wereldwijd) institutioneel nodig om de doelen te bereiken? Met een internationale mix van staf en studenten, wordt de kwaliteit en reikwijdte van het Nederlandse onderwijs en onderzoek verstevigd. Kennisinstituten bieden onder andere Massive Open Online Courses (MOOCs) aan die wereldwijd geïnteresseerden kunnen inspireren tot duurzame ontwikkeling.

Jongerenorganisaties en jongeren zelf zetten zich op tal van manieren in voor de implementatie van de SDGs. Ze informeren hun peers over de SDGs en over hoe ze zelf kunnen bijdragen aan de implementatie daarvan. Soms gaat dat over de SDGs in zijn volledigheid en soms concentreren jongerenorganisaties en jongeren zich op specifieke doelen. Daarnaast zijn er tal van jongereninitiatieven, in de buurt, in Nederland en daarbuiten, gericht op de implementatie van de SDGs. Dit zijn bijvoorbeeld initiatieven gericht op duurzame ontwikkeling, het verbeteren van de leefomgeving of het verbeteren van de positie van jongeren op de arbeidsmarkt. Veel van deze initiatieven komen niet direct voort uit de SDGs, maar ze dragen wel bij aan de implementatie.

7. Coördinatie en coherentie

Twee sterke punten van de SDGs zijn dat ze een breed, vrijwel alomvattend bereik hebben en dat ze “universeel, ondeelbaar en onderling gerelateerd” zijn (resolutie 75/1, paragrafen 71 en 74.b). Dit vormt vanwege de complexiteit tegelijkertijd een grote uitdaging.

Voor de versterking van de coördinatie bij de implementatie van de SDGs zijn in Nederland geen zware institutionele voorzieningen gecreëerd. De versterking is vormgegeven in een SDG-netwerk tussen bestaande coördinatiestructuren. Bij de rijksoverheid is er een coördinerend bewindspersoon (thans de Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking), een hoge functionaris voor de coördinatie van de implementatie en een *focal point* per ministerie. De koepels van de partijen bij dit gemeenschappelijke relaas hebben ieder een penvoerder voor deze rapportage aangewezen. Daarnaast vinden partners elkaar in diverse netwerken op deelterreinen van de SDGs.

Coherentie tussen de (sub)doelen kan worden versterkt door het uitvoeren van effecttoetsen (*impact assessments*), verstrekken van integrale rapportages en gebruiken van integrale begrotingen. Het uitbrengen van de onderhavige rapportage ten behoeve van Verantwoordingsdag als onderdeel van het begrotingsproces draagt bij aan de coherentie van het rijksbeleid.

Inhoudelijk geldt dat vrijwel elk doel gerelateerd is aan één of meer van de andere doelen. Dit geldt tussen de sociale, ecologische en economische doelen, en ook tussen de nationale en internationale dimensie van de doelen. De relatie kan positief, neutraal of negatief zijn. In het positieve geval is het zaak tot een versterking te komen, in het negatieve geval is het belangrijk een eenvoudige uitruil te vermijden. Nederland heeft ten aanzien van effecten van beleid op ontwikkelingslanden ([Actieplan Beleidscoherentie voor Ontwikkeling](#)) en op milieubeheer (*Mutual Gains Approach*) ervaring om effecten op te sporen en een vergelijk te vinden.

8. Partnerschappen

Nederland heeft een lange traditie in partnerschappen (zoals de waterschappen en het ‘polderen’) en het ontwikkelt nieuwe vormen. Het wordt door andere landen als een koploper hierin gezien. Voorbeelden zijn de topsectoren (met kennisinstellingen, bedrijven, overheid), het Energieakkoord (breed), Green Deals en “samenspraak en tegenspraak” (waarin NGOs de leiding hebben).

Nederland maakt zich sterk voor de verduurzaming van mondiale waardeketens. Daarnaast stimuleert Nederland bedrijven om in te spelen op de kansen die de maatschappelijke uitdagingen in de SDGs bieden. Nederland faciliteert en ondersteunt multi-sectorale samenwerking aan zowel de inkopende als aan de producerende kant van de keten. Waar partijen in Nederland afspraken vastleggen in IMVO-convenanten om misstanden te voorkomen en aan te pakken en duurzaamheid te bevorderen, wordt ook in landen als Bangladesh of Ethiopië met Nederlandse ondersteuning samengewerkt aan thema's als leefbare lonen, de aanpak van kinderarbeid en beter afvalmanagement. Door middel van deze gezamenlijke aanpak door de hele waardeketens kunnen duurzame en inclusieve waardeketens de norm worden. Het tegengaan van risico's in de keten vormt de basisvoorwaarde voor bedrijven om kansen en concurrentievoordelen te benutten.

Stichting [SDG Charter](#) creëert een faciliterende omgeving waarin partijen in partnerschap kunnen bijdragen aan de SDGs. Het Charter is een maatschappelijk initiatief en is tot nu toe ondertekend door ruim 100 partijen. De Stichting faciliteert samenwerking zowel online als offline. In workshops worden partijen bij elkaar gebracht, worden uitdagingen en kansen signaleerd en is er de mogelijkheid om ‘solution partnerships’ te vormen. In het online portal worden SDG-initiatieven in kaart gebracht en is er ruimte voor kennisuitwisseling en samenwerking. Verder onderzoekt het Charter samen met anderen hoe financiering rond de SDGs gezamenlijk verbeterd kan worden, door te zorgen voor betere toegang tot fondsen die er zijn en nieuwe fondsen waar nodig, en dat alles bij elkaar te brengen in een SDG-fonds “Symfonie”. Tot slot brengt het Charter de voorlopers op het gebied van de SDGs bij elkaar zodat deze aan publiek en politiek kunnen laten zien dat er een maatschappelijke beweging is die de SDGs als kans ziet en hen uitnodigt om mee te doen, bijvoorbeeld in de vorm van een Lagerhuisdebat voor Tweede Kamerleden en een jaarlijks publieksfestival.

Alle organisaties kunnen laten zien wat ze doen aan de SDGs op www.SDGNederland.NL/Portal. Ook kunnen organisaties elkaar hier vinden zodat ze elkaar kunnen versterken. Dit portaal is in opbouw en iedereen is uitgenodigd om mee te doen. Voorbeelden van bestaande solution partnerships zijn:

- SDG 3: Eerstelijns gezondheidszorg. Het [Community Life Center](#) (CLC) platform verbetert de toegang tot en kwaliteit van gezondheidszorg en het welzijn van de bevolking. Philips is als trekker actief in o.a. Kenya, DRC, Zimbabwe en Zuid Afrika en werkt o.a. samen met de UNFPA, IRC, UNICEF, en Amref Flying Doctors.

- SDG 11: Duurzame verstedelijking. De missie van de [Human Cities Coalition](#) (HCC) is om de toegang tot basisbehoeften zoals drinkwater, sanitatie, afvalbeheer, huisvesting en werkgelegenheid voor inwoners van sloppenwijken en informele nederzettingen te verbeteren, door inclusieve en schaalbare business cases te ontwikkelen. Dit initiatief van AkzoNobel heeft 20 partners en start in Jakarta en Manila.
- SDG 17: Duurzaam investeren. Met de ‘[SDG-Investing](#)’ (SDG-I) agenda committeren meer dan twintig Nederlandse financiële instellingen zich aan meer actie rondom de SDGs en roepen zij de overheid en de Centrale Bank op om samen met hen te werken aan het versnellen van investeringen in de SDGs, in navolging van de twee grootste pensioenfondsen die 58 miljard Euro in duurzame ontwikkeling willen investeren tegen 2020.

In een publiek-private ‘Werkplaats’ gaan rijksoverheid en bedrijfsleven gezamenlijk aan de slag met marktwerking en het identificeren van kansen, waar Nederlandse consortia van bedrijven, en bijvoorbeeld kennisinstellingen, op kunnen inspelen. Hiertoe heeft de rijksoverheid een samenwerkingsovereenkomst getekend met VNO-NCW en MKB-NL. Is bijvoorbeeld helder dat India problemen heeft met water, dan probeert de Werkplaats consortia te vormen en gerichte business cases aan te bieden met ondersteuning vanuit bijvoorbeeld de posten. De diplomatieke posten overal ter wereld hebben een enorm netwerk en de juiste kennis om startende ondernemers op weg te helpen. Met de Werkplaats wordt er voor gezorgd dat bedrijven beter gebruik kunnen maken van aanwezige expertise. Dat is goed voor Nederland, maar ook voor andere landen, want Nederlandse bedrijven staan bekend om praktische en innovatieve producten die op verantwoorde manier worden gemaakt.

Ook in eigen land werken inwoners en brede maatschappelijke allianties aan de verschillende uitdagingen op het gebied van duurzaamheid. Naast geformaliseerde partnerschappen tussen de sectoren die bijdragen aan deze rapportage is sprake van een enorme rijkdom en variëteit aan (burger)initiatief van onderop, bijvoorbeeld in relatie tot leefbaarheid van de (stedelijke) omgeving, energiebesparing en productie van schone energie, duurzame landbouw, het terugdringen van afval en voedselverspilling, buurtzorg, integratie van statushouders en het bevorderen van sociale cohesie. Hoewel deze vaak meer lokale initiatieven nationaal minder zichtbaar zijn, vormen zij een belangrijke drager van het transitieproces dat Nederland doormaakt.

DEEL B. RIJKSOVERHEID

Opgesteld door de ministeries vanuit hun individuele verantwoordelijkheden en gezamenlijk voor het geheel.

Als eerste stap in de implementatie van de SDGs heeft de rijksoverheid een inventarisatie gemaakt (internationaal mapping genoemd) van het bestaande en aangekondigde beleid per subdoel. In mei 2016 is de eerste versie daarvan en inmiddels de tot en met 31 december 2016 bijgewerkte uitgebreide versie [openbaar gemaakt](#). Deze inventarisatie is één van de documenten die een alomvattend beeld biedt van het rijksbeleid dat tussen nu en 2030 geldt.

SDG 1. Geen armoede

Dit doel houdt in een einde te maken aan armoede overal, in alle vormen. Het kijkt daarbij naar verschillende achtergestelde groepen alsook sociale beschermingssystemen en maatregelen.

In Nederland

Het CBS-rapport geeft aan dat extreme armoede, ofwel de dagelijkse strijd om fysiek te overleven (leven met minder dan \$1,90 per dag als de internationale armoedegrens), niet bestaat in Nederland. Tussen 2006 en 2015 is het percentage mensen met risico op armoede in Nederland mede als gevolg van de recente economische crisis wel gestegen van 5 naar 6,5 procent volgens voorlopige cijfers, terwijl de doelstelling juist inzet op een daling van het armoederisico. Ook is de intensiteit van de armoedeproblematiek groter geworden: het mediane inkomen van de mensen met risico op armoede daalde van bijna 19 procent onder de kritische drempel in 2012 naar bijna 24 procent onder de drempel in 2015.

De rijksoverheid merkt op dat de indicator die het CBS gebruikt gebaseerd is op de EU-indicator 'At Risk of Poverty'. Deze indicator maakt het mogelijk lidstaten onderling met elkaar te vergelijken. Deze indicator houdt echter geen rekening met nationale omstandigheden en beleid. De cijfers van het CBS en het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) zijn specifiek gericht op de nationale situatie en laten juist zien dat armoede daalt en dat deze daling zich verder zal doorzetten.

De rijksoverheid is het eens met het CBS dat Nederland het goed doet op het gebied van uitbanning van armoede. Het risico op armoede en sociale uitsluiting ligt in Nederland met 16,4% nog altijd aanzienlijk lager dan het EU-gemiddelde, dat op 23,7% ligt. Nederland is in 2015, na Tsjechië en Zweden de lidstaat waar het risico op armoede en sociale uitsluiting het kleinst is. De verwachtingen naar de toekomst toe zijn positief. Volgens de meest [recente armoedecijfers van het SCP](#) zal de daling van armoede de komende jaren verder doorzetten. Daarbij besteedt de overheid speciale aandacht aan de bestrijding van kinderarmoede, wat recentelijk door de Sociaal-Economische Raad (SER) naar voren is gekomen als een uitdaging binnen het Nederlands armoedebelief.

Het Nederlandse sociale zekerheidstelsel voorziet in een toereikende levensstandaard. Het stelsel biedt sociale bescherming en ondersteuning aan uiteenlopende groepen in de Nederlandse samenleving zoals werkenden, ouderen, ouders van kinderen, arbeidsongeschikten en personen die tijdelijk niet zelf in een toereikend inkomen kunnen voorzien. Desondanks komt het ook in Nederland voor dat door omstandigheden iemand toch (tijdelijk) niet in zijn of haar onderhoud kan voorzien. In aanvulling op de algemene sociale voorzieningen en verzekeringen wordt extra ingezet op het bevorderen van de financiële zelfredzaamheid, arbeidsparticipatie en sociale inclusie. Het kabinet heeft ook van meet af aan armoedebestrijding hoog op de agenda gezet. In het Regeerakkoord is afgesproken om het armoede- en schuldenbeleid te intensiveren. Hiervoor is € 100 miljoen structureel per jaar beschikbaar gesteld. In aanvulling hierop heeft het kabinet vanaf 1 januari 2017 structureel € 100 miljoen extra beschikbaar gesteld om te bevorderen dat alle kinderen in Nederland kansrijk kunnen opgroeien. Gemeenten zijn verantwoordelijk voor het armoedebelief en ontvangen extra structurele middelen. Verder stelt de rijksoverheid middelen ter beschikking aan maatschappelijke organisaties die armoede en schulden bestrijden en helpen voorkomen. Ook wordt in EU-verband aan de strijd tegen armoede gewerkt, in het kader van het [Europees Fonds voor Meest Behoeftigen](#), in Nederland gericht op ouderen.

Er is recht op sociale voorzieningen voor iedereen die regelmatig in Nederland woont. Hervormingen van het sociale-zekerheidstelsel vinden plaats opdat het stelsel blijft aansluiten bij veranderende sociale omstandigheden, de huidige arbeidsmarkt en arbeidsverhoudingen. Het stelsel biedt inkomensbescherming en zet in op activering. Tevens is de financiële houdbaarheid van het stelsel een aandachtspunt. SDG 1 raakt bovendien aan economische zelfstandigheid. In Nederland is 53% van de vrouwen economisch zelfstandig tegenover 73% van de mannen. Er wordt actief actie ondernomen om ervoor te zorgen dat meer vrouwen economisch zelfstandig worden en de percentages gelijk worden.

Wereldwijd

Nederland levert een forse bijdrage aan de bestrijding van extreme armoede en duurzame economische groei in ontwikkelingslanden, kerndoelen van de 2030 Agenda. De Nederlandse inspanningen in het buitenland worden mede bepaald door thematische resultatenkaders, inclusief indicatoren en streefwaarden (targets). Deze indicatoren hangen nauw samen met de specifieke SDG-targets en indicatoren. In de [begroting van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking 2017](#) is een subset van 15 indicatoren opgenomen.

Internationaal draagt Nederland bij aan het uitbannen van extreme armoede en het creëren van duurzame en inclusieve groei en ontwikkeling overal ter wereld (twee van de hoofddoelstellingen van 'Wat de wereld verdient').

De rijksoverheid richt zich daarbij op de vier speerpunten en drie doorsnijdende thema's. Elk van deze thema's is gerelateerd aan een of meer SDGs en bij elk van de thema's worden miljoenen mensen bereikt ([Resultaten Rapportage](#)). De focus op de allerarmsten komt tot uitdrukking in de keuze van de Nederlandse partnerlanden – 11 van de 15 partnerlanden van Nederland zijn Minst Ontwikkelde Landen (MOL's) – en instrumentarium gericht op midden-inkomenslanden waar de meerderheid van de armen woont. Een nadere uitwerking van het uitbannen van extreme armoede en tegengaan van ongelijkheid is opgenomen in het actieplan in de [Kamerbrief 'Inclusieve Ontwikkeling'](#) (september 2015). De brief geeft aan wat de Nederlandse inzet is op vijf internationaal onderschreven strategieën voor het bereiken van inclusieve ontwikkeling (werkgelegenheidscreatie, ontwikkeling van menselijk en fysiek kapitaal, tegengaan van discriminatie en uitsluiting, herverdeling door belastingen en overdrachten, en ontwikkeling van inclusief bestuur en instituties). Deze zijn opgenomen in een actieplan van 20 extra acties die Nederland uitvoert ten behoeve van de allerarmste en meest gemarginaliseerde en gediscrimineerde groepen; de focus ligt op werkgelegenheid voor jongeren en vrouwen en politieke dialoog. Binnen de buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerkingsagenda is hiervoor € 350 miljoen aangewend. Ook pleit Nederland binnen de VN voor nauwere samenwerking en coalitievorming tussen landen en internationale organisaties om de inspanningen vooral te concentreren op de allerarmsten en meest kwetsbare personen. In november 2016 werd de Tweede Kamer geïnformeerd over de eerste resultaten ([Kamerbrief 'Rapportage Voortgang Actieplan Inclusieve Ontwikkeling'](#)).

SDG 2. Geen honger

Dit doel beoogt in 2030 een einde te maken aan honger door verbeterde voeding voor iedereen (met name jonge kinderen), bevordering van kleinschalige voedsellandbouw, verduurzaming van voedselproductiesystemen en behoud van genetische agrobiodiversiteit.

In Nederland

Volgens cijfers van het CBS komt ondervoeding en voedsel-onzekerheid in Nederland niet voor. Er is eerder sprake van overgewicht. De Nederlandse voedselproductie is hoog, maar Nederland scoort laag op duurzaamheid van deze productie.

De inzet van de rijksoverheid op een gezond gewicht richt zich voornamelijk op jeugd, omdat overgewicht en obesitas een moeilijk om te keren probleem is. Het percentage van de Nederlandse bevolking dat overgewicht of obesitas heeft, lijkt sinds enkele jaren te stabiliseren. Het doel is te komen tot een substantiële daling van het percentage kinderen met overgewicht en obesitas te voorzien van passende zorg. Dit gebeurt enerzijds via de wijken (programma [Longeren Op Gezond Gewicht](#)) en de scholen (programma [Gezonde School](#)), en anderzijds via samenwerking tussen zorgprofessionals in gemeenten.

Daarnaast worden met partners in keten verdergaande afspraken gemaakt over, onder andere, het terugdringen van zout, suiker en vet in levensmiddelen en het inzichtelijk maken van externe kosten van producten ([True Price](#)). De rijksoverheid stimuleert gezonde voedingsconsumptie door bevorderen van bewustwording en transparantie. Dit gebeurt door etikettering en voorlichting over gezonde voeding (Schijf van Vijf en aanbevolen hoeveelheden), en door gerichte programma's in samenwerking met de sector als Groenten en Fruit, Gezonde School en Jong Leren Eten.

Er is toenemende aandacht en bewustzijn bij overheden en marktpartijen dat een meer duurzame voedselproductie nodig is. Beleid wordt ontwikkeld op de reductie van broeikasgassen en hergebruik van grondstoffen en er is toenemende aandacht voor meer gesloten kringlopen en ecosysteembenadering en vormen van natuurinclusieve landbouw. Binnen de mogelijkheden van het Europese Gemeenschappelijk Landbouwbeleid worden vergroeningsmaatregelen genomen.

De rijksoverheid heeft in 2016 maatregelen aangekondigd om de omschakeling naar biologische landbouw financieel te vergemakkelijken. Verdere groei van de biologische productie is gewenst om aan de stijgende vraag te kunnen voldoen. Andere vormen van duurzame landbouw, zoals permacultuur, vormen van natuurinclusieve landbouw en initiatieven gericht op korte ketens en vermarkting van streekproducten zijn in opkomst. Deze initiatieven worden door onderzoek en innovatie ondersteund.

In 2016 werd een forse overschrijding van het fosfaatplafond zichtbaar. Dit heeft geleid tot een pakket aan maatregelen, waaronder het inkrimpen van de veestapel. De milieudruk van de veehouderij wordt verder beperkt door het systeem van fosfaatrechten in 2018. Stikstof/fosfaat en ammoniak blijven aandachtspunten voor Nederland.

Wereldwijd

Voedselzekerheid vormt een van de prioriteiten van de Nederlandse buitenlandse handel en ontwikkelings-samenwerkingsagenda zoals weergegeven in de beleidsbrief '[Nederlandse inzet voor wereldwijde voedselzekerheid](#)'.

Dankzij de inspanningen en investeringen van de rijksoverheid, in samenwerking met partners en uitvoerders, werden over de periode 2013-2016 jaarlijks tussen de 10 en 20 miljoen mensen geholpen aan beter voedsel om ondervoeding tegen te gaan. Vooral door het verschaffen van voedingssupplementen en extra vitaminen, kleinschalige groententeelt en beschikbaar maken van verrijkt voedsel. In een aantal partnerlanden worden productieve vangnetten, waarbij mensen geld of voedsel krijgen in ruil voor werk, ondersteund en wordt bijgedragen aan het opzetten van lokale voedingsprogramma's.

Ook werden jaarlijks tussen de 5 en 10 miljoen boeren ondersteund bij het verhogen van hun productiviteit en inkomen. Zij werden bereikt met training, productievare gewassen, financiële diensten, opslag en verwerking, infrastructuur en/of organisatieversterking. En op circa 3 miljoen hectare land werd gewerkt aan duurzamer beheer, met maatregelen zoals efficiënter gebruik van land, water, mest en bestrijdingsmiddelen, aanleg van barrières om water vast te houden en erosie te voorkomen en instandhouding van bossen om de waterhuishouding te beschermen. De ambitie is om met deze inzet in 2020 jaarlijks 20 miljoen mensen te bereiken met betere voeding, 5,5 miljoen boeren te bereiken met maatregelen om hun productie en inkomen te verbeteren en 5 miljoen hectare land onder duurzamer beheer te brengen. Daarnaast draagt Nederland internationaal actief bij aan verbetering van de internationale kennis en ontwikkeling van duurzame landbouwproductie en de versterking van de landbouwkundige productiecapaciteit in ontwikkelingslanden.

Binnen de Landbouw- en Voedselorganisatie van de Verenigde Naties (FAO) werkt Nederland aan het vereenvoudigen van de uitvoering van het Nederlandse veredelings-bedrijfsleven en eerlijker delen van de voordelen van het gebruik van genetische bronnen met ontwikkelingslanden. In 2016 heeft Nederland de *Access to Seeds Index* gelanceerd. Deze index meet en vergelijkt de inspanningen van een aantal internationaal opererende en leidende zaaizaad-bedrijven om kwaliteitszaad beschikbaar te maken voor kleine boeren elders in de wereld. Nederland investeert ook in het werk van de *Global Crop Diversity Trust* die diversiteit van landbouwgewassen voor wereldwijde voedselzekerheid nastreeft.

Het markt- en prijsbeleid is onderdeel van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) van de Europese Unie. De Europese Commissie zal naar verwachting eind 2017 komen met een mededeling over de contouren van het GLB na 2020. In december 2015 heeft de Wereldhandelsorganisatie WTO een akkoord bereikt over de afschaffing van export-subsidies voor landbouwproducten. Ontwikkelde landen beginnen met een gefaseerde afbouw. De armste landen krijgen extra tijd om de exportsubsidies af te bouwen.

Ook zet de rijksoverheid zich ervoor in dat handel- en investeringsbeleid bijdraagt aan de versterking van lokale markten en duurzaam is, en dat beleid gericht op het vergroten van agrobiodiversiteit en het terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen (klimaatmitigatie) niet ten koste gaat van voedselproductie- en voorziening ([Actieplan en Jaarrapportage Beleidscoherentie voor Ontwikkeling](#)).

De Nederlandse bijdrage aan SDG 2 via de ontwikkeling en bevordering van de export vanuit de Nederlandse agrosector is weergegeven in de [Kamerbrief Toekomstbestendige Agrofood Export van 23 september 2016](#).

SDG 3. Goede gezondheid

Dit doel bevordert het verzekeren van goede gezondheid en welzijn op elke leeftijd. Het doel wordt daarbij o.a. onderverdeeld in het tegengaan van moedersterfte, neonatale sterfte en sterfte onder kinderen onder de vijf jaar maar ook een einde maken aan epidemieën (zoals o.a. aids, hepatitis en andere overdraagbare ziekten bestrijden), voortijdige sterfte door lichamelijke oorzaken, sterfte door oorzaken van buitenaf en de toegang tot zorg.

In Nederland

Volgens het CBS is de moedersterfte, neonatale sterfte en sterfte onder kinderen onder de vijf jaar laag tot gemiddeld. De gezonde levensverwachting van Nederlandse mannen is gemiddeld binnen de EU in 2014, maar die van Nederlandse vrouwen is relatief slecht. Nederland scoort gemiddeld qua (objectieve) levensverwachting. Wat betreft de toegang tot zorg zijn er relatief weinig Nederlanders die rapporteren dat hun behoeften aan medische zorg niet vervuld zou kunnen worden vanwege financiële drempels. Nederland voldoet nu al aan de SDG-normen om moeder- en kindersterfte terug te brengen en om toegang te realiseren voor reproductieve gezondheidszorg. Infectieziekten zijn in Nederland onder controle. Het CBS geeft aan dat het aantal nieuwe gevallen van Hiv en Hepatitis B in Nederland afneemt. Het aantal Nederlanders dat voortijdig overlijdt aan niet-overdraagbare aandoeningen (zoals kanker) is in EU-perspectief laag volgens het CBS. Het aantal rokers in Nederland is iets minder dan gemiddeld in de EU. Het aantal niet-rokers neemt toe, het aandeel zware drinkers is stabiel gebleven.

Diverse studies en de CBS-meting tonen aan dat Nederland doorgaans goed scoort op het gezondheidsdoel. Zo staat de Nederlandse gezondheidszorg voor het zevende jaar op rij op nummer één in de internationale vergelijking van de [European Health Consumer Index](#). De *International Health Regulations* zijn in Nederland volledig geïmplementeerd.

Wat betreft seksuele en reproductieve gezondheidszorg is het Rijksbeleid erop gericht om de perinatale sterfte terug te dringen. Het doel om onbelemmerd toegang te hebben tot reproductieve gezondheidszorg in Nederland is gehaald, maar vraagt in de uitvoering nog om aandacht (bv. toegang voor kwetsbare groepen vrouwen).

Het aantal nieuwe gevallen van Hiv en Hepatitis B in Nederland lijkt enigszins af te nemen. Hiv is echter niet meldingsplichtig in Nederland.

Nederland heeft allerlei systemen om infectieziekten zoveel mogelijk te voorkomen en zo efficiënt mogelijk te bestrijden. Nederland volgt wat betreft de Hiv-epidemie de internationale WHO-doelstelling voor 2020: 90% gediagnosticeerd, 90% daarvan in zorg, waarvan weer 90% viraal onderdrukt (90-90-90). De verwachting is dat deze doelstelling haalbaar is. Daarom zal Nederland streven het percentage in de jaren tot 2030 nog verder te verhogen.

De komende jaren blijft het kabinet onverminderd inzetten op het bevorderen van gezondheid van mensen waarbij preventie, gezondheidsbescherming, het verminderen van gezondheidsverschillen en een integrale aanpak centraal staan via het 'Nationaal Programma Preventie' met zes speerpunten: roken, overgewicht, overmatig alcoholgebruik, te weinig bewegen, diabetes en depressie.

De toegankelijkheid van de Nederlandse zorg is goed; iedereen is verplicht verzekerd tegen zorgkosten, de langdurige zorg kent een uitgebreide dekking voor iedereen, het rijksvaccinatieprogramma biedt de mogelijkheid om alle kinderen te vaccineren en ook gemeenten bieden aan al hun inwoners hulp op het gebied van jeugdzorg en maatschappelijke ondersteuning. Daarnaast is het tegengaan van antibioticaresistentie een (inter)nationaal speerpunt van Nederland.

Ook is het de doelstelling van de rijksoverheid om de gezondheidszorg in Caribisch Nederland naar een binnen Europees Nederland aanvaardbaar voorzieningenniveau te tillen, rekening houdend met specifieke lokale omstandigheden.

Wat betreft het verminderen van het aantal sterfgevallen en ziekten als gevolg van de vervuiling van de lucht blijkt uit metingen naar fijnstof dat er al sinds 1992 sprake is van een

dalende trend in concentraties fijnstof en stikstofdioxide. Momenteel liggen de concentraties van fijnstof en NO₂ in vrijwel geheel Nederland onder de Europese grenswaarden. Het geschatte aantal verloren levensjaren als gevolg van luchtverontreiniging in Nederland ligt rond het Europees gemiddelde. Nu bijna overal de Europese normen worden gehaald, geeft dat de kans het beleid meer te richten op gezondheidswinst in plaats van lokale knelpunten.

Wereldwijd

Het Nederlandse buitenlandse handel- en ontwikkelings-samenwerkingsbeleid op het gebied van gezondheid staat onder andere verwoord in de '[Kamerbrief over Nederlandse inzet gezondheidssystemen](#)' en '[Beleidskader voor SRGR voor de periode 2016-2020](#)'.

Nederland richt zich op seksuele en reproductieve gezondheid en rechten. Omdat voortgang op SRGR goed functionerende en toegankelijke gezondheidszorg vergt, besteedt Nederland binnen deze inzet ook veel aandacht aan versterking van gezondheidssystemen. De positie van jonge mensen krijgt daarbij speciale aandacht - of het nu gaat om seksuele voorlichting op scholen, het voorkomen van tienerzwangerschappen of het zorgen dat jonge mensen zich kunnen laten testen op Hiv en Hiv-positieven toegang hebben tot de noodzakelijke zorg. Dankzij de inspanningen van Nederland in samenwerking met een groot aantal partners hebben over de periode 2013-2016 1,8 miljoen vrouwen en meisjes toegang gekregen tot moderne anticonceptie. De ambitie is om dit aantal te vergroten tot in totaal 6 miljoen vrouwen en meisjes in 2020.

Nederland zet zich daarnaast actief in voor toegang tot betaalbare medicijnen in ontwikkelingslanden ([Actieplan en Jaarrapportage Beleidscoherentie voor Ontwikkeling](#)). Nederland pleit binnen de VN, WHO en WTO voor instrumenten om de prijzen van gepatenteerde medicijnen omlaag te krijgen en voor alternatieve businessmodellen waarin de kosten van ontwikkeling en op de markt brengen van nieuwe medicijnen worden losgekoppeld van de uiteindelijke prijs. Daarnaast bepleit Nederland in EU-verband dat ontwikkelingslanden ten volle gebruik moeten kunnen maken van de flexibiliteit in het TRIPS-akkoord om de volksgezondheid te beschermen en in het bijzonder toegang tot medicijnen voor iedereen te bieden.

De rijksoverheid positioneert het Nederlandse Life, Sciences & Health bedrijfsleven op belangrijke markten door het onderhouden van optimale betrekkingen met buitenlandse overheden. In samenwerking met het bedrijfsleven worden economische missies naar belangrijke partnerlanden georganiseerd zoals de VS, Japan, China, India, de Verenigde Arabische Emiraten, Brazilië en Kenya. Tegelijk versterkt zij de bilaterale banden op inhoud, onder meer door het

afsluiten van Memoranda of Understanding (MoUs), bijvoorbeeld over antimicrobiële resistentie.

Wat betreft infectieziektebestrijding participeert Nederland in WHO- en Europese gremia, waar strategieën en leidraden worden opgesteld voor infectieziekten zoals tuberculose, Hiv en hepatitis B en C.

Gezien het grensoverschrijdend karakter van luchtverontreiniging is Nederland voorstander van afspraken op Europees niveau. Voor het tegengaan van luchtverontreiniging is de *Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution* afgesloten binnen de regionale VN-commissie voor Europa. Nederland en de Europese Unie zetten zich in voor implementatie van dit VN-verdrag in zoveel mogelijk landen.

SDG 4. Kwaliteitsonderwijs

Dit doel richt zich op het verzekeren van gelijke toegang tot kwalitatief goed onderwijs en bevorderen van levenslang leren voor iedereen. Hierbij wordt o.a. gekeken naar de toegankelijkheid en de kwaliteit van het onderwijs.

In Nederland

Het CBS geeft aan dat deelname aan voorschoolse- en vroegtijdige educatie door 3- tot 5-jarigen in Nederland met 94,1% boven het EU-gemiddelde van 89% ligt (cijfers 2013). De participatie in voorschoolse educatie door 3-jarigen (83%) is ook hoger dan gemiddeld vergeleken met andere EU-landen (77%). Wat betreft toegang tot onderwijs is het ook relevant om te kijken naar de deelname aan leven lang leren. De deelname hieraan is toegenomen naar bijna 19 procent van de bevolking tussen 25–64 jaar in 2015. Hiermee staat Nederland hoog op de ranglijst binnen de EU. Naast deelname is het belangrijk om te kijken naar de vaardigheden die deelnemers opdoen in het onderwijs, want deze zijn van belang voor deelname aan vervolgopleidingen, op de arbeidsmarkt, in de samenleving en voor duurzame ontwikkeling. Op al deze vaardigheden scoort Nederland zeer hoog vergeleken met andere EU-landen. De trends zijn echter soms negatief of stabiel waardoor het risico bestaat dat Nederland op dit punt wordt ingehaald door andere EU-landen.

Verder blijkt uit het CBS-rapport dat in 2015 het aandeel hoger opgeleiden in Nederland met 35% boven het EU-gemiddelde van 30% ligt. Bij jongvolwassenen is het aandeel 46% en ruim boven het EU-gemiddelde. Dit is een betere maat voor wat het huidige beleid betekent voor de toekomst.

De overheid ziet in onderwijs, vaardigheden en kennisontwikkeling belangrijke voorwaarden voor duurzame

ontwikkeling in Nederland en de rest van de wereld.

Het CBS-rapport geeft aan dat Nederland al relatief goed scoort op SDG 4, ook in vergelijking met andere EU-landen. De agenda van de SDGs sluit aan bij veel prioritaire thema's in het onderwijs in Nederland. Zo zijn er al veel relevante beleidsinstrumenten, zoals de Alliantie Gelijke Kansen, Passend Onderwijs, Leven Lang Leren, Wet Veiligheid op School, Aanpak laaggeletterdheid en taalachterstand, onderwijs aan vluchtelingenkinderen, aansluiting onderwijs en arbeidsmarkt, Internationalisering HO en MBO, de Onderwijsagenda Caribisch Nederland, en de inzet op wereldburgerschap, cultuureducatie en duurzaamheids-onderwijs. ICT in het onderwijs blijft een uitdaging.

De SDGs bieden een kans om overkoepelende thema's zoals duurzaamheid, gelijke kansen en sociale inclusie nog steviger te verankeren in het nationale onderwijsbeleid. Zo is eind 2014 met de [Kamerbrief 'Toekomstgericht funderend onderwijs - Onderwijs2032'](#) het startsein gegeven voor een publieke discussie over de onderwijsinhoud van het primair en voortgezet onderwijs. Ook werd op verzoek van de Tweede Kamer de [Rapportage onderzoek Duurzaam Onderwijs](#) opgeleverd. Daarin werd geconcludeerd dat integratie van duurzaamheids-onderwijs in het bestaande onderwijs verder ondersteund zou moeten worden, zoals bijvoorbeeld een doorlopende leerlijn.

De SDG-agenda is een agenda voor iedereen. Elk kind moet zijn of haar talenten ten volle kunnen ontplooien, ongeacht afkomst, thuissituatie of welke grond dan ook. Het bieden van gelijke kansen aan kinderen en jongeren is daarom een kernopdracht voor het onderwijs. Op 31 oktober 2016 heeft de rijksoverheid een actieplan gepresenteerd met voorstellen voor het bevorderen van gelijke kansen in het onderwijs, dat samen met alle betrokken actoren – zoals ouders, schoolleiders, studenten, werkgevers en werknemers – de Alliantie voor Gelijke Kansen vormt. De SDGs kunnen deze voorstellen voor sociale inclusie op de agenda houden.

SDG 4 gaat echter niet alleen om het leren van kinderen. Het gaat ook over leven lang leren, en dient als ondersteuning voor diverse andere SDGs, bijvoorbeeld op het gebied van milieu, klimaat, energie, voedsel en water en andere doelen waarvoor een transitie in de komende decennia noodzakelijk is.

Daarnaast benadrukken de SDGs de bijdrage van cultuur aan duurzame ontwikkeling, waaronder dialoog over een bredere welvaartsdefinitie, maar ook het leren over het belang van geweldloosheid en culturele diversiteit (SDG 4.7), het behoud van cultureel en natuurlijk erfgoed (SDG 11.4), en de bijdrage van creatieve industrie (SDG 8.3) en duurzaam toerisme (SDG 8.9). Cultuur heeft zowel artistieke en maatschappelijke waarde (identiteit, ontplooiing, dialoog,

verbinding, historie) als economische waarde (creatieve industrie, innovatie, ruimtelijke ordening). Nederland heeft wetgeving en voert actief nationaal en internationaal cultuurbeleid gericht op diversiteit van cultuuruitingen (onder meer via de landelijke culturele basisinfrastructuur en code diversiteit) en op erfgoedbescherming, beheer en toegankelijkheid (inclusief (im)materieel, documentair, digitaal, gedeeld, bedreigd en in de toekomst onderwater erfgoed en handel in cultuuroederen), en implementeert de UNESCO-verdragen in deze.

Tot slot is het verbinden van wetenschappelijke kennis en praktijkkennis van essentieel belang voor het behalen van de SDGs. In de visie 'Knowledge for All' pleiten de Vereniging van Universiteiten (VSNU) en de Vereniging Hogescholen voor het bijdragen aan de realisatie van de SDGs via samenwerking in onderzoek, onderwijs en innovatie. Ook binnen de Nationale Wetenschapsagenda (NWA) van november 2015 is aandacht voor de SDGs. Met de NWA-route 'Sustainable Development Goals voor inclusieve mondiale ontwikkeling', die is opgenomen in het [Portfolio voor Onderzoek en Innovatie](#) van de Kenniscoalitie³, wordt verdere invulling gegeven aan de wijze waarop de wetenschap een bijdrage kan leveren aan het bereiken van de SDGs.

Wereldwijd

Nederland biedt hoger onderwijs aan studenten uit lage- en middeninkomenslanden om tekorten aan geschoold personeel in deze landen terug te dringen.

In het Hoger Onderwijs neemt het *Holland Scholarship Programme* een centrale plaats in bij de beschikbare beurzenprogramma's voor studenten van buiten Europa. Deze beurs is bedoeld om internationale talentvolle studenten te stimuleren om in Nederland te studeren, en om de internationale mobiliteit van Nederlandse studenten te verhogen en hen te stimuleren met een beurs buiten Europa te studeren.

Het *Netherlands Initiative for Capacity Development in Higher Education* (NICHE) richt zich op duurzame versterking van onderwijs en trainingscapaciteit in ontwikkelingslanden, met name de partnerlanden. Het programma wordt beheerd door Nuffic en gefinancierd vanuit de rijksoverheid. Voor het programma wordt gebruikgemaakt van de expertise van Nederlandse organisaties. Binnen het programma is er primair aandacht voor versterking capaciteit onderwijs- en trainingsinstituten, met docenten en onderwijsmanagers als de belangrijkste doelgroep van de projecten.

Het *Netherlands Fellowship Programmes* (NFP) richt zich op het terugdringen van het tekort aan geschoolde menskracht in ontwikkelingslanden. Het beurzenprogramma wordt uitgevoerd in 50 partnerlanden en wordt beheerd door Nuffic en gefinancierd vanuit de rijksoverheid. Beurzen worden aangeboden aan professionals. Ook docenten van onderwijsinstellingen uit ontwikkelingslanden kunnen een beurs aanvragen onder het NFP.

Aditioneel aan het reguliere onderwijs werkt Nederland aan de versterking van technische, ondernemerschap- en beroepsvaardigheden, met name van de jeugd en van vrouwen, om de toegang tot de arbeidsmarkt te vergroten (bijv. Wederopbouw Tender, Strategische Partnerschappen in crisisgebieden, *Conflict Affected States in Africa II* programma van het IFC, *Addressing Root Causes* fonds). Het programma *Local Employment in Africa for Development* (LEAD) richt zich op het vergroten van de inzetbaarheid op de arbeidsmarkt van jongeren (zie ook SDG 10).

Met de ondersteuning van UNICEF-programma's voor vredesopbouw en onderwijs levert Nederland een bijdrage aan onderwijs voor kinderen in conflictgebieden en vluchtelingenkampen. In Libanon en Jordanië kunnen door dergelijke programma's Syrische vluchtelingenkinderen weer naar school. Onderwijs is een belangrijk onderdeel van structurele opvang in de regio voor vluchtelingen en ontheemden.

Nederland is actief in - en draagt financieel (contributie én extra-budgettair) bij aan - de wereldwijde uitvoering en implementatie van 5 van de 6 UNESCO cultuurconventies. Nederland participeert in UNESCO netwerken op het gebied van (cultuur)educatie, mede via UNESCO scholen.

SDG 5. Gendergelijkheid

Dit doel gaat over het bereiken van gendergelijkheid en zelfontplooiing/empowerment voor alle vrouwen en meisjes.

In Nederland

Volgens het CBS verdienen vrouwen in 2014 in Nederland gemiddeld per 16 procent minder verdienen dan mannen. Dat is een middenpositie in EU-verband. Nederlandse vrouwen werken relatief vaak parttime vergeleken met andere EU-landen. Het aandeel vrouwen in het nationale parlement en lokale overheden in Nederland is internationaal gezien hoog, maar er zijn relatief weinig vrouwen in managementposities vergeleken met andere EU-landen. Binnen de EU in 2014 is de gezonde levensverwachting van Nederlandse vrouwen relatief slecht, terwijl die van de Nederlandse mannen in de middenmoot zit. Het aandeel vrouwen dat een hogere opleiding heeft is een

³ In de kenniscoalitie nemen kennispacten deel van wetenschap tot bedrijfsleven: KNAW, MKB Nederland, NFW, NWO, TO2, Vereniging Hogescholen, VNO-NCW en VSNU. Vanuit het kabinet zijn OCW en EZ betrokken.

fractie lager (35,0 procent in 2015) dan dat van mannen (35,7 procent). Tot slot lijken vrouwen in Nederland vergeleken met andere landen relatief vaak te maken te krijgen met geweld in het privéleven (in 2012), aldus het CBS.

SDG 5 is een goed voorbeeld dat de SDGs niet alleen voor andere landen een uitdaging zijn, maar ook voor Nederland zelf. Nederland zal nog stappen dienen te zetten in het tegengaan van ongelijkheden tussen mannen en vrouwen. Op het gebied van gendergelijkheid is de ambitie van het kabinet om de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen op de verschillende terreinen in 2030 weg te nemen en daarmee de doelen van SDG 5 te behalen.

Het kabinet heeft op het thema gender meerdere speerpunten. Ten eerste is een belangrijk terugkerend knelpunt voor Nederland het grote aantal vrouwen dat in kleine deeltijdbanen werkt en daardoor niet economisch zelfstandig is. Het is ook een van de oorzaken van een loonkloof tussen vrouwen en mannen. Het tweede knelpunt is dat er weinig vrouwen in topfuncties werkzaam zijn.

In de [Hoofdlijnenbrief Emancipatiebeleid 2013-2016](#) staan de beleidsmaatregelen omschreven om de belangrijkste emancipatiedoelen te behalen. De aanpak van de rijksoverheid om gendergelijkheid te bevorderen is tweeledig. Ten eerste is er specifiek emancipatiebeleid gericht op het wegnemen van achterstanden van meisjes en vrouwen, ongeacht seksuele oriëntatie en gender identiteit. Ten tweede wordt rekening gehouden met genderaspecten in algemene beleidsdoelstellingen. SDG 5 en bovengenoemde knelpunten raken aan bestaande beleidsinstrumenten. 'Kracht on Tour' is een voorbeeld in Nederland van een concreet project dat als doel heeft de economische zelfstandigheid van vrouwen te vergroten.

De rijksoverheid zet zich actief in om een voorbeeldfunctie te vervullen, door te streven naar gendergelijkheid in de overheid. In Nederland is in het regeerakkoord een streefcijfer van 30 procent vrouwen in topposities vastgelegd voor de Rijksoverheid. Daarnaast geldt sinds 2013 in Nederland een wettelijke streefcijfer dat van bedrijven vraagt om een evenwichtig samengestelde top met 30% vrouwen te realiseren. Om de voortgang daarvan te bevorderen hebben de minister van emancipatie en de voorzitter van VNO-NCW de handen ineen geslagen om door middel van een gezamenlijke aanpak Vrouwen naar de Top een versnelling te bewerkstelligen want stappen voorwaarts zijn nodig. Binnen de rijksoverheid is het percentage vrouwen in de top van de rijksoverheid 33 procent, dus daarmee loopt het voor op het zelfgestelde streefcijfer. Binnen de rijksoverheid wordt er gewerkt aan gendergelijkheid. Alle departementen hebben het [Charter Diversiteit](#) getekend.

Daarnaast is een belangrijk onderdeel van SDG 5 het uitbannen van geweld tegen vrouwen. Het blijft een lastig doel om te meten of het aantal slachtoffers daadwerkelijk afneemt; het gaat om een complexe en hardnekkige problematiek en niet iedereen is bereid om te melden. Zowel nationaal als internationaal investeert het kabinet in de preventie en aanpak van geweld tegen vrouwen en meisjes door bilaterale en multilaterale genderdiplomatie en door inzet van financiële middelen. De aanpak van geweld richt zich op alle vormen, waaronder partnergeweld, vrouwelijke genitale verminking, eer gerelateerd geweld, huwelijksdwang en achterlating. De rijksoverheid werkt daarbij nauw samen met gemeenten, professionals, NGO's en kennisinstituten.

Naast het ondersteunen van de aanpak op lokaal niveau en de uitvoeringspraktijk, wordt de meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling aangescherpt samen met de beroepsgroepen. Er komt een afwegingskader waarmee professionals in staat worden gesteld om te beoordelen of sprake is van (een vermoeden van) ernstig huiselijk geweld of ernstige kindermishandeling, dat melden bij Veilig Thuis (advies- en meldpunt voor huiselijk geweld en kindermishandeling) vereist.

Wereldwijd

Vrouwenrechten en gendergelijkheid is een prioriteit binnen het huidige Nederlandse buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerkingsbeleid en is beschreven in de Kamerbrief '[Inzet voor Vrouwenrechten en Gendergelijkheid](#)'. Discriminatie ligt ten grondslag aan geweld tegen vrouwen en ongelijke kansen voor vrouwen met betrekken tot politiek leiderschap. Het Nederlandse internationale beleid op het verbeteren van de positie van vrouwen richt zich op vier doelen: (1) het voorkomen en uitroeien van geweld tegen vrouwen en meisjes; (2) het zorgen voor een eerlijk aandeel van vrouwen in politieke en machtige posities; (3) de economische empowerment en zelfstandigheid van vrouwen; en (4) een eerlijk aandeel in conflictresolutie, vredesopbouw en reconstructie van vrouwen. Nederland probeert deze doelen te bereiken via drie verschillende sporen: (a) financiële ondersteuning van maatschappelijke organisaties die zich inzetten voor vrouwenrechten via verschillende subsidiekaders zoals *Funding Leadership and Opportunities for Women 2016-2020*, het nationale actieplan Vrouwen, vrede en veiligheid, en *Leading from the South*; (b) integratie van gender in de verschillende beleidsprioriteiten en zorg voor speciale maatregelen waardoor vrouwen profiteren van investeringen in handel en ontwikkelings-samenwerking; en (c) uitdragen van vrouwenrechten via het diplomatieke netwerk. In de VN en de EU pleit Nederland voor uitvoering van internationale afspraken op het gebied van gendergelijkheid en doet Nederland zelf voorstellen voor nieuwe internationale afspraken. Daarnaast werkt

Nederland aan seksuele en reproductieve gezondheid en rechten van vrouwen en meisjes (universele toegang tot reproductieve rechten is onderdeel van SDG 5; Nederland is onder andere door het breed gesteunde initiatief “*She Decides*” internationaal koploper op dit gebied.

Dankzij deze inspanningen en investeringen, in samenwerking met partners en uitvoerders, zijn in de periode 2013-2016 ruim 100 maatschappelijke organisaties versterkt en kunnen ze hun werk beter doen. De ambitie is om dit aantal te vergroten tot 350 maatschappelijke organisaties in totaal in 2020.

SDG 6. Schoon water en sanitaire voorzieningen

Dit doel gaat over het verzekeren van toegang tot en duurzaam beheer van water en riolering voor iedereen, waterkwaliteit en waterwinning.

In Nederland

Volgens het CBS gaat het goed op het gebied van toegang tot water. Het CBS is positief over de chemische kwaliteit van het oppervlaktewater. Tegelijkertijd scoort Nederland minder goed op de biologische kwaliteit van het oppervlaktewater. Volgens het CBS onttrekt Nederland nog veel vers water aan het milieu vergeleken met andere EU-landen.

De rijksoverheid is het eens met de bevindingen van het CBS over toegang tot water. Volgens het Nederlandse beleid is toegang tot schoon en veilig drinkwater geregeld in de Drinkwaterwet. In de beleidsnota [Schoon drinkwater voor nu en later](#) van 2014 zijn de beleidsdoelen om een goede drinkwatervoorziening ook in de toekomst te waarborgen vastgelegd. Daarnaast richt het huidige beleid zich vooral op de doelmatigheid van de waterketen, waaronder sanitatie. Er liggen echter uitdagingen om het hoge niveau van drinkwatervoorziening te handhaven, bijvoorbeeld met oog op de gevolgen van klimaatverandering, opkomende stoffen en microbiële gezondheidsissues. Dit vraagt om extra aandacht voor de bescherming van de drinkwaterbronnen en om een versterking van risicoanalyse en risicomanagement bij de borging van de drinkwaterkwaliteit. Ook de Europese Drinkwaterrichtlijn wordt herzien om adequaat in te kunnen spelen op huidige bedreigingen. Het doel is gehaald. De beleidsinzet is om dit ook in de toekomst te houden.

De rijksoverheid sluit aan bij de CBS-conclusies over waterkwaliteit. Het huidige beleid zet in op de verbetering van waterkwaliteit. Belangrijk daarbij is het verder verbeteren van de inrichting van watersystemen en van het beleid ten aanzien van meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen. Dit wordt maximaal bewerkstelligd in de [Delta-aanpak](#)

[Waterkwaliteit en Zoetwater](#). Daarnaast is er ook aandacht voor nieuwe stoffen, met name restanten van geneesmiddelen, maar ook andere stoffen. Ruim dertig partijen die betrokken zijn bij het onderwerp hebben een intentieverklaring getekend en gaan samen aan de slag om de kwaliteit verder te verbeteren. Daarnaast worden er in Nederland vanuit afvalwater op steeds grotere schaal waardevolle grondstoffen teruggewonnen. De waterschappen voeren een bewust energie- en grondstoffenbeleid en leveren daarmee eveneens een bijdrage aan de ontwikkeling van een duurzame, circulaire economie.

De rijksoverheid erkent dat relatief veel grondwater wordt onttrokken. Hier staat tegenover dat Nederland in Europa behoort tot de landen waarin water voldoende beschikbaar is. Het is daarom niet vreemd dat er relatief meer water wordt onttrokken dan in landen met waterschaarste-problemen. Het merendeel van dat water, dat bijvoorbeeld door de Nederlandse industrie gebruikt wordt, komt terug in het watersysteem en kan dan hergebruikt worden. Desalniettemin wordt verwacht dat ook in Nederland door klimaatverandering vaker perioden van watertekort kunnen ontstaan. Om op die mogelijke tekorten goed voorbereid te zijn, werken rijksoverheid, waterschappen, provincies en gebruiksfuncties (zoals landbouw, natuur, industrie en drinkwater) samen aan een zoetwatervoorziening die duurzaam en bestand is tegen de droogtegevolgen van klimaatverandering. Er wordt gewerkt aan concrete maatregelen in het watersysteem die daaraan bijdragen, evenals aan afspraken met eindgebruikers over efficiëntie en zelfvoorzienendheid.

Wereldwijd

Water is een prioriteit van de Nederlandse buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerkingsagenda. Het beleid op het gebied van water is uitgewerkt in de Kamerbrief ‘[Water voor Ontwikkeling](#)’ en ‘[Internationale Waterambitie](#)’. Te veel, te weinig of te vies water vormt een belangrijke bedreiging op veel plekken in de wereld. Nederland richt zich enerzijds op het vergroten van de waterzekerheid en waterveiligheid in stedelijke delta’s en anderzijds op het verschaffen van duurzame toegang tot water, sanitaire voorzieningen en hygiëne (WASH) in zowel stedelijk als ruraal gebied. Het gaat dan onder andere om ondersteuning bij de ontwikkeling en uitvoering van maatregelen om overstromingen, verzilting en bodemdaling tegen te gaan en in het geval van WASH om waterpompen, latrines en voorlichting over het belang van hygiënische leefomstandigheden. Dit laatste draagt bij aan het doorbreken van de vicieuze cirkel van (darm)infecties en ondervoeding bij kinderen. De rijksoverheid werkt op het terrein van water samen met drinkwaterbedrijven, waterschappen, kennisinstellingen, NGO’s en de private sector. Om de duurzaamheid van Nederlandse investeringen te kunnen garanderen

wordt de lokale private sector nauw betrokken bij financiering en uitvoering van programma's. Het [Fonds Duurzaam Water](#) is een belangrijk instrument voor publiek-private samenwerking en met het programma Partners voor Water werden onder andere ontwikkeling en opschaling van innovaties in de watersector mogelijk gemaakt. Interessant voorbeeld is het project *Hydronet Water Control Room* (mede ondersteund door het *Kingfisher* programma van VNG International en de Unie van Waterschappen) dat op basis van meteo-, satelliet- en andere data helpt met het operationeel waterbeheer en het plannen van waterbehoefte van boeren in Zuid Afrika. Ook in ontwikkelde landen zoals de VS heeft de Nederlandse overheid in samenwerking met private partijen en kennisinstellingen bijgedragen aan het oplossen van wateruitdagingen.

Dankzij deze inspanningen en investeringen, en die in samenwerking met partners en uitvoerders, hebben over de periode 2013-2016 9 miljoen mensen toegang gekregen tot schoon water, en 15,5 miljoen mensen tot betere sanitaire voorzieningen en voorlichting over leefhygiëne. De ambitie is om dit aantal te vergroten tot respectievelijk 8 miljoen en 12 miljoen mensen in totaal in 2020 (Resultaten Rapportage 2013-2016, Concept Jaarverslag 2016). Ten aanzien van stedelijke delta's zal in 2021 in tenminste 8 van deze delta's de overlast en waterschaarste zijn verkleind en de waterkwaliteit zijn verbeterd.

Verder leveren de aan UNESCO gelieerde waterinstituten *Delft Institute for Water Education* (IHE) en *International Groundwater Resources Assessment Center* (IGRAC) belangrijke input voor de internationale zoetwater agenda, mede via het *International Hydrological Programme* (IHP).

SDG 7. Duurzame energie

Dit doel gaat over het verzekeren van toegang tot betaalbare, betrouwbare, duurzame en moderne energie voor iedereen. Hieronder valt ook het verbruik van energie en energie-efficiëntie en hernieuwbare energie.

In Nederland

In Nederland is de toegang tot energie goed geregeld en het bruto binnenlands energieverbruik afgenomen. Desalniettemin is het verbruik in Nederland nog steeds zeer hoog vergeleken met andere EU-landen. Gezien de energie-efficiëntie scoort Nederland gemiddeld. Wat betreft hernieuwbare energie stond Nederland binnen de EU in 2015 nog bijna helemaal onderaan de ranglijst.

Dit beeld zal de komende jaren snel veranderen. De verwachting is dat Nederland een forse groei van het aandeel hernieuwbare energie zal doormaken; van 5,8% in 2015 naar 14% in 2020 en 16% in 2023 conform de doelen die

daarvoor in het Energieakkoord voor duurzame groei zijn geformuleerd. De ambitie is het volledig realiseren van dit Energieakkoord waarin ruim 40 organisaties, waaronder de overheid, werkgevers, vakbeweging en natuur- en milieu-organisaties voor de periode 2013 tot en met 2023 afspraken hebben gemaakt voor het realiseren van doelen op het gebied van hernieuwbare energie, energiebesparing, en netto werkgelegenheidsgroei.

Voor de periode na 2023 schetst de rijksoverheid in de Energieagenda de transitie naar een CO₂-arme energievoorziening in 2050 met een transitiepad naar een betaalbare, schone en CO₂-arme energievoorziening in 2030. Uitdaging daarbij is om de juiste kosteneffectieve mix van maatregelen te treffen en periodiek het broeikasgasreductiebeleid te herijken.

Naast de in het Energieakkoord geformuleerde inzet op energiebesparing en hernieuwbare energie wil Nederland conform de Energieagenda vanaf 2023 voorrang geven aan het sturen op CO₂, waarbij ook nationale doelen voor broeikasreductie en broeikasgas reducerende maatregelen worden gesteld. Deze staan in meer detail beschreven onder SDG13, waarmee SDG7 nauw verweven is. Nederland neemt deel aan het Europese emissiehandelssysteem (ETS), waaronder ongeveer de helft van de broeikasgasemissies valt. Onder niet ETS-emissies vallen onder andere landbouw, vervoer, kleine industrie en de gebouwde omgeving.

Voor de energie-intensieve industrie geldt de Meerjarenafpraak energie-efficiëntie emissiehandelsondernemingen, waarbij bedrijven onder meer energie-efficiëntieplannen maken en energiebesparingsmaatregelen nemen met een terugverdientijd van minder dan 5 jaar. Deze Meerjarenafpraak wordt ondersteund met subsidies en fiscale ondersteuning voor energiebesparing en via kennisnetwerken. Aanvullend is in het kader van het Energieakkoord afgesproken om een energiebesparing van 9 petajoule tot 2020 te realiseren. Onlangs zijn met de sector aanvullende afspraken gemaakt gericht op realisering van 9 petajoule energiebesparing in de energie-intensieve industrie in een addendum op het meerjarenafpraak energie-efficiëntie (MEE) convenant.

In het Energieakkoord zijn afspraken gemaakt over de ambities in 2035 en 2050 ten aanzien van emissievrij rijden. Zo is de ambitie dat in 2035 alle nieuwe verkochte auto's in staat zijn om emissievrij te rijden. Het betreft dan volledig elektrische auto's, auto's op waterstof en plugin-hybride elektrische auto's. De ambitie voor 2050 is dat alle auto's in staat moeten zijn om emissievrij te rijden. De Green Deal Elektrisch Vervoer 2016-2020 is in april 2016 ondertekend. Hierin staat dat in 2020 10% van de nieuwverkopen een elektrische aandrijflijn zullen hebben. Partijen zetten zich

in voor de thema's consumentenmarkt, internationalisering, netbalanceren, laadinfrastructuur en marktsegmenten, veelal ook via de ontwikkeling van 'living labs' proefprojecten. De rijksoverheid zal zich onder andere inspannen om belemmerende wet- en regelgeving weg te nemen, het rijkswagenpark verder verduurzamen en de uitrol van publiek toegankelijke laadinfrastructuur te bevorderen.

Wereldwijd

Om de klimaatdoelen te halen moet de wereld versneld overgaan van fossiele brandstoffen op hernieuwbare energie. Nederland wil klimaatfinanciering onder andere inzetten om ontwikkelingslanden te laten aanhaken bij de snelle opkomst van hernieuwbare energie om zo de afhankelijkheid van olie, gas en kolen te voorkomen en tegelijkertijd de grote groepen mensen te bereiken die nog geen toegang hebben tot betaalbare, betrouwbare, duurzame en moderne energie. Ongeveer een miljard mensen hebben geen elektriciteit en ongeveer 3 miljard mensen koken nog op biomassa, wat gezondheidsrisico's met zich meebrengt. Nederland heeft tot doel gesteld voor 2030 50 miljoen mensen toegang te geven tot hernieuwbare energie en vooral de armste landen te helpen met CO₂ arme groei. Daartoe wordt onder ander samengewerkt met ontwikkelingsbanken zoals de Wereldbank, de EIB en FMO, en tevens met private kapitaalverstrekkers en institutionele beleggers.

De business case voor hernieuwbare energie wordt wereldwijd steeds concurrerender. Daarom draagt de Nederlandse overheid in zowel ontwikkelingslanden als in ontwikkelde landen via publiek private partnerships bij aan de marktontwikkeling voor duurzame energie. Voorbeelden hiervan zijn de 2g@there en PIB programma's in Japan, Korea en China waarbij de NL overheid met de NL offshore wind sector succesvol heeft samengewerkt om de NL sector beter te positioneren in opkomende offshore wind landen. Andere concrete acties vanuit de overheid om export op het gebied van duurzame energie te bevorderen zijn het organiseren van een government to government wind op zee masterclass, ondersteuning bij bijvoorbeeld seminars op het gebied van zonpv en deelname aan de mission innovation.

Voor de coherentie van ons internationale beleid zal de rijksoverheid positie bepalen hoe om te gaan met publieke bilaterale bijdragen aan de exploratie van nieuwe voorraden fossiele brandstoffen in relatie tot de emissieruimte. In het bestuur van multilaterale banken dringt Nederland nadrukkelijk aan op de keuze voor hernieuwbare energie en verzet Nederland zich tegen de meest CO₂ intensieve energieprojecten. Dankzij deze inspanningen en investeringen, en die in samenwerking met partners en uitvoerders, hebben over de periode 2004-2014 ruim 16,7 miljoen mensen in ontwikkelingslanden toegang gekregen tot zonne-energie, biogas en schone kooktoestellen.

SDG 8. Goede banen en economische groei

Dit doel gaat over het bevorderen van aanhoudende, inclusieve en duurzame economische groei, volledige en productieve werkgelegenheid en eerlijk werk voor iedereen.

In Nederland

Het niveau van het bbp per inwoner en per gewerkt uur liggen in Nederland volgens het CBS op een hoog niveau. Wat betreft grondstoffen-efficiëntie geeft het CBS een gemengd beeld: de materialenvoetafdruk stijgt, maar ook de grondstoffenproductiviteit.

De rijksoverheid stelt dat Nederland zijn sterke positie onder andere te danken heeft aan goede instituties, zoals de meest groeivriendelijke regulering voor productmarkten van de OESO-landen, activerend arbeidsmarktbeleid, een goede infrastructuur en ligging en een goed opgeleide bevolking. Het bedrijven- en topsectorenbeleid zorgt voor een stimulans van onderzoek, ontwikkeling en ondernemerschap. Hierdoor draagt de rijksoverheid bij aan een aanhoudende inclusieve en duurzame economische groei van Nederland.

Bedrijven die duurzaam investeren en innoveren dragen op een cruciale manier bij aan het behalen van de SDGs, in Nederland en wereldwijd. Wettelijke kaders en financiële ondersteuning (subsidies, leningen, fiscale maatregelen) kunnen innovaties en daarmee investeringen die een transitie naar nieuwe producten en productievormen stimuleren maar soms ook onbedoeld belemmeren.

De rijksoverheid constateert dat Nederland (in vergelijking met andere EU-landen) gemiddeld scoort als het gaat om de absolute ontkoppeling tussen economische groei en emissies/grondstoffenverbruik. Alleen voor energie is sprake van relatieve ontkoppeling. Met verschillende programma's, zoals het [Rijksbrede programma voor Circulaire Economie](#) (2016), [het Grondstoffenakkoord](#) (2017) en het programma Ruimte in Regels voor Groene Groei (2015) probeert de rijksoverheid het resultaat op de genoemde terreinen te verbeteren. Nederland volgt verder de Europese visie voor de structurele en technologische veranderingen die nodig zijn tot 2050, met mijlpalen voor 2020.

In algemene zin streeft Nederland naar goed werk en kansen voor iedereen. Niet voor niets ligt de arbeidsparticipatie in Nederland internationaal gezien op een hoog niveau.

De arbeidsomstandigheden in Nederland worden effectief gehandhaafd, hetgeen ook geldt voor het minimumloon en Cao-lonen. Nederland heeft met een aantal wettelijke maatregelen ter uitvoering van de Handhavingsrichtlijn een

adequaat kader geschapen om fatsoenlijk werk te bewerkstelligen. Dit geldt voor alle werknemers in alle sectoren, ongeacht achtergrond, geslacht of andere status. Het wettelijke kader op het gebied van gezond en veilig werken is de Arbeidsomstandigheden-regelgeving. Verder zet Nederland zich extra in om de jeugdwerkloosheid te bestrijden ([Aanpak jeugdwerkloosheid](#)). De afgelopen twee jaar is de jeugdwerkloosheid sterk gedaald (11,3% in februari 2016), wat internationaal gezien een goede score is. Desondanks houdt Nederland de aanpak van de jeugdwerkloosheid hoog op de agenda. Extreme kinderarbeid bestaat in Nederland niet.

De rijksoverheid stimuleert duurzaam inkomend toerisme, waarbij het beleid erop is gericht om de groei van het inkomend toerisme naar Nederland in toenemende mate te realiseren in andere seizoenen en op andere plekken in Nederland.

Wereldwijd

Duurzame en inclusieve groei overall ter wereld is een hoofddambitie van het Nederlandse beleid voor buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking. Een nadere uitwerking voor de SDGs is opgenomen in het actieplan in de [Kamerbrief 'Inclusieve Ontwikkeling'](#) (september 2015), zie ook SDG 1. Het Nederlandse beleid is er mede op gericht het nationale verdienvermogen in het buitenland te vergroten (derde ambitie van het buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerkingsbeleid) ten behoeve van duurzame en inclusieve groei in Nederland.

Met de gecombineerde agenda voor hulp, handel en investeringen zorgt Nederland voor een sterkere betrokkenheid van het bedrijfsleven (en kennisinstellingen) bij het realiseren van doelen op het terrein van ontwikkelings-samenwerking. Enerzijds door te zorgen dat er bij internationale handelsafspraken meer aandacht is voor inclusieve en duurzame groei, anderzijds door in de bilaterale relaties met ontwikkelingslanden de betrokkenheid van de private sector, aan beide zijden, te versterken. Hier komen ook hulp en handel samen: de economische prioriteiten van Nederland in het buitenland (topsectoren) en een aantal prioriteiten voor ontwikkelingssamenwerking. Nederland wil zijn middelen voor economische diplomatie nog sterker richten op het bijdragen aan het elders realiseren van de SDGs met Nederlandse kennis en kunde. Versterkte publiek-private samenwerking voor bewerking van opkomende markten (['de Werkplaats'](#)) en de oprichting van de Nederlandse financierings- en ontwikkelingsinstelling ([Invest-NL](#)) dragen daaraan bij.

Nederland richt zich op het verbeteren van het lokale ondernemingsklimaat en het versterken van ondernemerschap en helpt lage- en middeninkomenslanden om

productiever en innovatiever te worden. Met private sector ontwikkelingsprogramma's zijn in de periode 2013-2016 in totaal rond de 400.000 banen gecreëerd of behouden in ontwikkelingslanden. De ambitie is om in 2020 nog eens 180.000 banen te creëren of te behouden.

Aansluiting op de afzetmarkten die mondiale waardeketens bieden is bij dit doel cruciaal. Nederland behoort tot de top 20 van *Aid for Trade* donoren. Waar het gaat om de direct aan het handelspolitieke afspraken gerelateerde steun is Nederland een van de grootste donoren. Het voornemen is de steun voor *Aid for Trade* op een vergelijkbaar niveau te continueren, onder voorwaarde dat de budgetruimte daarvoor beschikbaar blijft in het kader van de agenda voor hulp, handel en investeringen.

In 2015 is Nederland toegetreden tot de donorgroep die het *Enhanced Integrated Framework* steunt. Nederland maakt zich daarnaast sterk voor de verduurzaming van ketens, waaronder de textiel-, palmolie en mineralenketen ([Actieplan en Jaarrapportage Beleidscoherentie voor Ontwikkeling](#)). Zo ondersteunt en faciliteert Nederland partnerschappen die toewerken naar duurzaamheidsafspraken en –standaarden in consumerende en in producerende landen, bijvoorbeeld op het gebied van leefbaar loon, veilige arbeidsomstandigheden en water- en afvalmanagement.

Ook afdoende rechtszekerheid is een belangrijke voorwaarde voor het scheppen van een aantrekkelijk vestigingsklimaat en het aantrekken van buitenlandse investeringen. Daarom spant Nederland zich in om op bilateraal en multilateraal niveau afspraken over investeringsbescherming te maken. Bedrijven worden financieel gesteund bij het verwezenlijken van hun ambities in lage- en middeninkomenslanden. Dit geschiedt via verschillende bedrijfsleveninstrumenten zoals het *Dutch Good Growth Fund*, maar ook vanuit het rijksbrede programma Circulaire Economie.

Ook via internationale financiële instellingen steunt Nederland het creëren van werkgelegenheid in ontwikkelingslanden. Zo heeft de *International Finance Corporation* (IFC) in 2015 2,5 miljoen banen gecreëerd waarvan 56.000 banen met financiële steun van Nederland.

Verder wordt actief overlegd met nationale en internationale sociale partners rondom relevante thema's en bevordert Nederland de implementatie van ILO-verdragen op het terrein van Decent Work. Daarnaast is Nederland actief op het thema fatsoenlijk werk binnen waardeketens, ook binnen de ILO.

SDG 9. Industrie, innovatie en infrastructuur

Dit doel gaat over het opbouwen van een robuuste infrastructuur, bevorderen van inclusieve en duurzame industrialisatie en het stimuleren van innovatie.

In Nederland

Volgens het CBS scoort Nederland goed op wegen en vervoer, gemiddeld op midden- en kleinbedrijf, broeikasgasintensiteit en uitgaven aan onderzoek. Tegelijkertijd geeft het CBS aan dat Nederland in kan zetten op vergroting van de rol van bedrijven gericht op verduurzaming van de economie.

De energie-intensieve industrie in Nederland behoort technologisch tot de wereldtop, maar is tegelijkertijd verantwoordelijk voor bijna 25% van de totale Nederlandse CO₂-uitstoot. Duidelijk is dat vergaande emissiereducties alleen gehaald kunnen worden dankzij forse proces- en systeemveranderingen en technologische doorbraken, waarvoor nog veel innovatie nodig is.

Onderdeel van het Nederlands economisch beleid is versterking van het innovatievermogen. In het kader van de Europa 2020-strategie stelt Nederland zich ten doel dat in 2020 2,5% van het bbp aan onderzoek wordt uitgegeven. In het beleid wordt in het bijzonder bij de private onderzoeks-uitgaven een verdere stijging nagestreefd. Dit gebeurt binnen het innovatiebeleid en het topsectorenbeleid. Het topsectorenbeleid is erop gericht om bedrijven optimaal in staat te stellen te innoveren en bij te dragen aan maatschappelijke uitdagingen. Een uitdaging in het Nederlandse innovatiesysteem is dat bedrijven in internationaal opzicht relatief bescheiden investeren in onderzoek.

Nederland werkt aan duurzame innovaties en investeringen. Innovaties in groene domeinen als de biogebaseerde- en circulaire economie en elektrisch vervoer versterken ons verdienvermogen. De pijlers van het groene groei beleid scheppen in totaliteit de randvoorwaarden die nodig zijn om innovatieve en duurzame investeringen van bedrijven te bevorderen en consumenten gefundeerde keuzes te laten maken: slimme marktprikkels, innovatie, stimulerende wet- en regelgeving, rijksoverheid als netwerkpartner en vergroening via hulp, handel en investeringen. Daarnaast zetten door middel van de Innovatiecontracten 2016 – 2017 topsectoren meer in op maatschappelijke uitdagingen waaronder groene groei. Bijvoorbeeld, in november 2015 hebben Technologiestichting STW en het bedrijfsleven besloten om € 24 miljoen te investeren in toponderzoek onder andere op het gebied van recyclingtechnologie voor afvalstromen. Doel is om meer hightech materialen uit afval te recyclen, in plaats van ze steeds weer opnieuw te maken uit erts en olie. Dit bespaart grondstof- en energiegebruik.

Wereldwijd

Nederland biedt lage- en middeninkomenslanden financiële ondersteuning om infrastructuurprojecten te ontwikkelen, de begroting rond te krijgen en projecten met succes uit te voeren, waarbij ook Nederlandse bedrijven in staat worden gesteld hun kennis en ondernemerschap in te brengen. Daarvoor zijn de programma's [DRIVE](#) en [Develop2Build](#) opengesteld, in aanvulling op en opvolging van ORET en ORIO. Verder draagt Nederland met andere landen bij aan internationale fondsen voor infrastructurele ontwikkeling (PIDG en IDF).

Samen met het Nederlandse bedrijfsleven draagt Nederland in zowel ontwikkelde als ontwikkelingslanden bij aan het bevorderen van elektrisch vervoer. Zo lopen er bijvoorbeeld de PIB programma's in India, VS, Duitsland en Oostenrijk, die door middel van publiek-private samenwerking ervoor zorgen dat de markt voor elektrisch vervoer zich verder kan ontwikkelen. Nederland is wereldwijd koploper op het gebied van laadinfrastructuur en daarom een interessante partner om mee samen te werken en handelsrelaties op te bouwen.

Het bevorderen van kwalitatieve, duurzame en veerkrachtige infrastructuur is ook een uitgangspunt in het Nederlandse waterbeleid. Voor alle projecten gericht op drinkwater en sanitaire voorzieningen, werkt Nederland met een zogenaamde duurzaamheidsclausule: leveranciers worden contractueel verantwoordelijk gehouden dat de aangelegde infrastructuur na 10 jaar nog goed functioneert. Ook vanuit de multilaterale ontwikkelingsbanken waar Nederland zijn bijdrage aan levert, is het financieren van infrastructuur één van de kernactiviteiten.

SDG 10. Verminderde ongelijkheid

Dit doel gaat over het terugdringen van ongelijkheid binnen en tussen landen. Het belang van ordelijke, veilige, en verantwoordelijke migratie en verlaging van transactiekosten van geldovermakingen worden hier ook behandeld.

In Nederland

Volgens het CBS is de inkomensongelijkheid in Nederland redelijk laag. Tegelijkertijd zijn de armoedekloof, het risico op armoede en discriminatie in de afgelopen jaren licht toegenomen. Nederland scoort op de behandeling van migranten goed in vergelijking met andere EU landen, hoewel de gegevens van voor de toestroom in 2014 waren.

De rijksoverheid heeft zich ingezet voor een uitgebreid sociale zekerheidsstelsel in combinatie met een progressieve inkomstenbelasting. Het principe dat werk moet lonen speelt hierbij een belangrijke rol. Er is beleid om werkenden

met een laag inkomen vooruit te laten komen en dit blijkt te helpen. Het kabinet vindt het van groot belang dat mensen die willen werken ook aan de slag kunnen in kwalitatief goede banen.

Daarbovenop bestaat ook een uitgebreid netwerk van sociale voorzieningen/sociale overdrachten in natura, zoals een goed en toegankelijk stelsel van onderwijs en zorg, dat kansen biedt voor iedereen. Wanneer deze voorzieningen worden meegerekend in de ongelijkheidsmaatstaf (internationaal gezien biedt dit de beste vergelijking), dan is het inkomen van de rijkste 20% huishoudens 2,5 keer zo hoog als dat van de armste 20. Nederland heeft daarnaast beleid op tal van vlakken om de emancipatie en participatie van groepen met een achterstandspositie te verbeteren.

Nederland verhoogt de (arbeids)participatie van vrouwen; vergroot de veiligheid van vrouwen en LHBTI-personen en neemt de verschillen tussen jongens en meisjes in het onderwijs weg. Daarnaast dragen ook het Nationaal Actieprogramma tegen discriminatie, de Hoofdlijnbrief Emancipatiebeleid en de Brief inzake seksregistratie bij aan het behalen dit subdoel.

Wereldwijd

Nederland zet zich wereldwijd sterk in op duurzame en inclusieve groei en draagt de boodschap uit dat hoge ongelijkheid binnen landen tegengegaan moet worden als voorwaarde om de SDGs te behalen. Nederland is voorloper bij het bepleiten van effectieve actie om de belofte dat niemand zal achterblijven waar te maken. Zo vormde Nederland tijdens het VN *High-Level Political Forum for Sustainable Development* van 2016 samen met Kenia een coalitie voor vroegtijdige actie en lanceerde Nederland in september 2016 het [VOICE](#) programma met een budget van € 50 miljoen, dat maatschappelijke organisaties steunt om op landen-niveau de stem van achtergestelde groepen te versterken.

In de Kamerbrief *Inclusieve Ontwikkeling* zijn, naast reeds bestaande programma's, verschillende strategieën en acties opgenomen die gericht zijn op armoedebestrijding en bevorderen van de inclusie van gemarginaliseerde, gediscrimineerde en uitgesloten groepen (zie ook SDG 1). Van belang zijn bijvoorbeeld programma's om de belastinginning te versterken waardoor overheden kunnen investeren in voorzieningen voor de armsten. Door nieuwe financieringsconstructies te ontwikkelen zet Nederland zich in om private investeringen te vergroten in de minst ontwikkelde landen.

Binnen multilaterale instellingen en de EU lobbyt Nederland voor het tegengaan van ongelijkheid en het verplaatsen van financiële middelen voor de armsten. Zo draagt Nederland substantieel bij aan fondsen van de

Wereldbank die duurzame en inclusieve groei tot doel hebben en gericht zijn op het creëren van mogelijkheden voor vrouwen en jongeren. Ook stelt Nederland zich constructief op binnen de Wereldbank en het IMF om de vertegenwoordiging van ontwikkelingslanden en opkomende economieën in deze instellingen te versterken.

Wat betreft migratie is het Nederlandse beleid gericht op de gehele migratieketen. Een belangrijk onderdeel is het verbeteren van duurzame opvang van vluchtelingen in hun regio van herkomst door de infrastructuur te verbeteren, banen te creëren en basisvoorzieningen te bieden. Dit gebeurt in aanvulling op de noodzakelijke humanitaire hulp in deze regio. In 2016 heeft de rijksoverheid € 260 miljoen vrijgemaakt voor de Syrische regio voor ondersteuning van vluchtelingen en hun gastgemeenschappen. Daarnaast vervult Nederland een leidende rol in het Europese *Regional Development and Protection Programme* (RDPP) in de Hoorn van Afrika. Dit programma beoogt op innovatieve manieren bescherming, sociale cohesie en bestaansmogelijkheden voor zowel gastgemeenschappen als vluchtelingen te versterken. Om deze doelen te bereiken werkt Nederland samen met nationale en lokale overheden, VN, Wereldbank, NGO's en door middel van de fondsen LEAD en ARC (zie ook SDG 16). Het LEAD programma beoogt het economisch perspectief van jongeren in een aantal Afrikaanse landen te verbeteren door jongeren met ondernemerschap ambities te ondersteunen en jongeren te helpen een baan op de lokale arbeidsmarkt te veroveren.

Naast structurele opvang in de regio is het Nederlandse beleid gericht op het steunen van landen op migratieroutes. Nederland speelt een actieve rol om migratiepartnerschappen te vormen met specifieke Afrikaanse landen, zowel bilateraal als in Europees verband. Het gaat hierbij om het aanpakken van de onderliggende oorzaken van irreguliere migratie en gedwongen verplaatsing, verbeteren van migratiemanagement, het opstarten van informatie-campagnes, en een belangrijke focus voor het tegengaan van mensenhandel en –smokkel. Belangrijke partners hierbij zijn de overheden van de betrokken landen, en internationale organisaties als IOM en UNODC.

Volgens het CBS zijn de overdrachten die buitenlanders die in Nederland werken naar hun eigen land overmaken toegenomen van 0,76 procent van het bbp in 2000 naar 1,11 in 2014. Dit is hoog in vergelijking met de overdrachten door buitenlandse werknemers in andere EU-landen in 2014. Nederland zet zich in Europees verband in op het terugdringen van de kosten van deze geldovermakingen ([Actieplan en Jaarrapportage Beleidscoherentie voor Ontwikkeling](#)).

SDG 11. Duurzame steden en gemeenschappen

In dit doel is afgesproken om steden en menselijke nederzettingen inclusief, veilig, robuust en duurzaam te maken.

In Nederland

Het CBS geeft aan dat Nederland relatief goed scoort op tevredenheid over woonruimte en overheidsuitgaven aan milieubescherming en cultureel erfgoed. Het aandeel mensen dat slachtoffer was van misdaad is licht gedaald.

De rijksoverheid ziet steden als steeds belangrijker motor voor de economie. Driekwart van de Nederlandse bevolking woont in een stedelijke omgeving en dit zal de komende decennia nog verder toenemen. Verstedelijking kent echter ook een keerzijde; de sociale en fysieke leefbaarheid staat in de steden stevig onder druk. In lijn met SDG 11 is het dan ook zaak de economische potenties van de verstedelijking zo goed mogelijk te benutten en de nadelen waar mogelijk te ondervangen. De rijksoverheid ondersteunt de ontwikkeling van de steden vanuit meerdere invalshoeken en op veel verschillende wijzen.

Met Agenda Stad hebben steden, rijksoverheid en maatschappelijke partners zich gecommitteerd aan een gezamenlijke extra inzet om groei, leefbaarheid en innovatie in het Nederlandse en Europese steden netwerk te bevorderen. Door *City Deals* te sluiten tussen rijksoverheid (rijk, gemeente, provincie), marktpartijen, maatschappelijke organisaties en instellingen uit het onderwijs en de wetenschap, worden kennis en middelen gedeeld om stedelijke vraagstukken op te lossen en innovaties in stedelijke omgeving te bewerkstelligen. In partnerschap wordt vanuit een gezamenlijke betrokkenheid en gemeenschappelijk belang gewerkt aan concrete thema's, ook op het terrein van duurzaamheid.

In *living labs*, pilots, proeftuinen en experimenten worden vraagstukken geagendeerd en wordt geleerd van beproefde praktijken, waarna wordt opgeschaald en dit zijn weg vindt in de reguliere beleidsafweging. Enkele voorbeelden van *City Deals* zijn: woningabonnement, digitale woonomgeving, inclusieve stad en stedelijke veiligheid.

De rijksoverheid stimuleert nog op andere manieren duurzame, bereikbare en leefbare steden. Daarnaast streeft het Rijk, vanuit haar verantwoordelijkheid voor een goede ruimtelijke ordening, - in alle stedelijke regio's - naar integrale planvorming en besluitvorming op elk schaal-niveau en een goede afweging van bestaande en toekomstige belangen. Met de Ladder voor duurzame verstedelijking moeten overheden (in eerste instantie gemeenten) motiveren waarom zij een nieuwe stedelijke ontwikkeling

wel of niet mogelijk maken. Zij moeten de noodzaak van de ontwikkeling motiveren en motiveren of inbreiding in de bestaande stad of herinrichting van stedelijk gebied mogelijk is. Het uitbreiden in groen, open gebied (*greenfields*) gebeurt alleen als noodzaak en bij gebrek aan bouw mogelijkheden in bestaand stedelijk gebied. Daarmee stimuleert de Ladder zorgvuldig ruimtegebruik en een transparante onderbouwing van ruimtelijke keuzes.

De rijksoverheid streeft naar goed bereikbare steden en de integratie van stedelijke planning en infrastructuur-planning. Via het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT) ondersteunt de rijksoverheid met daarop afgestemde investeringen ruimtelijke projecten en programma's in de steden. De rijksoverheid werkt in dit kader samen met de decentrale overheden aan programma's en projecten in (en met) de regio's.

Op 14 april 2016 organiseerde het Rijk de *Innovation Expo 2016*, die in het teken stond van Nederland als *Sustainable Urban Delta*. Het evenement beoogde innovaties te versnellen en daarmee de economische groei en leefbaarheid van Nederland te verstevigen.

Wereldwijd

Tijdens de HABITAT III conferentie werd de *New Urban Agenda* (NUA) vastgesteld, een politiek document met richtlijnen die een stedelijke routekaart bieden voor de uitvoering van de SDGs, het Sendai raamwerk voor rampen preventie en het klimaat akkoord van Parijs. In de NUA is dankzij Nederland ruim aandacht opgenomen voor gender, met name als het gaat om participatie, besluitvorming en de inrichting van openbare ruimtes. Een van de andere successen was de aandacht voor *urban governance* en integrale en inclusieve stedelijke planning. Ook de Nederlandse inzet om aandacht te vragen voor de stedelijke problematiek van delta's, als onderdeel van het speerpunt water van het rijksbeleid, en voor de Delta Coalitie, had resultaat: voor het eerst in VN-context zijn delta's aangemerkt als regio's die speciale aandacht verdienen vanwege hun geografische kwetsbaarheid enerzijds en de bevolkingsdichtheid en het economisch potentieel anderzijds. Het publiek-private urban stakeholdersplatform – één van de partnerschappen van het SDG Charter – dat op initiatief van Akzo Nobel is gestart, was ook aanwezig op de conferentie en zal een bijdrage gaan leveren aan SDG11 en de NUA.

Nederland heeft tijdens het EU-voorzitterschap in 2016 een cruciale rol gespeeld bij de totstandkoming van een Europese Agenda Stad (Pact van Amsterdam). Deze Agenda heeft als doel het EU-beleid beter te laten aansluiten op de praktijk in steden zodat hun grote economische en sociale belang beter weerspiegelt. Hiertoe zijn twaalf prioritaire thema's benoemd: inclusie van migranten en vluchtelingen,

luchtkwaliteit, stedelijke armoede, huisvesting, circulaire economie, lokale werkgelegenheid, klimaatadaptatie, energietransitie, duurzaam gebruik van land en op natuur gebaseerde oplossingen, stedelijke mobiliteit, digitale transitie en innovatief en verantwoord aanbesteden door de overheid. Deze thema's sluiten nauw aan op de SDGs.

Per thema is een Partnerschap gevormd waarin Europese steden, lidstaten, de verantwoordelijke DG's van de Europese Commissie en experts en stakeholders samenwerken. Hierbij wordt rekening gehouden met de SDGs. De Europese Commissie ziet de Europese Agenda Stad als een belangrijk instrument om de NUA te implementeren. Waar relevant wordt de inhoudelijke link gelegd tussen Partnerschappen (Europese Agenda Stad) en *City Deals* (nationale Agenda Stad).

SDG 12. Verantwoorde consumptie en productie

Dit doel betreft het verzekeren van duurzame consumptie- en productiepatronen.

In Nederland

In vergelijking met andere Europese landen scoort Nederland volgens CBS gemiddeld op het aandeel gerecycled gemeentelijk afval en op het aantal bedrijven dat een verslag schrijft over maatschappelijke impact (MVO-verslag). Kennis onder Nederlandse jongeren over duurzame ontwikkeling, gemeten als beheersing van natuurwetenschappelijke vaardigheden, is hoog.

Het 10-jarig Programmakader Duurzame Consumptie- en Productiepatronen van het *UN Environment Plan* (UNEP) richt zich voornamelijk op het ontwikkelen en verder verspreiden van initiatieven om consumptie en productie te verduurzamen. Het Programmakader is (nog) niet in het Nederlands beleid opgenomen. De Nederlandse inzet op verduurzaming komt op verschillende beleidsterreinen tot uiting, in bijvoorbeeld Meststoffenwet en de programmatische aanpak stikstof (PAS).

De rijksoverheid deelt de conclusie van het CBS dat Nederland relatief gezien veel voedselgerelateerd en daarnaast ook gevaarlijk afval produceert, maar stelt dat door verschillende definities het maken van een internationale vergelijking lastig is. Het beleid ter voorkoming van voedselverspilling richt zich op preventie van voedselverlies en waarde toevoegen aan onvermijdelijke reststromen in de voedselketen (Kamerbrieven van [18 augustus 2016](#) en [19 oktober 2016](#) en 'Nederland circulair in 2050').

In het rijksbrede programma 'Nederland Circulair in 2050' en in het daaruit voortkomende Grondstoffenakkoord

wordt verwezen naar de bijdrage die de Circulaire Economie kan leveren aan de SDGs, in Nederland, in Europa en in de rest van de wereld (zie SDG8).

Nederland is de enige lidstaat die verontreinigd baggerspecie uit havens en rivieren meeneemt onder de classificatie 'gevaarlijk afval'. Het huidige [Landelijk Afvalbeheerplan](#) uit 2009 geeft voor 84 sectoren van bedrijven aan, welke wijze van verwerking (recycling, verbranden, storten) is toegestaan; hierin staat ook het beleid ten aanzien van grensoverschrijdend transport van afval. Het nieuwe Landelijk Afvalbeheerplan (looptijd: 2017-2029) richt zich op vermindering van de hoeveelheid te storten of te verbranden afval van bedrijven in Nederland. Bedrijfsafval dat vergelijkbaar is met huishoudelijk afval moet meer gerecycled worden, met als doel het halveren van de hoeveelheid restafval die momenteel wordt gestort of verbrand.

Op grond van de EU-Transparantierichtlijn over het openbaar maken van niet-financiële informatie en diversiteitsinformatie zijn de ruim 100 grootste bedrijven en organisaties van openbaar belang verplicht om vanaf 2018 te rapporteren over duurzaamheidsinformatie. Een aantal bedrijven doet dit nu al. Tegelijkertijd stimuleert Nederland bedrijven om in hun jaarverslag de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen expliciet te onderschrijven als referentiekader voor hun internationale activiteiten. De overheid stelt jaarlijks een Transparantiebenchmark op aan de hand van maatschappelijke verslagen van de circa 500 grootste in Nederland actieve bedrijven waarbij het bedrijf met het meest transparante verslag de Kristalprijs wint.

De Nederlandse traditie van publiek-private samenwerking om maatschappelijke uitdagingen aan te pakken kan goed geïllustreerd worden met de IMVO-convenanten, waarin overheid, bedrijven en maatschappelijke organisaties gestimuleerd worden om sociale en milieurisico's binnen internationale waardeketens te verkleinen of uit de weg te ruimen door middel van gedegen due diligence commitment conform de OESO-Richtlijnen. Voor de textiel- en bancaire sector zijn in 2016 convenanten afgesloten.

Ook is Nederland actief bezig om de duurzaamheid van de bedrijfsvoering van de rijksoverheid te vergroten. Voor uiteenlopende beleidsthema's geldt dat van de rijksoverheid verwacht wordt dat zij het goede voorbeeld geeft en zelf doet wat de maatschappij verwacht. De voorbeeldrol van de rijksbedrijfsvoering is verder toegenomen, onder andere door het sluiten van het klimaatakkoord, het grondstoffenakkoord, het manifest maatschappelijk verantwoord inkopen en de sectorconvenanten betreffende internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen (IMVO-convenanten). Zo is op 20 december 2016 het programma versnelling duurzame bedrijfsvoering

rijksoverheid vastgesteld. Belangrijk doel van dit programma is om te zorgen voor een opschaling en versnelling van de duurzame initiatieven binnen de rijksbedrijfsvoering, zodat deze in 2030 klimaatneutraal is.

Wereldwijd

De transitie naar een duurzame economie is een internationale inspanning, omdat economieën meer vervlochten raken en de Nederlandse economie sterk afhankelijk is van internationale handelsstromen. Deze handelsstromen veroorzaken een aanzienlijke milieudruk, met name in ontwikkelingslanden waar grondstoffen worden geproduceerd of gewonnen. Bovendien kent Nederland een relatief hoge carbon footprint, die in de afgelopen jaren licht toenam.

Daarom zet Nederland in op verduurzaming van de productie van grondstoffen, bijvoorbeeld via het Initiatief Duurzame Handel (IDH), Solidaridad en andere organisaties. Ook werkt Nederland samen met een aantal grondstof exporterende landen om duurzame economische groei te stimuleren, bijvoorbeeld met fosfaatproducent Marokko. Daarnaast stimuleert Nederland Maatschappelijk Verantwoord Inkopen (MVI) met voorbeeldprojecten in het kader van de *Green Deal* Circulair Inkopen (60 pilots) en de *Green Deal* Duurzaam GWW (Grond-, Weg- en Waterbouw). Nederland draagt bij aan een transformatie naar een circulaire economie in andere landen door zijn kennis daarvan te exporteren. Ook agendaert Nederland de thematiek van gevaarlijk afval in relatie tot het stoffen- en recyclingbeleid actief in Europese en internationale gremia. Onder de titel *climate-smart agriculture* werkt Nederland met Wereldbank en FAO in de *Global Alliance for Climate-Smart Agriculture* en het *Post-Harvest Network* aan meer voedselzekerheid en minder uitstoot van broeikasgassen.

Nederland zet zich zowel op Europees niveau als op bilateraal niveau in voor conflictvrije mijnbouw voor tin, goud en lithium, bijvoorbeeld door middel van het Europees Partnerschap voor Verantwoorde Mineralen, het *Scaling up Mineral Traceability* initiatief en het *Extractive Industries Transparency Initiative (EITI)*. Hiermee draagt de Nederlands overheid, samen met bedrijven en maatschappelijke organisaties, onder andere bij aan meer financiële transparantie in de olie, gas en mijnbouw in ontwikkelingslanden.

SDG 13. Klimaatactie

Dit doel gaat over het nemen van urgente actie om klimaatverandering en de gevolgen hiervan tegen te gaan.

In Nederland

Het CBS geeft aan dat de broeikasgasemissies en CO₂ uitstoot per Nederlander relatief hoog zijn. Hoewel de broeikas-

gasuitstoot per inwoner gestaag afneemt, van 14,2 ton CO₂ equivalent per inwoner in 2000 naar 11,5 in 2014, blijft deze relatief hoog vanwege de hoge industrialisatiegraad en concentratie van energie-intensieve industrie in Nederland.

Op klimaatgebied spelen verschillende beleidsagenda's een rol. Het huidige Nederlandse klimaatmitigatie- en adaptatiebeleid is beschreven in de Klimaatagenda (2013) en de Nationale Klimaatadaptatiestrategie (2016). De EU en Nederland hebben een ambitie om de broeikasgasemissies te verminderen tot een niveau dat in 2050 in een bandbreedte van 80 tot 95% lager ligt dan in 1990. Het Parijs akkoord kan ertoe leiden dat de bovenkant van deze bandbreedte zal moeten worden nagestreeft. In de Energieagenda schetst de Rijksoverheid de transitie naar een CO₂-arme energievoorziening in 2050 (zie ook SDG7).

Het nationale klimaatbeleid is deels Europees ingevuld via het Europese emissiehandelssysteem (ETS) waar grote energie-intensieve bedrijven, zoals energiecentrales, chemische industrie en cementindustrie, onder vallen. Grosso modo de helft van de broeikasgasemissies vindt plaats in het emissiehandelssysteem (ETS). Daarom zet Nederland in op een verdere aanscherping van het ETS en betere prijsprikkels.

De niet-ETS emissies voor de sectoren landbouw, vervoer, kleine industrie, overige broeikasgassen en gebouwde omgeving zijn in Europa per lidstaat verdeeld. Het Nederlandse niet-ETS doel voor 2020 met een reductie van 16% t.o.v. 2005 haalt Nederland ruimschoots. Daarnaast geldt dat Nederland op basis van het Urgenda-vonnis in 2020 ten minste 25% broeikasgasreductie moet realiseren ten opzichte van 1990. Op basis van de laatste inzichten in de Nationale Energieverkenning (NEV) 2016 zal Nederland in 2020 naar verwachting 23% broeikasgasreductie ten opzichte van 1990 realiseren. Alle partijen in het Energieakkoord zijn het erover eens dat de doelen van het Energieakkoord binnen bereik zijn. Door het volledig realiseren van deze doelen wordt naar verwachting ten opzichte van de NEV 2016 in 2020 ruim 4 Megaton extra broeikasgasreductie gerealiseerd. Daarmee wordt de 25% broeikasgasreductie in 2020 ten opzichte van 1990 zoals geëist in het vonnis van de Rechtbank Den Haag, gerealiseerd.

In 2017 zal een nadere uitwerking van de Energieagenda plaatsvinden in transitiepaden tot 2050 en acties tot 2030 per energiefunctie. Dat zal tevens de basis vormen voor het opstellen van het concept Energie- en Klimaatplan dat voor 1 januari 2018 bij de Europese Commissie dient te worden ingeleverd.

Ook zijn de effecten van klimaatverandering in Nederland al merkbaar, zoals een versnelde zeespiegelstijging een toename

van neerslaghoeveelheden, intensiteit en een toename van extreme weersomstandigheden. Het nationale klimaatadaptatiebeleid is in 2016 geactualiseerd met het vaststellen door de Ministerraad van een nieuwe Nationale Klimaatadaptatie Strategie (NAS). De NAS beschrijft de effecten van klimaatverandering over de volle breedte en vestigt bijzondere aandacht op urgente risico's zoals uitval van vitale en kwetsbare functies door extreem weer, oogstschade en een toename van infecties en allergieën door veranderend klimaat. Het Deltaprogramma (2010) versterkt de samenwerking van overheden op alle niveaus om waterveiligheid en zoetwatervoorziening te garanderen, en overlast van water en droogte te verminderen. De actualisatie van het nationale klimaatadaptatiebeleid is mede beïnvloed door de EU-klimaatadaptatie strategie (2013) en de uitkomsten van de Overeenkomst van Parijs (2015). De EU-lidstaten en de Europese Commissie hebben gezamenlijk criteria ontwikkeld om te zorgen voor een goede Nationale Adaptatie Strategie en een Nationaal Adaptatie Plan.

Wereldwijd

De Overeenkomst van Parijs is het voornaamste vehikel waarmee Nederland internationaal uitvoering geeft aan SDG 13. Een gedetailleerde uitwerking van de Overeenkomst moet eind 2018 afgerond zijn. In de implementatie van klimaatdoelen zet Nederland zich in voor samenwerking met bedrijven, regionale overheden en steden. In partnerschappen en coalities wordt werk gemaakt van de vermindering van CO₂-uitstoot en aanpassing aan een veranderend klimaat.

Een politiek speerpunt van Nederland is de mondiale uitrol van koolstofbeprijzing. Hiervoor wordt nauw samengewerkt met de Wereldbank. De politieke doelstelling is om wereldwijd de emissies die onder een systeem van *carbon pricing* vallen te verdubbelen in 2020 en te verviervoudigen in 2030.

Nederland levert een belangrijke bijdrage aan de ondersteuning van ontwikkelingslanden bij de vermindering van hun CO₂-uitstoot en versterking van hun weerbaarheid. Klimaatactie is geïntegreerd in ontwikkelingsactiviteiten, met name op het terrein van energie, water en voedselzekerheid. Zo wordt bereikt dat klimaatactie en ontwikkelingsactie elkaar niet ondermijnen, maar juist versterken ([Actieplan en Jaarrapportage Beleidscoherentie voor Ontwikkeling](#)). In 2015 werd € 428 miljoen publieke en € 73 miljoen private financiering voor klimaatprojecten gemobiliseerd. Voorbeelden van programma's zijn 'Adaptation for Smallholder Agriculture Programme', 'Climate Change, Agriculture and Food Security' (CCAFS) en 'Geodata for Agriculture and Water'.

Daarnaast stimuleert Nederland klimaatslimme landbouw-productiemethoden, innovaties en technologie om bij te dragen aan verhoging van de voedselproductie en vergroting van de weerbaarheid tegen klimaatverandering, zowel in internationale netwerken en contacten als in projecten via het Landbouwradenennetwerk.

SDG 14. Leven onder water

Dit doel gaat over het conserveren en duurzaam gebruik maken van de oceanen, zeeën en maritieme hulpbronnen voor duurzame ontwikkeling.

In Nederland

Het CBS geeft aan dat wat betreft de mariene vervuiling en bescherming milieu zee- en kustgebieden de stikstof-efficiëntie in de bodem (die invloed heeft op water-gerelateerde ecosystemen, waaronder kustwateren) is verbeterd voor Nederland. Internationaal gezien is het nog altijd gemiddeld. Het water zelf is niet schoner geworden sinds 2012 volgens de *Clean Water Index* en Nederland scoort ook vrij laag vergeleken met andere EU-landen. Wat betreft overbevissing en duurzame visserij (SDGs 14.4 en 14.7) stelt het CBS dat de visvoorraad in de Noordzee op duurzaam niveau is toegenomen.

Om de vervuiling van de zee sterk te verminderen stelt de Nederlandse Mariene Strategie (uitvoering van de EU Kaderrichtlijn Mariene Strategie, KRM) ten doel in 2020 een goede milieutoestand te bereiken op het Nederlands deel van de Noordzee onder meer voor vervuilende en eutrofiërende stoffen en voor zwerfafval en microplastics. Voor eutrofiërende en vervuilende stoffen ligt de doelstelling binnen handbereik in de jaren na 2020 op voorwaarde dat de (internationaal) afgesproken maatregelen voor de Kaderrichtlijn Water en de Nitraatrichtlijn worden uitgevoerd. Voor het terugdringen van zwerfval en microplastics in de zee en op het strand wordt door Nederland ook actief ingezet op onder meer *Green Deals* met partijen rondom havens en scheepvaart, strandtoerisme en visserij, en op educatie. Dit in aanvulling op het Circulaire Economie programma waar nationaal wordt gewerkt aan het sluiten van de kunststofketen inclusief microplastics en in EU-verband wordt gewerkt aan een EU Plastic Strategie. Voorts zet Nederland voor de Noordzeeregio internationaal in op het terugdringen van vervuiling via het OSPAR-verdrag, het UNEP *Global Partnership Marine Litter* (GPML), en in IMO-(mondiaal) en EU-verband op terugdringing van zwerfval op zee, onder andere door reductie van de emissies van schepen en afgifte in havens. Het aantal op het strand aangespoelde plastic tasjes en plastic flesjes en drijvend afval in vogelmagen laten een licht dalende trend zien.

Het realiseren van duurzaam beheer en bescherming van zee- en kustecosystemen staat beschreven in de Mariene Strategie voor het Nederlands deel van de Noordzee. De drie invalshoeken voor duurzaam beheer, bescherming en bevordering van de veerkracht van de Noordzee zijn: (1) duurzaam gebruik van de Noordzee; (2) een gebied- en soortenaanpak; en (3) actief ecosysteemherstel. Nederland werkt hiertoe actief samen in internationaal verband (o.a. Noordzeeregio, EU en IMO). Regulerende maatregelen hebben betrekking op habitat- en soortenbescherming, ruimtelijke ontwikkeling- en vergunningvereisten aan activiteiten en hydrografische ingrepen, verontreiniging, onderwatergeluid en verduurzaming van de visserij. Cumulatieve druk op het mariene ecosysteem is daarbij een belangrijk speerpunt. Ook werkt Nederland nationaal aan het opzetten van partnerschappen met Nederlandse kennis en bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties om duurzaam gebruik te bevorderen (*Green Deals*).

In Caribisch Nederland is er gezamenlijk beheer van mariene biodiversiteit en visserij in de wateren van de eilanden door middel van een commissie voor mariene biodiversiteit en visserij (EEZ-commissie) van vier eilanden plus het Europese deel van het Koninkrijk. In 2020 is de verwachting dat ook Aruba en St. Maarten zich zullen hebben aangesloten. Duurzaam beheer van de biodiversiteit en visserij van de Sababank (2.400 km² zeegebied) is ingesteld per 2012 in overleg met Saba. De Natuurambitie Grote Wateren schetst een nationale visie voor toekomstbestendige natuur in de Nederlandse grote wateren in 2050-2100.

Wereldwijd

Voor het minimaliseren van de impact van de verzuring van de oceanen streeft Nederland naar versterking van de wetenschappelijke kennis over het fenomeen verzuring en de consequenties. Het Nationaal Kennis- en innovatieprogramma Water en Klimaat is gestart. Nederland heeft de Overeenkomst van Parijs getekend en werkt aan de implementatie. Reductie van CO₂-uitstoot is het meest effectieve middel voor het stoppen van verzuring op lange termijn. Daarbij geldt voor Nederland als speerpunt de energietransitie op de Noordzee, voornamelijk via wind-energie en het ontwikkelen en implementeren van projecten als getijden, golf en diepe geothermie energie oplossingen voor een verdere verduurzaming van de energievoorziening (wereldwijd en in Nederland). Herstel van opname capaciteit van oceaan, zeeën en kustwateren is een andere maatregel, waaraan Nederland werkt – onder meer in Bangladesh.

Voor het behoud van kust- en zeegebieden heeft Nederland tot nu toe vijf mariene beschermde gebieden bij OSPAR aangemeld. Dit is circa 14% van het Nederlandse deel van de Noordzee. Het gaat om de Natura 2000-gebieden Noordzee-kustzone, Voordelta, Vlakte van de Raan, Doggersbank en

Klaverbank. Verder is het Friese Front inmiddels aangewezen als Vogelrichtlijngebied. Op het Friese Front en Centrale Oestergronden zijn bodembeschermende maatregelen in voorbereiding evenals voor de offshore Natura2000-gebieden. Daarmee wordt uiteindelijk offshore en in de kustzone ca. 11,5% van de bodem van het Nederlandse deel van de Noordzeebodem niet langer noemenswaardig beroerd door menselijke activiteiten. Dit is binnen de ambitie van het Nederlandse Kabinet van 10-15%. In OSPAR verband wordt doorgewerkt aan de coherentie, samenhang, klimaatbestendigheid en nadere wetenschappelijke onderbouwing.

In Caribisch Nederland is het Yarari reservaat voor haaien en zeezoogdieren ingesteld in alle wateren van Bonaire en Saba. Kustwateren van Bonaire, Saba en St. Eustatius worden beschermd als mariene parken. Samen met het beschermd gebied Sababank is in totaal 11% van alle wateren van Caribisch Nederland beschermd.

Nederland zet zich bij VN-onderhandelingen over de bescherming van biodiversiteit in gebieden buiten de nationale rechtsmacht van kuststaten (het BBNJ proces) in voor het vastleggen van bindende afspraken over mariene gebiedsbescherming op volle zee, verplichte milieueffect-rapportages voorafgaand aan nieuwe activiteiten op volle zee, en voor goede internationale afspraken over de toegang tot en de verdeling van mariene genetische bronnen uit de volle zee.

Nederland stimuleert in internationale netwerken en contacten innovatie van technologie om bij te dragen aan verhoging van de voedselproductie uit aquatische voedselbronnen, vergroting van de weerbaarheid tegen klimaatverandering.

SDG 15. Leven op het land

Dit doel gaat over het beschermen, herstellen en bevorderen van het duurzame gebruik van ecosystemen, duurzaam beheren van bossen, tegengaan van woestijnvorming, tegengaan en terugdraaien van landdegradatie, en het verlies aan biodiversiteit een halt toeroepen

In Nederland

Het startpunt van Nederland op doel 15 zoals gerapporteerd door het CBS geeft een gemengd beeld. Het aandeel van natuurgebied in de totale oppervlakte in Nederland is stabiel en het aandeel van bosgebied neemt zelfs toe. De gemiddelde biodiversiteit neemt niet verder af. Tegelijkertijd is de Nederlandse natuur nog erg kwetsbaar. Het aantal habitats met een gunstige staat van instandhouding ligt met 25 % op het Europees gemiddelde en het percentage habitats in goede staat is met 4% beduidend

lager dan het Europees gemiddelde. Met vogels staat Nederland in de EU middenmoot, maar specifiek voor vogels gerelateerd aan het boerenland gaat het slechter. De milieudruk van de landbouw in de vorm van nitraat- en fosfaatemissies op de biodiversiteit is groot.

In 2015 concludeerde het PBL dat doel 15 volledig wordt afgedekt met de huidige nationale doelstellingen, maar ook dat intensivering van het beleid nodig is om de doelen te realiseren in 2030. Doel 15 sluit nauw aan bij de 20 doelen van de Conventie voor de Biologische Diversiteit die vertaald zijn naar nationaal beleid. Sommige doelen zullen in Nederland niet worden gehaald. Ook al lijkt de achteruitgang in biodiversiteit gemiddeld genomen in Nederland te zijn gestopt, er zijn nog steeds soorten en habitats die achteruitgaan of waarbij nog geen of onvoldoende herstel zichtbaar is.

Behoud, herstel en duurzaam gebruik van natuur kan niet alleen door de rijksoverheid worden gerealiseerd. In de Rijksnatuurvisie wordt beschreven op welke manier maatschappelijke betrokkenheid kan worden benut en vergroot.

Een belangrijk deel van het natuurbeleid op land is gedecentraliseerd naar de provincies, zoals beschreven in het Natuurpact. De rijksoverheid heeft met provincies afspraken gemaakt over het beheer van bestaande natuur en de realisatie van nieuwe natuur op land tot 2027, uitgaande van de beschikbare middelen. Het PBL heeft berekend dat deze afspraken zullen leiden tot een doelbereik van 65% van de bescherming van soorten uit de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR). Dat betekent dat er nog steeds een beleidstekort is van 35%. De rijksoverheid zal, mede naar aanleiding van moties van de Tweede Kamer, een start maken met een beleidsintensivering op het gebied van weidevogelbeheer en natuur-inclusieve landbouw. Met betrekking tot transparantie en duurzaam gebruik van biodiversiteit (natuurlijk kapitaal) bereiden verschillende maatschappelijke partijen samen met de rijksoverheid een gezamenlijk programma voor.

De Uitvoeringsagenda Natuurlijk Kapitaal richt zich vooral op het duurzaam gebruik van biodiversiteit zoals het in beeld brengen, onderhouden en waarderen van ecosysteemdiensten. Een deel van de acties is opgenomen in de uitvoeringsagenda van de Rijksnatuurvisie.

Nederlands bosbeleid is voor een belangrijk deel gekoppeld aan natuurbeleid, maar heeft ook eigen specifieke aspecten zoals het gebruik van hout als biomassa, bossen als mitigatiemaatregel voor klimaatverandering en het verduurzamen van de handelsketen in met name tropisch hardhout.

Tenslotte heeft het huidige Kabinet met een Nationale Adaptatie Strategie voor klimaat een aanzet gegeven voor beleidsintensivering die ook het natuurbeleid raken. Bijvoorbeeld het verbinden van natuurgebieden, zodat soorten zich kunnen aanpassen aan veranderende klimaatomstandigheden, en klimaat-gerelateerde maatregelen in agrarisch natuurbeheer en/of natuur-inclusieve landbouw. De eilanden Bonaire, St Eustatius en Saba vormen het Caribisch deel van Nederland en hebben een unieke natuur waarvan met name het koraal bijzonder is. Het natuurbeleid voor Caribisch Nederland is vastgelegd in een apart Natuurbeleidsplan 2013-2017.

Wereldwijd

De Europese Unie heeft met de EU Biodiversiteitsstrategie 2020 de VN Conventie voor de Biologische Diversiteit geïmplementeerd in Europees beleid. De ambitie in SDG15 sluit nauw aan bij de doelen in deze Conventie.

Belangrijk aspecten van het Nederlands natuurbeleid zijn verankerd in Europese richtlijnen en verordeningen. Dit geldt voor de realisatie van het Natura 2000 netwerk (een Europees netwerk van beschermde natuurgebieden), de regulering van de handel in bedreigde soorten en hun producten en de bestrijding van invasieve exoten.

Nederland richt zich op het vergroten van de rechtszekerheid van vrouwen en mannen rond gebruik, toegang, eigendom en beheer van land. Voor het bevorderen van land governance ter ondersteuning van duurzame, inclusieve economische ontwikkeling is samenwerking tussen alle betrokken stakeholders vereist. Nederland faciliteert een dergelijke samenwerking door middel van een Nederlandse land *governance multi-stakeholder* dialoog. Daarnaast investeert Nederland in internationale netwerken zoals de *Global Land Tool Network* en de *International Land Coalition*, en in partnerschappen met NGO's, kennisinstellingen, financiële instellingen, en de private sector. Tegelijkertijd ondersteunt Nederland partnerlanden via haar ambassades bij het ontwikkelen en uitvoeren van nieuw land beleid, en zet het zich in voor het bevorderen van *fit-for-purpose* landadministratie via het LAND partnerschap met het Nederlandse Kadaster.

Dankzij deze inspanningen zijn de rijksoverheid en haar partners er in geslaagd om over de periode 2014 - 2015 1,5 miljoen mensen te helpen bij het verkrijgen van zekere landrechten. De positie van vrouwen krijgt daarbij speciale aandacht.

SDG 16. Vrede, veiligheid en sterke publieke diensten

Dit doel gaat over het bevorderen van vreedzame en inclusieve samenlevingen met het oog op duurzame ontwikkeling, verzekeren van toegang tot justitie voor iedereen en creëren van effectieve, verantwoordelijke en inclusieve instellingen op elk niveau.

In Nederland

Volgens het CBS scoort Nederland goed tot gemiddeld ten opzichte van andere EU-landen als het gaat om moorden en slachtofferschap van misdaad. Een ruime meerderheid van de bevolking voelt zich veilig in de eigen buurt. Het aantal geregistreerde misdrijven neemt af en het aantal gedetineerden blijft stabiel. Nederlanders krijgen relatief weinig te maken met corruptie. De overheidsuitgaven aan veiligheidszorg stegen de afgelopen jaren, en zijn hoog vergeleken met andere EU-landen. Het vertrouwen in instituties is hoog. De opkomst bij parlementaire verkiezingen is relatief hoog, al is er een groeiende politieke onvrede.

De rijksoverheid kan zich vinden in de conclusies van het CBS. Nederland scoort over het algemeen goed op de onderdelen van doel 16 over vrede, instituties en recht. Zowel mensenhandel als de aanpak van kinderporno en kindersekstoerisme – nationaal en internationaal – blijft een belangrijke prioriteit van het kabinet. Er is de afgelopen jaren geïnvesteerd om voldoende deskundige capaciteit in de rechtshandhaving te realiseren, zowel door nationale als internationale rechtbanken. Nederland wil daarnaast geen veilige haven zijn voor hen die zich in andere landen schuldig hebben gemaakt aan het misdrijf genocide, misdrijven tegen menselijkheid en oorlogsmisdrijven, en zet zich daarom in voor de strafrechtelijke aanpak van de verdachten van deze misdrijven. Zo worden in Nederland verblijvende verdachten berecht en worden andere landen en internationale organisaties bijgestaan ten behoeve van berechting elders. Nederland is tevens een van de landen die zich actief inzet om te komen tot een multilateraal verdrag over wederzijdse rechtshulp en uitlevering bij oorlogsmisdaden, misdaden tegen de mensheid en genocide. Ook zet Nederland zich in voor het indammen van onwettige financiële stromen. In het bijzonder gaat het hierom het tegengaan van corruptie, het ontnemen van crimineel vermogen en het bestrijden van illegale wapenstromen in binnen- en buitenland.

Op het gebied van veiligheid is samen met de regioburgemeesters en het college van procureurs-generaal een Veiligheidsagenda opgesteld voor de periode 2015-2018. Deze heeft als doel de integrale samenwerking bij de aanpak van criminaliteit en onveiligheid verder te ontwikkelen. Twee prioriteiten in de Veiligheidsagenda dragen bij aan het

terugdringen van geweld. Dit is de aanpak van ondermijnende criminaliteit en de aanpak van *high impact crimes* (straatroof, woninginbraak, overvallen) en geweldsdelicten (huiselijk en seksueel geweld, uitgaansgeweld en homofobie geweld). Het eerste monitoringsmoment van oktober 2015 leverde een positief beeld op van de voortgang, ook ten aanzien van de aanpak van ondermijnende criminaliteit: het aantal aan te pakken criminele samenwerkingsverbanden wordt in 2015 ruimschoots gerealiseerd. Ook op het gebied van *high impact crimes* worden de doelstellingen behaald. Dit stemt gunstig voor de verdere (na 2018 nader te formuleren) doelen richting 2030.

Wereldwijd

Onder doel 16 vallen de inspanningen van Nederland om de grondoorzaken van gewapend conflict, instabiliteit en irreguliere migratie aan te pakken. Deze inspanningen vallen grotendeels onder het speerpunt Veiligheid en Rechtsorde van ontwikkelingssamenwerking. Nederland zet zich daarbij in voor een geïntegreerde aanpak van vrede, veiligheid en rechtsorde, met name in landen die te maken met geweld, rechtenloosheid en uitsluiting. In het kader van een geïntegreerde benadering ondersteunt Nederland o.a. in Mali, via het *Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces* versterking van de communicatie van de veiligheidssector met democratische instituties als het parlement en het maatschappelijk middenveld om de accountability van de veiligheidssector te versterken naar de burgers van Mali. Hierdoor kan de veiligheidssector beter rekening houden met de behoeften van de bevolking.

De Nederlandse geïntegreerde inzet in Mali is gericht op zowel het tegengaan van acute veiligheidsdreigingen als het wegnemen van de grondoorzaken van conflict. Het betreft een combinatie van multilaterale en bilaterale bijdragen op het gebied van veiligheid, stabiliteit en ontwikkeling. Nederland levert militairen, politie en civiele experts aan MINUSMA en EU-missies in de regio, naast financiële steun aan andere veiligheidsinitiatieven. Deze inzet is complementair aan het bilaterale OS-programma. Een voorbeeld is de Nederlandse bijdrage aan het MINUSMA Trustfund, die wordt aangewend voor activiteiten op het gebied van het Nederlandse Veiligheid en Rechtsorde programma.

Rechtenloosheid is een belangrijke factor waarom mensen vluchten. Nederland geeft prioriteit aan het verbeteren van toegang van de burger tot legitieme rechtssystemen om klachten op te lossen voordat ze leiden tot conflicten. In 2015 verbeterde Nederland in 10 landen de toegang tot recht voor 35.000 individuen waaronder 15.000 vrouwen en kinderen. Dankzij Nederlandse steun werden ongeveer 50.000 slachtoffers van schendingen van mensenrechten geholpen in landen als Tunesië, Colombia en Yemen. Via een bijdrage aan het *Peacebuilding Fund* van de VN werden

500 vrouwen in Burundi getraind in mediation om op lokaal niveau te bemiddelen in conflicten.

Dankzij onze eigen inspanningen en investeringen en die in samenwerking met partners en uitvoerders is in negen landen ruim 43 miljoen m² land ontmijsd over de periode 2013-2016. Lokale gemeenschappen werden ondersteund hun leven en huizen in deze mijn-vrije gebieden op te bouwen.

Nederland steunt het *International Finance Corporation* programma *Conflict Affected States in Africa* om private sector ontwikkeling te versterken en banen te creëren, vooral voor jongeren, in fragiele staten en landen met een hoog risico van irreguliere migratie en vergrote kans op radicalisering.

Bij het bevorderen van een inclusieve samenleving hoort ook het betrekken van alle groepen in de samenleving bij de ontwikkeling ervan. Nederland steunt de capaciteitsopbouw van het maatschappelijk middenveld en het beschermen van de politieke ruimte. In veel gevallen in partnerschap met Nederlandse NGO's. Het grootste programma is 'Samenspraak en Tegenspraak', met een budget van € 1 miljard (2016-2020), gericht op het versterken van de lobby- en advocacycapaciteit van lokale organisaties. Het programma bestaat uit 25 strategische partnerschappen, uit het Accountability fonds (voor directe capaciteitsopbouw via ambassades) en uit [VOICE](#), gericht op de meest gemarginaliseerde en gediscrimineerde groepen in een beperkt aantal landen. Sinds 2016 steunt het door Nederland opgezette [Addressing Root Causes Fund](#) (ARC) met een totaalbedrag van € 126 miljoen van 2016-2021 het werk van NGO's die in tien fragiele staten, Libanon en Jordanië werken aan de aanpak van grondoorzaken van instabiliteit, gewapend conflict of irreguliere migratie. Zo richten ARC-programma's in Ethiopië, Libanon en Afghanistan zich bijvoorbeeld op gelijke toegang tot werkgelegenheid met een bijzondere aandacht voor jongeren. In landen als Somalië, Mali en Soedan wordt de veiligheid van mensen verbeterd door het bevorderen van effectieve en inclusieve mechanismen voor vredesopbouw en conflictpreventie, met een actieve rol voor vrouwen.

De SDGs zijn ook een stimulans voor sterke en representatieve overheden en vragen om innovatie in de publieke sector. Daarom organiseert Nederland in 2017 de *UN Public Service Day*, waarbij innovatie in het publiek bestuur centraal staat.

Tot slot draagt Nederland via UNESCO en UNESCO's International Programme for the Development of Communication (IPDC) bij aan persvrijheid, vrijheid van meningsuiting en veiligheid van journalisten en het tegengaan van straffeloosheid bij misdrijven tegen journalisten.

SDG 17. Partnerschappen voor de doelstellingen

Dit doel gaat over de implementatiemiddelen – waaronder hulp, handel, belastingen, kennis- en technologietransfer en andere vormen van innovatieve financiering – die nodig zijn voor het behalen van de SDGs en het vernieuwen van het mondiaal partnerschap voor duurzame ontwikkeling.

In Nederland

Een laagdrempelige manier voor de sectoren om samen met de Rijksoverheid op basis van onderlinge afspraken te werken aan groene groei en maatschappelijke opgaven zijn de *Green Deals*. Thema's als energie, mobiliteit, biodiversiteit, water, grondstoffen, klimaat, voedsel en de bouw zijn het onderwerp. *Green Deals* jagen economische groei aan, leiden onder andere tot energiebesparing en tot een toename van het gebruik van hernieuwbare energie en dragen bij aan een schoner milieu. In de periode 2011-2016 zijn 208 *Green Deals* gesloten tussen meer dan 1.500 partijen. In navolging van de aanpak met de *Green Deals* hebben zich de afgelopen jaren vergelijkbare aanpakken ontwikkeld, zoals de *City Deals* en *Health Deals* en door de Europese Unie naar Nederlands voorbeeld *Innovation Deals* geïntroduceerd.

Wereldwijd

Op het gebied van belastingen implementeert Nederland het OESO/G20 *Base Erosion and Profit Shifting* actieplan en internationaal overeengekomen transparantiemaatregelen ter bestrijding van belastingontwijking en belastingontduiking. Daarnaast zet Nederland zich in voor de versterking van belastingbeleid en belastingdiensten in ontwikkelingslanden. Nederland heeft hiervoor een bilateraal programma voor *domestic resource mobilisation* en ondersteunt tevens meerdere multilaterale initiatieven (IMF, OESO, ATAF en mogelijk VN). In kader van het mede door Nederland geïnitieerde *Addis Tax Initiative* is afgesproken technische assistentie te verdubbelen, uiterlijk in 2020. Nederland hoopt verdubbeling zelf al te bereiken in 2018. Ook heeft Nederland opgegeven om belastingvrijstelling te vragen op goederen en diensten geleverd onder nieuw-gefinancierde hulpprogramma's vanaf januari 2016. Nederland heeft met negen ontwikkelingslanden een akkoord bereikt over herziening van de bilaterale belastingverdragen die mogelijk misbruik ervan moet tegengaan.

Op het gebied van hulpinspanningen geeft het CBS aan dat de Nederlandse ontwikkelingshulp internationaal gezien vrij hoog (0,64 procent van het BNI in 2014) is maar al jaren dalende (0,84 in 2000). Het budget voor officiële ontwikkelingshulp (*Official Development Assistance*, ODA) is gekoppeld aan de ontwikkeling van het Bruto Nationaal Inkomen (BNI). Het huidige beleid van Nederland is niet gericht op het behalen van de internationaal overeengekomen norm van 0,7% ODA/BNI. Zonder correctie door een nieuw Kabinet, komt Nederland in 2019 uit op ODA/BNI-prestatie van 0,46%. Nederland heeft binnen het post-2015 proces de herbevestiging van de norm bepleit noch geblokkeerd. De norm is in 2015 door de EU als collectief wel herbevestigd. Invulling van de doelstelling hierop is aan het volgende kabinet. Nederland haalt de sub-norm voor Minst Ontwikkelde Landen (MOLs). Op basis van eigen berekeningen wordt door Nederland 0,26% BNI in deze categorie landen besteed. OESO-DAC-berekeningen zijn beperkter en komen veel lager uit, omdat DAC een belangrijk deel van de Nederlandse uitgaven aan MOLs niet in kaart brengt. Nederland werkt met OESO-DAC aan het optimaliseren van die berekening.

Op het gebied van innovatieve financiering zet Nederland pro-actief in op het ontwikkelen van financieringsconstructies en instrumenten die de financiële bijdrage van de private sector en opkomende donoren aan de SDG-agenda kunnen vergroten. Nieuwe financieringsvormen worden verder uitgewerkt in de Kamerbrief '[Vernieuwing ODA en Partnerlandenlijst](#)'. Een Taskforce Innovatieve Financiering moet een extra impuls geven, zodat bij het aangaan van nieuwe activiteiten een goede afweging kan worden gemaakt over wat de beste financieringsvorm is.

Op het gebied van wetenschap, technologie en innovatie en toegang daartoe zijn vele Nederlandse kennis- en onderzoeksinstellingen internationaal actief. Er wordt gewerkt aan onderzoek op het gebied van hulp en handel en investeringen. Aan studenten uit lage- en middeninkomenslanden worden hoger onderwijsprogramma's aangeboden. Daarnaast maakt Nederland zich sterk voor vrije toegang tot informatie over hulpactiviteiten en onderzoek dat met hulp gelden is gefinancierd. Ook zet Nederland zich in voor instrumenten die lage- en middeninkomenslanden beter toegang geven tot kennis en technologie die voor intellectuele eigendomsrechten wordt beschermd. Daarnaast zijn de kennisplatforms actief om beleid en kennis dichterbij te brengen met name op de thematische speerpunten, water, voedselzekerheid, veiligheid en rechtsstaat, seksuele en reproductieve gezondheid en rechten, maar ook op het overkoepelende thema inclusiviteit.

Op het gebied van handel zet het kabinet zich op de eerste plaats in voor een sterk multilateraal handelssysteem en

afronding voor de onderhandelingen over de zogenaamde Doha-onderwerpen binnen de Wereldhandelsorganisatie. Het kabinet zet zich in EU-verband in voor duurzame handelsakkoorden die bijdragen aan economische groei, banengroei en investeringen voor alle partijen. Het kabinet laat voor nieuwe handelsakkoorden onderzoek doen naar de impact van deze akkoorden op ontwikkelingslanden. In de EU maakt het kabinet zich hard voor handelsafspraken die ontwikkeling van ontwikkelingslanden zoveel mogelijk faciliteren, zoals het Algemeen Preferentieel Stelsel (inclusief het *Everything but Arms*-initiatief, waarmee de minst ontwikkelde landen tariefvrije en quotavrije toegang krijgen tot de Europese markt voor alle producten behalve wapens en munitie) en het sluiten van *Economic Partnership Agreements*.

In aansluiting op deze Nederlandse handelspolitieke inzet steunt Nederland diverse organisaties en programma's gericht op het faciliteren van handel, conform het Handelsfacilitatie-akkoord, dat in februari 2017 [in werking](#) is getreden. Nederland draagt bij aan het verbeteren van toegang tot internationale en regionale markten voor ontwikkelingslanden. Dit beleid wordt verder uitgewerkt in de beleidsnotitie '[Ondernemen voor Ontwikkeling](#)'. Programma's die hieraan bijdragen zijn onder andere het CBI, *TradeMark East-Africa* en het *Dutch Good Growth Fund*. Nederland behoort op het gebied van handelsfacilitatie tot de grootste donoren. Ook is een gunstig regime voor oorsprongsregels van toepassing voor MOL's. Voorlichting over en verdere versimpeling van deze regels blijft een prioriteit voor Nederland in Europees kader. Nederland heeft recent een project bij de UNCTAD gefinancierd om ontwikkelingslanden beter te informeren over hoe zij gebruik kunnen maken van preferentiële oorsprongsregels.

Nederland zet stevig in op het versterken van beleidscoherentie voor ontwikkeling. Met dit beleid worden de negatieve effecten van het Nederlandse beleid op ontwikkelingslanden bestreden en de positieve effecten zo groot mogelijk gemaakt. Dit is van cruciaal belang voor het behalen van de SDGs in ontwikkelingslanden. Het kabinet heeft hiertoe een actieplan geformuleerd met concrete doelen, gekoppeld aan de SDGs, en acties die over de tijd heen worden gemonitord en jaarlijks worden gerapporteerd aan de Tweede Kamer ([Actieplan en jaarrapportage Beleidscoherentie voor Ontwikkeling](#)). De thema's waar Nederland aan werkt zijn: een zo positief mogelijke impact van handelsverdragen, een eerlijk en gebalanceerd investeringsbeschermingsbeleid, het tegengaan van belastingontwijking, het terugdringen van de kosten van geldovermakingen, het vergroten van de toegang tot medicijnen, verduurzaming van waardeketens, het tegengaan van klimaatverandering en het vergroten van voedselzekerheid. Deze thema's komen individueel terug in de voorgaande SDGs.

Nederland steunt de internationale principes voor effectieve ontwikkelingssamenwerking, waaronder het [Global Partnership for Effective Development Cooperation](#), een internationaal platform van 161 landen en 56 organisaties. In de periode 2014-2016 heeft Nederland als co-voorzitter van dit platform bijgedragen aan de modernisering van ontwikkelingssamenwerking door kennis te delen en afspraken te maken over multi-stakeholder partnerschappen, het versterken van de rol van jongeren en de monitoring van de uitvoering van de SDGs.

DEEL C. DECENTRALE OVERHEDEN

Opgesteld door en onder verantwoordelijkheid van VNG, IPO, Unie van Waterschappen.⁴

1. Inleiding

Op het regionale en lokale niveau komen in de dagelijkse leefwereld van mensen, in het dagelijks bestuur en in ruimtelijke zin de duurzame ontwikkelingsvraagstukken samen. Daarom is de bijdrage van decentrale overheden aan de SDGs essentieel. SDG 11 is specifiek gericht op het duurzamer, inclusiever en veiliger maken van steden en dorpen.

Nederland kent een hoge mate van decentrale besluitvorming. De verdeling van taken en bevoegdheden over rijk, provincies en gemeenten verschilt per sector. Met de drie decentralisaties van 2015 zijn gemeenten de eerste overheid geworden in het sociale domein. De omgevingswet die in 2019 in werking treedt, betekent een vergaande decentralisatie op het gebied van de leefomgeving. De kerntaken van provincies liggen op dit terrein, zoals ruimtelijke ordening, waterbeheer, natuur, regionale bereikbaarheid, milieu, energie en vitaal platteland. Samen met gemeenten werken zij aan economische ontwikkeling en werkgelegenheid. De waterschappen hebben als hoofdtak te zorgen voor schoon water en 'droge voeten' voor Nederland. Al deze taken vergen intensieve samenwerking tussen de drie decentrale overheden. Daarbij wordt de noodzaak van een integrale aanpak van vraagstukken in wijk, gemeente, regio en ook (inter)nationaal steeds sterker gevoeld.

De huidige netwerksamenleving vraagt om een interactieve overheid die dichtbij en bereikbaar is. De decentrale overheden streven er naar om samenleving en bestuur dicht bij elkaar te brengen en daarbij inclusief te werk te gaan. Doordat de decentralisaties gepaard gaan met forse bezuinigingen staan gemeenten, provincies en waterschappen voor de taak meer te doen met minder middelen. De lange traditie van samenwerking met burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties in Nederland wordt daardoor nog belangrijker.

De 17 SDGs komen sterk overeen met de maatschappelijke opgaven waar gemeenten, provincies en waterschappen voor staan. Zij vormen geen operationeel kader voor het lokale en regionale bestuur, maar bieden een uitstekend handvat om de samenhang tussen bestaande uitdagingen zichtbaar te maken en de inzet voor verduurzaming te ondersteunen en versterken. Naar gemeenten faciliteert VNG-International dit met de [Gemeenten4GlobalGoals](#)

[campagne](#). Sommige gemeenten hebben de SDGs actief omarmd, andere zijn er nog minder bekend mee. Overal kost het tijd om te bepalen hoe en in welke mate de brede agenda lokaal of regionaal verankerd kan worden. De bestaande inzet vormt daarbij het uitgangspunt. De decentrale overheden hebben de rol van beleidsmaker, uitvoerder, toezichthouder en investeerder. Maar zij kunnen ook bijdragen als verbinder, facilitator en katalysator voor duurzaam gedrag bij burgers, bedrijven en instellingen.

Dit hoofdstuk is gebaseerd op doorlopende interactie van de drie koepelorganisaties met de achterban en op vastgestelde bestuurlijke agenda's.⁵ Het brengt de samenhang van deze agenda's met de SDGs in kaart en geeft een beeld van de meest relevante taken, inzet en activiteiten. Ook wordt beschreven wat nodig is om extra stappen te zetten. De focus ligt op de inzet binnen Nederland. Juist met een stevige verduurzamingsslag in de eigen omgeving kunnen de decentrale overheden een grote bijdrage leveren aan vermindering van de internationale voetafdruk van Nederland. Met hun gezamenlijke investeringsagenda [Naar een duurzaam Nederland](#) (zie paragraaf 2.3 en 2.4.) tonen zij een hoge ambitie ten aanzien van de energietransitie, overgang naar een circulaire economie en klimaatadaptatie. Paragraaf 2.5 behandelt internationale samenwerking rond duurzame ontwikkeling.

2. Rollen, taken en inzet per domein

Hierna worden de taken en inzet van decentrale overheden ten aanzien van de 17 doelen besproken in clusters die aansluiten bij de bestaande bestuurspraktijk. Termen die zijn onderstreept hebben een direct verband met een of meer subdoelen van de SDGs.

2.1 Lokaal Bestuur en democratie, partnerschappen en middelen: SDG 16, 17

SDG 16 gaat over het functioneren van (lokale) overheden. Het stelt eisen aan zowel de effectiviteit en transparantie als de inclusiviteit en responsiviteit van bestuur. SDG 17 betreft de mobilisatie van middelen, effectieve samenwerkingsverbanden en beleidscoherentie. Omdat dit randvoorwaarden zijn voor alle doelen beginnen we met deze thema's.

⁵ Zie onder meer de [VNG-agenda 2017](#), [KOMPAS 2020](#) en [Verenigd in Water](#). Ook meegenomen zijn de bijdragen aan de (online) consultaties voor deze rapportage en het onderzoek van Kaleidos Research: [Global Goals, Local Action? Approaches of Dutch Local Governments to the SDGs](#).

⁴ De Vereniging Nederlandse Gemeenten, het Interprovinciaal Overleg en de Unie van Waterschappen zijn de koepelorganisaties van de decentrale overheden.

Effectiviteit van bestuur (SDG 16); partnerschappen (SDG 17)

Decentrale overheden ervaren dagelijks de effecten van beleid in de praktijk en zien daarbij zowel de samenhang als spanningsvelden tussen verschillende taken. Naast actief betrokken burgers zien zij inwoners met afnemend vertrouwen in de overheid. Zij erkennen de noodzaak om minder sectoraal te werken en meer vanuit de maatschappelijke opgave, de samenleving en de kwetsbare persoon. Effectief bestuur vergt een aanpak over thematische en bestuurlijke grenzen heen. Omdat bestaande mandaten en financiële regimes vaak nog sectoraal zijn afgebakend is dit niet eenvoudig. Ook zet politieke en media-aandacht voor incidenten eerder aan tot het afdekken van risico's dan tot 'dingen anders doen'. Toch vragen mondige burgers en de uitdagingen die er liggen om een andere relatie tussen overheid en samenleving, en daarmee om nieuwe vaardigheden van politici en ambtenaren. De grote landelijke bezuinigingen na de crisis van 2008 en forse reducties van (ambtelijk) personeel geven een extra prikkel tot samenwerking met bewoners, bedrijven en maatschappelijke partners, bijvoorbeeld in de zorg. Ook groeit het aantal interbestuurlijke samenwerkingsverbanden. Aard, omvang en schaal van de samenwerking verschilt naar gelang het onderwerp; in tal van pilots en proeftuinen wordt geëxperimenteerd met nieuwe bestuurlijke verhoudingen. De gezamenlijke investeringsagenda van VNG, IPO en UvW is een voorbeeld van intensieve bestuurlijke samenwerking langs gebiedsgerichte, ruimtelijk-economische agenda's. In het [Nationaal Uitvoeringsprogramma e-overheid](#) werken rijk, gemeenten, provincies en waterschappen samen aan een optimale (digitale) dienstverlening aan de samenleving.

Inclusieve en participatieve besluitvorming (SDG 16)

Een vraagstuk dat lokaal sterk leeft is of de representatieve democratie voldoende mogelijkheden biedt om burgers in het huidige tijdsgewricht actief te betrekken bij besluitvorming, beleid en uitvoering. De opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen is bijvoorbeeld in 30 jaar teruggelopen van 73% naar 54%. Het is een signaal dat bestuurders, ambtenaren en gekozen vertegenwoordigers meer verbindend moeten werken en naar de burger toe moeten gaan. Bewegingen als [Code Oranje](#) en platforms als [Democratic Challenge](#) ondersteunen experimenten met democratische vernieuwing in tal van gemeenten. Via onder meer burgerdialogen als de G-1000, burgerbegrotingen, dorps- wijk- en jongerenraden praten inwoners mee over keuzes die hen aangaan. Ook is sprake van een rijk palet aan burgerinitiatieven en maatschappelijke participatieprocessen. Sommige gemeenten erkennen in hun beleid expliciet het recht van buurtbewoners om lokale voorzieningen over te nemen (*right to challenge*). Bij dit alles blijft een uitdaging om de zwijgende meerderheid te bereiken en betrekken.

Beleidscoherentie voor duurzame ontwikkeling; monitoring en informatie (SDG 17)

De opgave van beleidscoherentie voor duurzaamheid vereist dat, lokaal en regionaal, verschillende doelen en belangen op een participatieve en transparante manier worden afgewogen. Het ideaal is te streven naar actieve synergie tussen economische, sociale en ecologische opgaven, rekening houdend met toekomstige generaties. De recent uitgebrachte [Governance Monitor Duurzame Gemeenten](#) geeft inzicht in de gemeentelijke inzet en bestuurskracht voor duurzaamheid. Deze zijn niet overal gelijk. Ook wordt duurzaamheid niet overal even breed gedefinieerd.

De monitor maakt zichtbaar dat verankering van duurzaamheid in beleidskaders en in de (gemeentelijke) organisatie vruchten afwerpt. Dat geldt ook voor de koppeling van duurzaamheidsmonitoring aan de begrotingscyclus. Voor een effectieve sturing op maatschappelijk resultaat hebben Nederlandse gemeenten, provincies en waterschappen én inwoners toegang tot een schat aan informatie, bij de nationale planbureaus maar ook op sites als <https://www.waterschapsspiegel.nl/> en [Waarstaatjegemeente.nl](https://www.waarstaatjegemeente.nl).

Het benchmarken van de eigen resultaten met die van anderen draagt bij aan een positief leerproces en aan lokale verantwoording. Veel gemeenten en regio's hebben een website of online platform om duurzame en sociale (bewoners)initiatieven zichtbaar te maken, bijvoorbeeld www.040goed bezig.nl.

Veiligheid en het tegengaan van geweld

Nederland is naar internationale maatstaven een zeer veilig land. Niettemin komen (huiselijk) geweld, ondermijnende criminaliteit en corruptie voor. Ook voelt een derde van alle burgers, vooral in grote steden, zich soms onveilig. Gemeenten hebben meer taken gekregen op het gebied van toezicht en handhaving, preventie en nazorg. Zij werken aan de integrale aanpak van geweld en criminaliteit door het verbinden van lokaal veiligheidsbeleid aan taken in het sociale domein, met name de zorgketen. Voor de aanpak van geweldsdelicten zoals huiselijk en seksueel geweld, uitgaansgeweld en homofoob geweld streven gemeenten naar hernieuwde aandacht voor preventie en ordehandhaving. Zij werken daarbij samen met de politie en het Openbaar Ministerie. Gemeenten willen meer en beter opgeleide agenten in de wijken, en eigen handhavingsbevoegdheden. De centralisatie binnen de politie is niet ondersteunend aan de gewenste lokale inbedding. Ook regionaal wordt samengewerkt aan veiligheid.

Wat is nodig voor verdere stappen?

Het streven lokaal bestuur dicht bij de burger te brengen en opgaven integraal aan te pakken sluit aan bij de SDGs. Er is een mentaliteitsomslag nodig op alle niveaus om verkokerd beleid en financiering los te laten en ruimte te bieden aan experiment, ook van bewoners. De centrale

financieringssysteem in het Nederlandse bestuursmodel doet geen recht aan de fors gegroeide taken en bevoegdheden op provinciaal en gemeentelijk niveau.⁶ Gemeenten willen daarom een verruiming van het lokale belastinggebied. Ook komen gemeenten en sommige provincies middelen tekort, waardoor zij moeten snijden in het voorzieningenniveau. Om grote opgaven als de energietransitie te kunnen oppakken is meer financiële armslag en beslissingsruimte nodig. In de gezamenlijke investeringsagenda maken de decentrale overheden dit specifiek. Ook vragen zij het rijk om via wet- en regelgeving samenwerking met (investerings) partners zoals pensioenfondsen en netbeheerders te faciliteren. Het gebiedsgericht met elkaar in verband brengen van kosten en baten kan veel effectiviteitswinst opleveren, bijvoorbeeld als de besparing op infrastructuur door wijken van het gas af te halen wordt geherinvesteerd in isolatie van woningen.

2.2. Sociaal domein: SDG 1, 2, 3, 4, 5, 8, 10 en 11

Hoewel Nederland - zeker internationaal gezien - goed presteert in de sociaal-culturele pijler, constateert het CBS een toename in armoede en ongelijkheid. Ook het SCP stelt dat een grote groep Nederlanders niet kan meekomen in de steeds complexer wordende samenleving. Gemeenten zien in de praktijk dat niet iedereen gelijke kansen heeft. In het noorden van het land groeit in sommige gemeenten meer dan 10% van de kinderen in armoede op.⁷ Bijna 1 op de 5 huishoudens heeft te maken met risicovolle of problematische schulden of zit in een schuldhulpverleningstraject. Per 1 januari 2015 werden belangrijke taken in het sociale domein gedecentraliseerd op grond van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning, de Jeugdwet en de Participatiewet. De aanname is dat de gemeente, samen met maatschappelijke partners, haar inwoners sneller, doelmatiger en met meer maatwerk kan helpen bij hun zorg- of ondersteuningsvragen dan de rijksoverheid. Het ingrijpende transitieproces, waarin rekening moet worden gehouden met de forse bezuinigingen uit het regeerakkoord, is in volle gang. Dit verloopt met vallen en opstaan, als gevolg van een grotere complexiteit dan vooraf voorzien.

Armoedebestrijding (SDG 1), arbeidsparticipatie (SDG 8.5 en 8.6) en gendergelijkheid (SDG 5)

Gemeenten hebben de regie over armoedebestrijding en schuldhulpverlening. Aanhoudende stress over geldproblemen heeft grote impact op mensen en maakt dat zij bij de dag gaan leven. Met de juiste ondersteuning kan dat veranderen. Gemeenten werken aan professionalisering, vakmanschap en innovatie. Aandacht voor gedrag lijkt de

sleutel tot succes in de dienstverlening. Maar voor een echt effectieve aanpak moet ook op alle niveaus worden gewerkt aan het wegnemen van structurele knelpunten die armoede en schulden in stand houden. Dit geldt bijvoorbeeld voor de rol die de overheid speelt als schuldeiser. Ook is van belang dat, in lijn met het advies van de SER, het stelsel van inkomensondersteunende maatregelen wordt vereenvoudigd. Dit geldt ook in relatie tot werkende minima, die door de snelle afbouw van toeslagen nauwelijks kunnen rondkomen. Voor integrale oplossingen moet tevens worden gekeken naar de relatie met werk, huisvesting en zorgkosten.

Gemeenten hebben de ambitie om een zo groot mogelijk deel van de bevolking met perspectief en naar vermogen te laten werken. Daartoe moet iedereen die niet in staat is het minimumloon te verdienen dezelfde mogelijkheid krijgen tot ondersteuning bij werk, op basis van één regeling voor de onderkant van de arbeidsmarkt en beschut werk. Specifieke aandacht is er daarbij voor kwetsbare jongeren, mensen met een beperking, ouderen, niet-westerse migranten en statushouders. Gemeenten werken met het UWV, onderwijsinstellingen en werkgevers aan betere kansen en het creëren van ervaringsplekken en zinvol werk. Decentrale overheden hebben als werkgever ook zelf de taak om met diversiteitsbeleid te zorgen voor een personeels-samenstelling die een evenredige afspiegeling is van de samenleving. Overheden willen een voorbeeldrol spelen bij het bieden van gelijke kansen en beloning voor mannen en vrouwen. Dit vergt in de praktijk nog meer aandacht.

Inclusief onderwijs (SDG 4) en Ongelijkheid beperken (SDG 10)

Goed en inclusief onderwijs is een basisvoorwaarde voor gelijke kansen en maatschappelijke integratie. Gemeenten zien dit als een hoge prioriteit. Zij moeten de leerplicht handhaven en zorgen voor passend onderwijs, maar zien groeiende segregatie en veel kinderen die de school verlaten zonder arbeidsmarktkwalificatie. Kinderen van hoogopgeleide ouders hebben in het huidige systeem meer kansen dan kinderen uit armere gezinnen, met lager opgeleide ouders, of met een migrantenachtergrond. Dit is mede een gevolg van het 'talige' onderwijs en van vroege selectie. Sommige gemeenten kiezen een actieve rol als verbinder via Lokaal Educatieve Agenda's. Andere willen een proeftuin zijn voor onderwijs met meer maatwerk, zoals De School in Zandvoort.

Sociale cohesie en gelijke rechten en kansen voor kwetsbare en minderheidsgroepen worden ook op andere manieren bevorderd, bijvoorbeeld door te zorgen dat sport, cultuur en kunst toegankelijk blijven en met beleid en bewustwordingsacties gericht op het tegengaan van discriminatie.

Voor adequate integratie en participatie van statushouders hebben gemeenten meer bevoegdheden nodig. Zo zijn sinds 2013 'nieuwkomers' zelf verantwoordelijk voor

⁶ Waterschappen heffen zelf [belastingen](#) om effectief hun taken uit te voeren

⁷ [De staat van de Gemeente](#) 2015, p. 65.

inburgering. Slechts 33% slaagt binnen de gestelde termijn. Gemeenten willen hier weer een regierol, zoals voor 2013, zodat zij de inburgering kunnen inbedden in een breder integratietraject. De inzet is maatwerk per persoon, dat al begint in de opvang en dat werk, onderwijs en zorg verbindt. Amsterdam is trekker van het thema 'inclusie van migranten en vluchtelingen' in het kader van de Europese Agenda Stad.

Gezond leven (SDG 3)

In de zorg voor kwetsbare jongeren, ouderen en mensen met een beperking gaat het rijksbeleid uit van zelfredzaamheid en hulp vanuit de omgeving. Het streven is dat mensen zo lang mogelijk zelfstandig wonen. Gemeenten organiseren dat professionele ondersteuning zo integraal mogelijk wordt aangeboden (1 gezin, 1 plan). Sociale wijkteams vormen daarbij de eerste lijn. De samenstelling van deze teams hangt af van de aard van problemen in de wijk en van de (beleids)keuzes van de gemeente. Hoewel burgers positief zijn over de mogelijkheid van meer maatwerk, is er ook kritiek. Die betreft met name de deskundigheid binnen de wijkteams, de verschillen in aanpak tussen gemeenten en onvoldoende onderlinge samenwerking, en de focus op administratieve aspecten als het afsluiten van (goedkope) zorgcontracten. Gemeenten hebben in de VNG-agenda 2017 strategische doelen geformuleerd om deze knelpunten aan te pakken. Betere dienstverlening in de jeugdhulp heeft hoge prioriteit. Via integrale kindcentra willen gemeenten de verbinding leggen tussen passend onderwijs, opvang en jeugdhulp, sport en cultuur, waarbij het kind centraal staat.

Betaalbare huisvesting (SDG 11.1)

Toegang tot betaalbare (sociale) huisvesting staat flink onder druk in Nederland. Als gevolg van grotere marktwerking en (landelijke) keuzes is het aantal sociale huurwoningen gedaald en zijn huurprijzen gestegen. Tegelijk is de vraag naar (sociale) huisvesting toegenomen, mede doordat ouderen langer thuis wonen en door de komst van vluchtelingen. Gemeenten creëren zelf en via derden in hoog tempo extra woningen, zowel via nieuwbouw als herbestemming. Voor de huisvesting van kwetsbare groepen hebben zij meer grip nodig op de woningmarkt, onder meer via prestatie-afspraken met woningcorporaties. Sommige gemeenten, zoals Nijmegen, geven inclusiviteit een centrale plek in hun woonvisie.

Wat is nodig voor verdere stappen?

Gemeenten willen de knelpunten bij de ingezette decentralisaties actief oppakken en zetten zich in voor professionalisering van de dienstverlening. Om een integrale aanpak voor de drie decentralisatiewetten en voor het hele sociale domein verder uit te werken, is het nodig om bestaande schotten die integraliteit belemmeren weg te nemen. Dit geldt zowel voor financiering als voor wet- en regelgeving. Zowel lokaal als regionaal betekent een integrale benade-

ring tevens dat in relatie tot economisch beleid en in het fysieke domein systematisch naar sociale aspecten moet worden gekeken.

2.3 Duurzame economie en werkgelegenheid: SDG 2, 8, 9 en 12

De SDG's die betrekking hebben op economie en werkgelegenheid richten zich op economische groei die sociaal inclusief is en ecologisch duurzaam. Nederland heeft een sterke economie, scoort hoog op arbeidsproductiviteit en kent een lage werkloosheid. Er zijn echter aanzienlijke regionale verschillen, zowel wat betreft beschikbare banen als het inkomen en opleidingsniveau van de bevolking. Met name in het noorden en langs de zuidgrens zijn relatief veel lager opgeleiden, voor wie onvoldoende werk beschikbaar is.⁸ Het regeringsbeleid richt zich - in het kader van het concurrentievermogen - op topsectoren en een beperkt aantal stedelijke regio's. De aanname is dat economische groei in de kernen een uitstraling heeft naar de rest van het land. De ontwikkeling van banen en lonen laat echter zien dat niet alle lagen van de bevolking en alle regio's in gelijke mate profiteren.

Regionale infrastructuur (SDG 9) en bevordering van werkgelegenheid en innovatie (SDG 8)

Provincies en gemeenten zien regionale economische ontwikkeling als basis voor de nationale economie. Om de economische kracht en werkgelegenheid te versterken staan zij voor grote en tegelijkertijd kansrijke uitdagingen, zoals het creëren van een aantrekkelijk vestigingsklimaat met bruisende steden, een vitaal landelijk gebied en snelle, comfortabele verbindingen. De verantwoordelijkheid voor regionaal economisch (structuur)beleid ligt primair bij provincies. Gemeenten zijn verantwoordelijk voor lokaal arbeidsmarktbeleid en -participatie. Waar gemeenten eerder vooral regulerend optraden naar bedrijven, werken zij nu steeds meer actief met ondernemers samen voor een goed ondernemingsklimaat en (digitale) dienstverlening. Ook werken gemeenten steeds meer onderling en met provincies aan verbetering van de infrastructuur en bereikbaarheid, en met onderwijsinstellingen aan een goede aansluiting van onderwijs op de arbeidsmarkt. In pilots en proeftuinen wordt gezocht naar de meest effectieve aanpak en verdeling van taken.

⁸ Zie o.a. De Staat van de gemeente 2015, p. 40 en de [Nationale Monitor Duurzame Gemeenten](#)

Het midden en kleinbedrijf (MKB) vormt de motor achter de regionale economische ontwikkeling en innovatie. Om de brede ontwikkeling van het MKB te ondersteunen is op initiatief van de provincies een samenwerkingsagenda MKB met het rijk tot stand gekomen. Bij het aanjagen van innovatie wordt vol ingezet op de samenwerking van overheden, bedrijven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties. Veel regio's kennen brede clusters van bedrijven met een onderling samenhangende productie, die aansluit bij het specifieke 'DNA' van de streek. In de Achterhoek wordt actief gewerkt aan het tegengaan van de krimp en versterken van de regionale economie via het *smart industry*-concept, met zichtbare groei in bedrijvigheid tot gevolg. In Noord-Nederland worden via de stichting *Energy Valley* energie-innovaties gestimuleerd om de economie en werkgelegenheid een impuls te geven. Veel gemeenten ondersteunen experimenteerplekken voor duurzame bedrijven, maatschappelijke organisaties, start-ups en sociale ondernemers, zoals Blue City in Rotterdam en het Duurzaamheidslab in Almere. Waterschappen dragen als aanjager en mede-ontwikkelaar bij aan de [innovatiekracht](#) van de watersector en het MKB in het bijzonder.

Een aantrekkelijk woon, werk- en leefklimaat en goede bereikbaarheid en infrastructuur zijn randvoorwaarden voor duurzame economische ontwikkeling. Leegstand van kantoren en vooral winkelpanden dragen hier niet aan bij. In dit kader zijn er gemeentelijke en provinciale retail-deals om gezonde ontwikkeling van detailhandel te ondersteunen. Door op provinciaal niveau afspraken te maken over het maximeren van winkeloppervlak wordt leegstand voorkomen en blijven stads- en dorpskernen vitaal. Ook in het landelijk gebied liggen grote opgaven, zoals goede digitale bereikbaarheid, het op peil houden van voorzieningen en de omvangrijke agrarische leegstand. De aanhoudende schaalvergroting in de veehouderij heeft gevolgen voor de inrichting van het landelijk gebied, voor relaties tussen bedrijven en omwonenden en voor de prijzen die (melk) veehouders voor hun producten krijgen. Bij een beter verdienmodel is geen uitbreiding van de veestapel nodig, wat de overlast voor mens, dier en milieu vermindert. In Noord-Brabant worden stappen gezet naar een voedselstrategie waarin kwaliteit en duurzaamheid meer centraal staan (SDG 2.4).

Maatschappelijk verantwoorde inkoop (SDG 12)

Maatschappelijk verantwoord inkopen (MVI) is een krachtig instrument voor het realiseren van beleidsdoelstellingen als het verduurzamen van productketens, verbeteren van arbeidsvoorwaarden en tegengaan van mensenrechtenschendingen. De toepassing van MVI varieert. Waterschappen kopen bijna 100% duurzaam in volgens geldende minimumeisen. Sommige gemeenten doen dat nog niet, andere gaan juist veel verder. Eind 2016 tekenden tientallen gemeenten, provincies, waterschappen en ministeries het [Manifest MVI 2016 - 2020](#), waarmee zij vrijwillig een hogere ambitie nastreven.

De grote inhaalslag die Nederland moet maken op het gebied van energiezuinigheid, het terugdringen van CO₂-uitstoot en efficiënter gebruik van grondstoffen vergt grote investeringen, maar biedt ook veel kansen voor economische ontwikkeling. Gezamenlijk besteden gemeenten, provincies en waterschappen jaarlijks 28 miljard euro aan investeringen, inkoop, onderhoud en aanbestedingen, met name in het fysieke domein. In de [gezamenlijke investeringsagenda](#) verbinden zij zich ertoe om vanaf 2018 waar mogelijk te kiezen voor energie-neutrale, klimaatbestendige en circulaire oplossingen. Door burgers en bedrijven te betrekken bij de ontwikkeling van regionale strategieën voor de energie- en grondstoftransitie en voor klimaatveiligheid, kunnen nieuwe banen worden gecreëerd, ook aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Daarbij kunnen succesvolle benaderingen internationaal worden gedeeld, aangezien overal ter wereld samenlevingen voor dezelfde uitdagingen staan.

Wat is nodig voor verdere stappen?

De inzet op regionale economische ontwikkeling vergt ruimte voor een regionaal onderwijs- en arbeidsmarktbeleid. Die ruimte is er nu onvoldoende. Ook zijn landelijke investeringen nodig in de structuur van goed verbonden (middelgrote) steden en hun omgeving. Het sectorale topsectorenbeleid moet beter worden verbonden met de regionale economische ontwikkeling en met opgaven als de energietransitie en circulaire economie. Voor zowel landelijke als EU-fondsen voor regionale ontwikkeling geldt dat deze de komende periode flexibeler moeten (kunnen) worden ingezet om een integrale programmering mogelijk te maken. Provincies en gemeenten willen in dit opzicht meer betrokkenheid bij de totstandkoming van (EU-)beleid.

2.4 Fysiek domein, leefomgeving en ruimtelijke ordening: SDG 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14 en 15

Nederland is een dichtbevolkt land met een intensief landgebruik. Dit zorgt er voor dat telkens weer complexe afwegingen moeten worden gemaakt om Nederland ook leefbaar te houden. De decentrale overheden hebben de taak om het maatschappelijk evenwicht te bewaren tussen het gebruiken, ontwikkelen en beschermen van de leefomgeving. Waar dit al complex genoeg is, komt er de noodzaak bij om een CO₂-neutrale energievoorziening te realiseren, ons tijdig aan te passen aan de versnelde klimaatverandering en om te schakelen naar een circulaire economie. Deze transities zullen een plek krijgen in onze leefomgeving en voor iedereen direct merkbaar zijn. Gemeenten, provincies en waterschappen zijn in de beste positie om samen met burgers, bedrijven en maatschappelijke partners op regionale en lokale schaal verbindingen te leggen tussen de verschillende opgaven en lokaal passende oplossingen tot stand te brengen.

De nieuwe Omgevingswet ondersteunt een proces van integrale, gebiedsgerichte visievorming en planning, met actieve participatie van belanghebbenden. Dit sluit goed aan bij de SDGs. De eerste ervaringen laten zien dat het opstellen van integrale omgevingsvisies veel tijd, capaciteit en gezamenlijke inzet vergt. Goed gebalanceerde afwegingen zijn niet automatisch geborgd.

Gezamenlijke investeringsagenda: Klimaat, Circulaire economie en Energietransitie (SDG 7, 12, 13)

Gemeenten, provincies en waterschappen werken al intensief met het rijk samen aan diverse transities. Via het Energieakkoord en de Energieagenda werken zij aan de energietransitie; via het Deltaplan en de Nationale adaptatiestrategie aan klimaatadaptatie en via verschillende Green Deals en het recent gesloten Grondstoffenakkoord wordt toegewerkt naar een circulaire economie. Vanwege de urgentie én de kansen die er liggen willen de drie decentrale overheden de aanpak versnellen. De ingrijpende verandering in het leven van mensen die hoe dan ook gaat plaatsvinden, kan, met de juiste inzet, van een bedreiging en last transformeren naar meer ruimtelijke kwaliteit en meer economische kracht. De gezamenlijke investeringsagenda benoemt de concrete ambities, aanpak en benodigde voorwaarden.

De maatregelen worden voor een belangrijk deel op regionale of lokale schaal gerealiseerd. Op dat schaalniveau moeten deze opgaven ruimtelijk worden ingepast en verbonden met andere opgaven zoals huisvesting, stedelijke vernieuwing, landschap en mobiliteit, zodat 'werk met werk' gemaakt kan worden. De uitdagingen verschillen van regio tot regio, soms zelfs van straat tot straat.

- Voor de energietransitie is het nodig bestaande woningen te isoleren en woonwijken aan te sluiten op een alternatief voor aardgas, netwerken geschikt te maken voor decentrale opwekking, warmte van industrie te hergebruiken, nieuwe ondergrondse infrastructuur aan te leggen, innovaties aan te jagen en nieuwe verdienmodellen te ontwikkelen.⁹ Provincies en gemeenten verstrekken daartoe ook duurzaamheidsleningen en -subsidies aan bewoners, bedrijven en organisaties. Daarbij is specifiek aandacht nodig voor sociale huurwoningen en de positie van lagere inkomensgroepen. Een enorme uitdaging, ook politiek en sociaal, is om duurzame energieopwekking met een groot ruimtebeslag (zoals zonnepanelen, windturbines en aardwarmte) in te passen in het landschap. De waterschappen hebben de ambitie om in 2025 als sector 100 % energieneutraal te zijn. Voor de energietransitie is een nationaal programma nodig met krachtige en verbindende regie, dat garant staat voor een langjarig commitment aan samenwerking en (middelen voor) kennisontwikkeling.
- Voor klimaatadaptatie moet extra waterberging en afvoer worden gecreëerd, de opvangcapaciteit van het watersysteem worden vergroot en meer stedelijk groen worden gerealiseerd tegen hittestress.¹⁰ Met name in de bebouwde omgeving is een omvangrijke extra inspanning nodig van gemeenten, in actieve samenwerking met bewoners en bedrijven.
- Voor een circulaire economie is een combinatie nodig van bronmaatregelen, nieuwe (circulaire) businessmodellen en terugwinning van grondstoffen uit afval(water).¹¹ De precieze combinatie is afhankelijk van de kenmerken van een regio of stad, zoals de regionaal gevestigde bedrijven en de aard van grondstoffenstromen. Verschillende gemeenten brengen samen met ondernemers die stromen actief in kaart, zodat de reststroom van de één grondstof kan worden voor de ander. In het kader van het programma VANG werken alle gemeenten aan het reduceren van onbruikbaar huishoudelijk restafval; de doelstelling van maximaal 100 kg restafval per inwoner per jaar in 2020 wordt in het huidige tempo echter nog lang niet overal gehaald.

⁹ Zie <https://energiekaart.uvw.nl/>

¹⁰ [Klimaatmonitor waterschappen 2016](#)

¹¹ Energie en grondstoffenfabriek [waterschappen](#)

Het Gelders Energieakkoord (GEA) is een initiatief van Alliander, de Gelderse Natuur- en Milieufederatie en Klimaatverbond Nederland. Sinds de start in maart 2015 hebben meer dan 160 partijen het akkoord ondertekend, waaronder bijna alle Gelderse gemeenten, waterschappen en de provincie Gelderland. In het GEA zijn de nationale doelstellingen van het Energieakkoord vertaald naar de Gelderse context, met als doel een klimaatneutraal Gelderland in 2050.

Voor de uitvoering wordt gewerkt met een tiental thematafels, waaronder Duurzame Energieproductie, Duurzame Mobiliteit, Innovatie & Scholing, Financiering & Nieuwe Economie, Voorbeeldige Overheid en Monitoring. Onder het motto 'Samen komen we verder' hebben de tafels een gezamenlijk uitvoeringsplan 2016-2019 opgesteld, dat als basis van het provinciale energiebeleid is omarmd. Zo is er een samenhangend geheel van projecten en programma's waarin de economische, sociale en milieu-aspecten van de energietransitie zijn verbonden. In het deelprogramma 'Wijk van de Toekomst', over aardgasloze wijken, ontwerpen kinderen uit het basisonderwijs samen met wethouders en raadsleden hun wijk van de toekomst. De voortgang wordt jaarlijks op een feestelijk congres besproken.

Water (SDG 6) en klimaatadaptatie (SDG 13)

Water is een essentieel deel van de leefomgeving. De OESO noemde Nederland in 2014 een mondiaal referentiepunt op het gebied van 'water governance'. Veiligheid tegen overstromingen, een schoon en veerkrachtig watersysteem (inclusief afvalwaterzuivering) en voorkomen van wateroverlast en -tekort zijn in ons land goed georganiseerd via de waterschappen. Zij voeren hun kerntaken uit in nauwe samenwerking met gemeenten en provincies. Gemeenten beheren het riool en zijn met de provincies aandeelhouder van de drinkwaterbedrijven. Integraal denken is een voorwaarde voor succes.

Een belangrijke uitdaging voor de komende jaren is het verminderen van de druk op de ecologische kwaliteit van het Nederlandse oppervlaktewater vanuit o.a. de landbouwsector en het gebruik van geneesmiddelen. Dit vergt een inzet op lokaal, landelijk en Europees niveau. Grote stappen zijn genomen met de [Delta Aanpak Waterkwaliteit](#). Ook moet worden geanticipeerd op watertekorten en wateroverlast ten gevolge van klimaatverandering. Hiervoor moet intensief worden samengewerkt met bewoners en bedrijven. Tevens zijn grote investeringen nodig in het aanpassen van dijken en watersystemen voor hoogwaterbescherming.

Duurzame stedelijke ontwikkeling, vitale dorpskernen en mobiliteit (SDG 11)

Een internationale taskforce van lokale overheden heeft zich sterk gemaakt voor SDG 11. Dit doel richt zich specifiek op het duurzamer, inclusiever, veiliger en gezonder maken van steden en dorpen. Het raakt aan het dagelijkse werk van gemeenten en vraagt om lokaal maatwerk. De regionale verschillen tussen krimp- en groeigebieden worden groter. Een wijk- of gebiedsgerichte aanpak vormt het beste uitgangspunt voor het gezamenlijk met en door bewoners creëren van een aantrekkelijke, gezonde leefomgeving. Ook de sociale samenhang in de buurt of stad vergt in het omgevingsbeleid bewuste aandacht voor de mogelijkheden van verschillende (leeftijdsgroepen om te wonen, werken en ontspannen. Een inclusief huisvestingsbeleid is daarbij een voorwaarde (zie ook 2.2). Bij de (her)inrichting van binnensteden, wijken, dorpskernen en bedrijventerreinen moeten maatschappelijke en ecologische waarden belangrijke criteria zijn. Dit vergt vanaf het planningsstadium actieve betrokkenheid van burgers en een wezenlijk andere manier van denken en werken. Burgers zullen door overheid en bedrijfsleven als volwaardig partner moeten worden ervaren. Toegankelijke basisvoorzieningen en aantrekkelijke pleinen, openbaar groen en water, en de zorg voor cultureel erfgoed verhogen in sterke mate de leefbaarheid van buurten en het welzijn van bewoners. Overal in Nederland zijn talloze bewonersinitiatieven, bijvoorbeeld rond energie, (zwerf)afval en stadslandbouw. Een groot aantal netwerken en programma's richt zich op stedelijke duurzaamheid en wijken van de toekomst, zoals het [Klimaatverbond](#), [Platform 31](#), [Agenda Stad](#), [Manifest2040](#) [WijMakenNederland](#), [Gemeenten voor Duurzame Ontwikkeling](#) en de [MAEX](#).

Om het grote aantal verplaatsingen in Nederland te faciliteren voorziet de overheid in hoogwaardige infrastructuur. Gemeenten, provincies, waterschappen en het rijk zijn alle verantwoordelijk voor een deel van de mobiliteitsketen. Zij stemmen hun beleid onderling af. De investeringen om de bereikbaarheid op peil te houden betreffen meer dan alleen het wegennetwerk. Met de ontwikkeling van P&R-locaties en hoogwaardige stations met goede fietsvoorzieningen, evenals extra fietsinfrastructuur, wordt reizen met het openbaar vervoer en de fiets aantrekkelijker gemaakt. Investerings door gemeenten en provincies in hoogfrequente verbindingen geven de bereikbaarheid van bijvoorbeeld Groningen (HOV-bus) en de regio Rotterdam-Den Haag (randstadrail) een flinke impuls. Door het plaatsen van laadpalen stimuleren gemeenten elektrisch rijden. Met het bestuursakkoord Zero Emissie Busvervoer hebben provincies en vervoerregio's afgesproken om vanaf 2025 alleen nog elektrisch aangedreven bussen toe te laten.

Met al deze maatregelen wordt de mobiliteit minder milieubelastend en wordt ook de luchtkwaliteit verbeterd. Luchtkwaliteit vraagt om blijvende aandacht. Het drukke verkeer maar ook intensieve veeteelt zorgen ervoor dat veel fijnstof en stikstofdioxide in de lucht komt. Om dit goed aan te pakken is goed bronbeleid essentieel. Zowel lokaal, landelijk als Europees moet dit (nog) beter worden geborgd.

Natuur (SDG 14, 15) en duurzame landbouw (SDG 2.4)

De natuur van Nederland heeft een unieke positie in Europa en de wereld. De vele overgangen tussen nat en droog en tussen zout en zoet zorgen voor een grote diversiteit op een kleine oppervlakte. Onze voedselrijke weilanden en kustgebieden vormen een broed- en rustplaats voor trekvogels. Tegelijkertijd is Nederland een dichtbevolkt land. De kwaliteit van de leefomgeving is ook voor de inwoners van groot belang. Zij willen de natuur beleven en er recreëren. Door de verscheidenheid aan functies en het intensieve landgebruik staan natuur en biodiversiteit in Nederland onder druk. De balans tussen beschermen en benutten van de fysieke leefomgeving is op weinig plaatsen zo precair als in het natuurbeleid. De afwegingen tussen deze functies worden decentraal gemaakt.

Natuurwet- en regelgeving is voor een belangrijk deel op Europees niveau vastgelegd via de Vogel- en Habitatrichtlijn en de daaruit voortvloeiende Natura 2000-gebieden. Het rijk is verantwoordelijk voor de (wettelijke) kaders en de verantwoording naar de EU. De verantwoordelijkheid voor de inhoud en uitvoering van het beleid ligt sinds een aantal jaren volledig bij de provincies. De aanleg en bescherming van het Natuurnetwerk Nederland en de uitvoering van beheerplannen van Natura 2000 gebieden zijn belangrijke maatregelen waarmee provincies vorm en inhoud geven aan het natuurbeleid. Dit kunnen en doen zij echter niet alleen. Gemeenten, waterschappen, de terreinbeheerders, maar ook maatschappelijke organisaties en de agrarische sector zijn betrokken bij de uitvoering. Kustgemeenten verenigd in [KIMO](#) spannen zich in om vervuiling van zeewater tegen te gaan. Er zijn veel voorbeelden van de provinciale gebiedsaanpak, zoals het initiatief [Groene Cirkels](#) in Zuid-Holland waarin bedrijven samen met overheden en andere maatschappelijke partijen verantwoordelijkheid nemen voor natuur- en landschapsbeheer. Het Planbureau van de leefomgeving concludeert in de evaluatie van het Natuurpact dat het provinciale diversiteitsbeleid op koers ligt.

Niettemin is op alle niveaus een gerichte inzet nodig om onze ecosystemen te versterken. Zo vormt de intensieve landbouw met haar trend naar verdere schaalvergroting een bedreiging van de biodiversiteit. Via onder meer het subsidiestelsel voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer en het terugdringen van stikstofuitstoot draagt de sector bij aan natuurbeheer- en behoud. Dit is echter onvoldoende

om natuur-gerelateerde doelen te halen.¹² Er is een groeiend besef dat ook in de landbouwsector een transitie nodig is naar meer ecologische duurzaamheid om tot een goede balans te komen tussen landbouw en natuur. Deze transitie kan goed worden gekoppeld aan sociaaleconomische aspecten als eerlijke prijzen, volksgezondheid en dierenwelzijn (zie paragraaf 2.3).

Wat is nodig voor versnelling en verdere stappen?

Succesvolle en tijdige implementatie van de leefomgevings-gerelateerde SDGs vereist inzet van de hele samenleving, ook regionaal en lokaal, en integrale visievorming met een brede analyse van maatschappelijke kosten en baten. De decentrale overheden willen hun jaarlijkse investeringen van 28 miljard euro inzetten voor verduurzaming. Ze vragen het nieuwe kabinet om mee te investeren in maatschappelijk urgente transitie maatregelen die pas op termijn renderen. Ook is ruimte, capaciteit en kennis nodig voor het ontwikkelen van regionale energie- en grondstofstrategieën, samen met alle stakeholders. Op nationaal en EU-niveau moeten knelpunten in wet- en regelgeving worden weggenomen, en (bron)maatregelen genomen tegen vervuiling, waaronder (financiële) prikkels. Volgens schattingen nemen de decentrale overheden 60 tot 80% van de uitvoering van het Europees beleid voor hun rekening. Het is daarom van belang dat zij als volwaardig partner worden beschouwd bij de ontwikkeling en totstandkoming van Europese besluitvorming.

2.5. Internationale samenwerking en middelen voor SDG-implementatie: SDG 17

Decentrale overheden hebben een lange traditie van internationale samenwerking. In de globaliserende wereld waarin burgers, bedrijven en maatschappelijke actoren veel internationale contacten hebben, verandert ook het speelveld van gemeenten, provincies en waterschappen. In veel gemeenten hebben ontwikkelingsprojecten en langjarige stedenbanden inmiddels plaats gemaakt voor internationale partnerschappen met wederzijds (economisch) belang. Overheden, netwerken, bedrijven en (kennis)instellingen vinden elkaar over grenzen heen voor onderlinge versterking en aanvulling. In Europees verband zijn regio's de drijvende kracht achter deze ontwikkeling.

¹² http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/pbl-2016-sustainable-development-goals-in-nederland_1798.pdf

Decentrale overheden zijn aangesloten op tal van grensoverschrijdende Europese en internationale netwerken om kennis en expertise te delen en te halen voor 'hun' burgers. Internationale netwerken ter bevordering van duurzaamheid zijn bijvoorbeeld ICLEI, de EU Urban Agenda, het Covenant of Mayors, C 40, de Delta-coalitie, het OECD Water Governance Initiative, World Water Council, de Climate Alliance en Citta Slow. Sommige gemeenten plaatsen hun internationale activiteiten expliciet in het kader van de SDGs. Zo heeft Oss de inzet voor eerlijke producten, waaronder eerlijke mode, een plek gegeven in de handelsbetrekkingen met Vietnam. Ook bijvoorbeeld Deventer, Tilburg en Helmond hechten sterk aan betrokkenheid van de gemeente bij mondiale vraagstukken en brengen burgers en organisaties uit verschillende sectoren - economie, kennis, cultuur, duurzaamheid - samen. Utrecht zet zowel de binnenlandse als de internationale inzet voor de SDGs in het teken van 'healthy urban living' (SDG 11). Het gaat steeds om het gezamenlijk werken aan duurzame ontwikkeling en het delen van kennis, in twee richtingen.

Van Millennium Development Goals naar SDGs

Tussen 2007 en 2015 sloten 165 gemeenten zich aan bij de Millenniumgemeente-campagne van VNG-International en zetten daartoe lokale werkgroepen op. Via uitwisselingen en projecten, vaak van lokale organisaties, droegen deze Millenniumgemeenten bij aan armoedebestrijding, onderwijs, milieu en andere ontwikkelingsdoelen in buitenlandse partnergemeenten. Tevens zetten veel gemeenten en provincies zich in voor mondiale armoedebestrijding en eerlijke handel in het kader van [FairTrade](#) of door aan te sluiten bij erkende keten-initiatieven. Samen met winkeliers en bedrijven worden in sommige steden [Eerlijke Winkelroutes](#) opgezet.

Ook voor waterschappen waren de MDGs een eerste opmaat voor de huidige internationale samenwerking onder de vlag van '[Dutch Water Authorities](#)'. Vanuit de hele wereld is er vraag naar Nederlandse waterkennis. Waterschappen delen wereldwijd kennis met landen waar waterbeheer grote uitdagingen kent. Zij leren hier zelf van en steunen tegelijk het exportpotentieel van de Nederlandse watersector. Ook hier trekken gemeenten en waterschappen vaak samen op, zoals in het Kingfisher-project in Zuid-Afrika voor effectief en participatief waterbeheer.

In het kader van programma's gecoördineerd door [VNG International](#) heeft een groot aantal Nederlandse gemeenten bijgedragen aan versterking van lokale bestuurlijke capaciteit

voor effectieve en inclusieve dienstverlening in ontwikkelings- en transitielanden. De nieuwe programma's IDEAL en DEALS richten zich op respectievelijk SDG 16 en SDG 11. In het kader van het succesvolle LogoRep-programma werken Amsterdam, Almere en Den Haag aan ruimtelijke planning en basisdienstverlening in vluchtelingenkampen en steden met veel vluchtelingen in Libanon en Jordanië.

VNG-International werkt nauw samen met de wereldkoepel van lokale overheden, United Cities and Local Governments, dat actief betrokken was bij de totstandkoming van de SDGs en zich inzet voor lokalisering van de doelen in de praktijk. De [New Urban Agenda](#) van Habitat III wordt gezien als een nadere uitwerking van de SDGs voor stedelijke verduurzaming. Binnen Nederland werkt VNG International met de [Gemeenten4GlobalGoals campagne](#) aan de bekendheid van de 17 doelen en aan een effectieve inzet van gemeenten hiervoor in binnen- en buitenland. Verschillende gemeenten, bijvoorbeeld [Utrecht](#), [Oss](#), [Langedijk](#), Tilburg, Terneuzen, Leerdam, Sittard-Geleen, Eindhoven, Helmond en Rijswijk, hebben een expliciet commitment aan de doelen uitgesproken, gekoppeld aan concrete initiatieven. Utrecht, Oss en Maastricht brengen in kaart welke informatie beschikbaar is om de voortgang met de SDGs lokaal te meten. Veel andere gemeenten werken actief aan duurzaamheid maar zoeken nog wat de SDGs voor hen betekenen en welke rol van hen wordt verwacht. Er zijn ook plaatsen waar het politieke draagvlak voor internationale samenwerking is afgenomen. VNG-International zal alle gemeenten in de eerste helft van 2017 uitnodigen Gemeente4GlobalGoals te worden, en daartoe richtinggevende principes en praktische handvatten aanreiken.

Wat is er nodig voor verdere stappen

Uit gesprekken en onderzoek, zoals van Kaleidos¹³, komt naar voren dat lokale bewustwording en acceptatie van de doelen gebaat is bij een krachtiger communicatiebeleid van de (hele) rijksoverheid en een richtinggevende ambitie. Het identificeren van geschikte lokale indicatoren kan bijdragen aan de zichtbaarheid van al bestaande inzet en inzicht in waar het nog beter kan. VNG International onderzoekt met het Tilburgse centrum voor Duurzame Ontwikkeling Telos of en hoe de bestaande [Nationale Monitor Duurzame Gemeenten](#) zich naar een lokale SDG-monitor kan ontwikkelen. Voor gerichte campagnes en activiteiten rond de SDGs is menskracht en een zekere mate van financiering nodig. Voor internationale samenwerking rond de doelen hangt veel af van de lokale (politieke) bereidheid menskracht en middelen te mobiliseren, maar ook van aandacht voor lokale en regionale kennisuitwisseling in het BHOS- en EU-beleid.

¹³ Kaleidos Research: [Global Goals, Local Action?](#) Approaches of Dutch Local Governments to the SDGs.

3. Conclusies en agenda komende jaren

Decentrale overheden zijn actief rond alle duurzaamheidsdoelen. Hoewel het bewustzijn van de SDGs beter kan en in de praktijk de koppeling met de doelen nog relatief weinig wordt gemaakt, komen bestaande inspanningen en beleid op veel punten met de SDGs overeen.

Inzet in de drie pijlers

Met de gezamenlijke investeringsagenda wordt een sterke impuls gegeven aan de energietransitie, circulaire economie en klimaatagenda. In het sociale domein staan maatschappelijke integratie en participatie hoog op de agenda. De inzet op zelfredzaamheid van kwetsbare personen mag deze mensen en hun omgeving niet onevenredig belasten. Specifieke prioriteiten zijn efficiëntere aanpak van schuldenproblematiek, effectieve jeugdzorg, voldoende betaalbare huisvesting en snelle integratie van statushouders. Op economisch terrein wordt via regionale samenwerking gestreefd naar duurzame economische ontwikkeling en het bieden van perspectief op werk aan zoveel mogelijk mensen. Het versterken van democratie en bestuur is dé opgave die over alle andere heen ligt.

Lokaal en regionaal zijn de opgaven binnen en tussen sectoren meer dan ooit met elkaar verbonden. De uitdagingen verschillen per buurt, gemeente en regio. Decentrale overheden kiezen daarom voor een integrale, gebiedsgerichte aanpak. Door het samenwerken met burgers, bedrijven en maatschappelijke partners versterken ze de uitvoeringskracht. De intentie is om meer werk en welzijn creëren en te voorkomen dat een verdere tweedeling ontstaat tussen arm en rijk, stad en platteland.

Uitdagingen en aandachtspunten

Zoals gemeenten, provincies en waterschappen laten zien is met weinig middelen een enthousiaste inzet voor duurzaamheid mogelijk, mede dankzij veel maatschappelijk initiatief. Er zijn tal van lokale en regionale experimenten, pilots en proeftuinen. De uitdaging zit in de opschaling.

Gebrek aan middelen, belemmerende (EU en nationale) wetten en regels, geschotte (financiële) regimes, vormen van marktfalen en gevestigde belangen staan snelle verduurzaming in de weg. Voor een doortastende aanpak van maatschappelijke opgaven in de sociale, fysieke en economische pijler zijn menskracht en meerjarige financiële zekerheid nodig. Maar ook een denkslag. Van een risico/regelreflex naar bereidheid tot experimenteren en leren. Van sectoraal naar interdisciplinair werken, over sectorale en administratieve grenzen heen. En van een focus op marktwerking en economische waarde naar een sterker besef van maatschappelijke en ecologische kosten en baten,

ook op langere termijn. Voor sommige doelen waarop Nederland onvoldoende scoort, zoals (inkomens)gelijkheid tussen mannen en vrouwen, is een sterkere inzet nodig.

SDGs en het leefomgevingsbeleid

De (bestuurlijke) inzet voor duurzaamheid is niet overal gelijk. Ondanks de inhaalslag die bezig is op gebieden als afvalverwerking en schone energie heeft Nederland nog een lange weg te gaan. Natuur en biodiversiteit blijven kwetsbaar. In het omgevingsbeleid worden afwegingen decentraal gemaakt, en dat is ook nodig om burgers zeggenschap te geven over hun eigen (toekomstige) leefomgeving. De balans tussen beschermen van de natuur en ruimte laten voor initiatief van burgers en bedrijven is echter precair. Zoals PBL signaleert kan dit op gespannen voet staan met de overkoepelende nationale opgave voor natuur, milieu en ruimte.¹⁴ De nieuwe Omgevingswet biedt kansen voor een integrale inzet op verduurzaming; dit is echter niet als overkoepelend doel vastgelegd in de wet. Verschillende bestuurders hebben aangegeven dat zij in de SDGs een waardevol referentiekader zien, dat bij het opstellen van omgevingsvisies en -plannen kan helpen maatschappelijke en ecosysteemwaarden te borgen en rekening te houden met kwetsbare groepen en toekomstige generaties.

De universele werking van de SDGs biedt de komende jaren waardevolle kansen om internationaal ervaringen uit te wisselen en te leren van wat andere landen doen, ook op het decentrale niveau. Voor een brede lokale acceptatie van de doelen is echter een meer zichtbare landelijke inzet noodzakelijk.

¹⁴ Zie PBL [Sustainable Development Goals in Nederland](#) en de Balans van de Leefomgeving 2016.

DEEL D. BEDRIJFSLEVEN EN FINANCIËLE SECTOR

1. Inleiding

Dit bijzondere deel geeft vanuit het perspectief van het bedrijfsleven, inclusief de financiële instellingen, een impressie van hoe het staat met de implementatie van de Sustainable Development Goals (SDGs) in Nederland. In het kader van deze bijdrage is aan de achterbannen van de verschillende ondernemersorganisaties gevraagd naar ervaringen en inspanningen op het gebied van de SDGs. Dit betreft VNO-NCW, MKB-Nederland, LTO Nederland en het Global Compact Netwerk Nederland (GCNL). Het onderzoek is ook gedaan aan vertegenwoordigers van de International Chamber of Commerce (ICC), de Dutch Sustainable Growth Coalition (DSGC), Social Enterprise, de Groene Zaak, financiële instellingen en MVO-Nederland.

In korte tijd kwamen er ruim zestig reacties binnen van zowel grote, multinationale ondernemingen, als van MKB-bedrijven, sociale ondernemingen, start-ups en brancheorganisaties. Uit de reacties blijkt dat veel bedrijven enthousiast werk maken van de SDGs. Dit wordt ook bevestigd door het [Tendrapport 2017](#) van MVO-Nederland. Recentelijk hebben VNO-NCW, MKB-Nederland, LTO Nederland, de DSGC en veel bovengenoemde partijen, waaronder de Groene Zaak en Partos, in brieven aan de informateur het belang van de SDGs voor de oriëntatie van een nieuw kabinet eveneens onderstreept.

Verschillen tussen bedrijven

Het Nederlandse bedrijfsleven is vanaf het begin intensief bij de vaststelling van de SDGs betrokken. Zo is Paul Polman, ceo van Unilever, al sinds 2012 lid van het 'High Level Panel' binnen de Verenigde Naties (VN). Hij werkte nauw samen met toenmalig secretaris-generaal Ban Ki-moon. Nog voordat de SDGs formeel werden vastgesteld, hebben verschillende Nederlandse bedrijven, zoals AkzoNobel, DSM, KPMG, Philips en Unilever, het zogeheten 'Business Manifesto' ondertekend. Dit mondiale partnerschap onderstreept de betrokkenheid van het internationale bedrijfsleven bij de transitie naar een meer duurzame en inclusieve economie.

Ook in het midden- en kleinbedrijf is veel herkenning van de SDGs, waarbij de brancheorganisaties vaak een stimulerende en faciliterende rol spelen, zowel in nationaal als in internationaal verband. Voorbeelden lopen door alle sectoren heen: van cosmetica en toerisme tot en met architectuur.

De mate waarin bedrijven de SDGs combineren met de eigen visie, missie en strategie en die ook uitdragen in communicatie en verslaglegging, verschilt sterk per bedrijf. Bij het ene bedrijf zijn de SDGs volledig geïntegreerd in het

beleid; sommige bedrijven hebben in dit kader ook partnerschappen gesloten. Andere bedrijven werken meer ad hoc aan de realisatie van de SDGs. Gelet op het feit dat de implementatie van de SDGs pas eind 2015 is gestart en de agenda doorloopt tot en met 2030, is dat niet verwonderlijk.

De bedrijven die op de vraag naar hun inspanningen voor en ervaringen met SDGs hebben gereageerd, zijn uiteraard al bekend met de SDGs. Het bedrijfsleven is bij uitstek in positie om bij te dragen aan de realisatie van de SDGs. Toch zijn nog lang niet alle bedrijven op de hoogte van de SDG-agenda. Dit blijkt onder meer uit onderzoek van Kaleidos Research onder MKB-bedrijven in 2016. Het rapport '*Small Business, Global Impact?*' onderstreept daarom de noodzaak om de communicatie te versterken en de betrokkenheid bij het realiseren van de SDGs te vergroten. Dat gebeurt inmiddels volop. Zo organiseerde DSGC samen met de Erasmus Universiteit en de SDG-Charter de conferentie *TransformYour World*, heeft het Global Compact Netwerk Nederland een *Young Professional Program* opgezet, heeft Annemarie Rakhorst het initiatief genomen voor de campagne '17 doelen die je deelt', gericht op kinderen als de leiders van de toekomst, en heeft de Groene Zaak masterclasses georganiseerd. Ook worden er veel bijeenkomsten georganiseerd door (sector-) organisaties.

Noodzaak tot transitie

Nederland staat op de vijfde plaats van de meest concurrerende en innovatieve economieën ter wereld. Het gaat ons land dus relatief heel goed, maar wel leeft de vraag of volgende generaties het nog even goed krijgen als de huidige. De drie ondernemersorganisaties VNO-NCW, MKB-Nederland en LTO Nederland hebben als antwoord daarop in 2016 het initiatief NL Next Level gepresenteerd. De kern van de boodschap van [NL Next Level](#) is: 'Samen werken aan een welvarend, duurzaam en inclusief Nederland.'

Inzet is nodig voor onder meer de noodzakelijke transitie op het gebied van energie en klimaat. De aarde is niet ons bezit, maar een gemeenschappelijk goed dat duurzaam onderhouden dient te worden met het oog op alle huidige en toekomstige bewoners. Dat lukt alleen als alle partijen gezamenlijk verantwoordelijkheid nemen voor het 'grotere geheel' en samenhangende oplossingen creëren.

De motor van de transitie bestaat uit bedrijven die samenwerken en (mondiale) partnerschappen sluiten. De SDGs hebben daarbij een belangrijke functie: zij vormen een wereldwijde, gemeenschappelijke agenda die door iedereen en overal wordt (h)erkend. UN Global Compact heeft ondernemers opgeroepen om hun visie, missie en strategie in lijn te brengen met de SDGs, verschil te maken en de impact ervan te laten zien. Dit voorkomt het risico van *cherry picking*: het kiezen van één of enkele SDGs zonder deze

te internaliseren in de bedrijfsvoering. Bovendien levert dit een interessant verdienmodel op zoals het rapport [Better Business, Better World](#) van de *Business & Sustainable Development Commission* laat zien.

Veel ondernemers zetten zich in om integer en maatschappelijk verantwoord te handelen. Niet alleen in eigen land, maar ook in landen die het tot nog toe minder nauw nemen met internationale gedragsnormen over mensenrechten en milieu. Ze zijn actief bezig met internationale standaarden zoals de in 2011 herziene OESO-richtlijnen, de fundamentele arbeidsnormen van de ILO en de tien UN Guiding Principles met als pijlers mensenrechten ([Ruggie Framework](#)), arbeid, milieu en anti-corruptie. Ondernemers vinden het belangrijk om deze standaarden na te leven en uit te dragen.

Vanuit een waardengedreven motivatie richten ondernemers zich op maatschappelijke opgaven en waardencreatie voor alle belanghebbenden, dus niet alleen op financiële winst. Dit leidt soms ook tot dilemma's. Enerzijds is de open economie een groot goed, anderzijds is het een groot verlies als bedrijven die een belangrijke toegevoegde waarde hebben en voorop lopen in duurzaamheid en maatschappelijk verantwoord ondernemen, voor Nederland verloren dreigen te gaan door vijandige overnames.

Samenwerking als sleutel

De sleutel tot het behalen van de SDGs is samenwerking (SDG 17). Geen enkele partij redt het in zijn eentje. Een goed voorbeeld vormen de IMVO-convenanten in Nederland, waarbij zowel bedrijven, klein en groot, als maatschappelijke organisaties en overheid betrokken zijn. De textielsector en de banken gingen daarbij voorop. Aan andere convenanten, onder meer in de land- en tuinbouw waar ook LTO-Nederland aan meewerkt, wordt hard gewerkt. Een belangrijke drijfveer achter de IMVO-convenanten is dat handel een krachtige motor is voor duurzame en inclusieve groei.

Textielconvenant en SDGs

Achter bijna elk kledingstuk dat verkocht wordt in Nederland zit een lange productieketen. Met het Convenant duurzame kleding en textiel is vorig jaar een grote stap gezet om de productieomstandigheden in deze keten structureel te verbeteren, zowel op sector- als op bedrijfsniveau, conform de OESO richtlijnen. Hiertoe hebben INretail, MODINT en VGT, de drie brancheorganisaties in de mode, de handen ineengeslagen met vakbonden, overheid en NGO's.

Bron: www.inretail.nl

Minister Lilianne Ploumen stelt in een interview over IMVO in het SERmagazine dat [Nederland koploper is in IMVO](#). Volgens haar is er wereldwijd veel belangstelling voor het proces rond de IMVO-convenanten in Nederland en heeft Nederland een goede rol als aanjager. Tegelijkertijd stelt zij dat er nog veel moet gebeuren om alle neuzen dezelfde kant op te krijgen.

NL Next Level

Er zijn duurzame, samenhangende oplossingen nodig. Zowel op internationaal niveau als in eigen land. Werken aan duurzame oplossingen is ten diepste ook de drijfveer achter *NL Next Level*. De focus ligt op de [transities die nodig zijn](#): van fossiel naar duurzaam, van analoog naar digitaal, van regionaal naar mondiaal, van een 'wegwerp'-economie naar een circulaire economie. Deze uitdagingen dagen het bedrijfsleven uit om op een heel nieuw 'level' te acteren en om samen met de overheid te investeren in de transformatie van Nederland.

Een voorbeeld daarvan is het door het kabinet Rutte-II aangekondigde nieuwe financierings- en ontwikkelingsinstelling Invest-NL. Daarmee krijgt Nederland, net als veel landen om ons heen, een nationale financieringsinstelling met als doel de structuur van de economie te versterken. Het fonds helpt bij de ontwikkeling van en bij investeringen in strategische projecten die nog onvoldoende financiering kunnen aantrekken in de markt, bijvoorbeeld vanwege onzekerheid over de terugverdiens tijden. Dit speelt onder meer bij duurzame energieprojecten. Extra investeringen zijn ook nodig als het gaat om de klimaat- en energietransitie, veiligheid, stedelijke vitaliteit in combinatie met een leefbaar landelijk gebied, digitalisering en innovatie.

Indeling in vijf clusters

Het doel van *NL Next Level* is: welvaart, duurzaamheid en kansen voor iedereen. Dit sluit helemaal aan bij de ambitie van het bedrijfsleven om bij te dragen aan de realisatie van de SDGs. Vanuit dit perspectief zijn er vijf clusters te onderscheiden waarin het bedrijfsleven nationaal en internationaal bijdraagt aan de SDGs:

- I. Minder armoede en honger, toegankelijke gezondheidszorg en water [SDGs 1, 2, 3 en 6].
- II. Groei, werk en kansen voor iedereen [SDGs 8, 10, 4 en 5].
- III. Duurzaamheid, innovatie en investeren [SDGs 12, 11 en 9].
- IV. Klimaat en energie [SDGs 7, 13, 14 en 15].
- V. Vrede, veiligheid en rechtvaardigheid en het internationale perspectief [SDG 16].

Aan de hand van deze vijf clusters volgt hierna een impressie van de bijdrage die het bedrijfsleven levert aan de realisatie van de SDGs. Per cluster worden drie vragen gesteld:

- Wat kan het bedrijfsleven bijdragen aan dit specifieke cluster?
- Wat gebeurt er zoal?
- Wat helpt om de bijdrage van het bedrijfsleven te versterken?

In de vijf clusters komen alle 17 SDGs aan bod, al liggen er voor ondernemers vooral kansen op het gebied van voedsel, water, toegang tot goede gezondheidszorg en de energie- en klimaatagenda. De invalshoek is vooral de internationale context, omdat de realisatie van de SDGs in Nederland onlosmakelijk verbonden is met het internationaal opereren van ons land en onze ondernemingen.

De aangedragen voorbeelden zijn een deel van de reacties die zijn binnengekomen naar aanleiding van de uitvraag wat er zoal gebeurt binnen het bedrijfsleven. Deze impressie is dus gebaseerd op fragmentarische informatie en geeft geen totaalbeeld. De verschillende voorbeelden, groot en klein, rijp en groen, tonen het aanwezige enthousiasme en kunnen andere ondernemers inspireren om ook actief hun bijdrage te leveren aan de realisatie van de SDGs. In een separate publicatie later dit jaar krijgt dit een uitgebreider vervolg.

2. Vijf clusters voor werken en ondernemen gericht op de SDGs

1. Minder armoede, honger, gezondheidszorg voor iedereen & schoon water [SDGs 1, 2, 3, 6]

Wat kan het bedrijfsleven bijdragen aan dit cluster?

De levensstandaard in Nederland is een van de hoogste ter wereld, mede dankzij het sociale zekerheidstelsel, de sociale voorzieningen en ons pensioenstelsel. Extreme armoede komt niet voor en honger hoeft in principe niemand te hebben, al zijn er altijd mensen die door omstandigheden tussen wal en schip vallen. De gezondheidszorg in Nederland is over het algemeen goed toegankelijk. Wel zijn de stijgende zorgkosten een belangrijk aandachtspunt, omdat deze een groeiend deel van het bruto binnenlands product in beslag nemen.

Het internationale beeld verschilt geheel van het Nederlandse beeld bij dit cluster. Extreme armoede, honger, onvoldoende toegang tot zorg en gebrek aan schoon drinkwater zijn in veel landen nog aan de orde van de dag. Dit zijn wereldwijde vraagstukken die om oplossingen vragen, maar tegelijk ook

kansen bieden. Ondernemers kunnen hun kennis en kunde inzetten en innovatieve oplossingen aandragen, vaak ook in de vorm van partnerschappen.

Het nationale en internationale perspectief zijn daarom met elkaar verbonden. Nederland dankt een derde van zijn banen en inkomen aan internationale handel. De werkgelegenheid in Nederland hangt direct samen met ons verdienvermogen in het buitenland. Ondernemers staan voor de uitdaging om dat verdienvermogen op duurzame wijze te vergroten (internationale handelsstromen betekenen vaak ook milieudruk) en te blijven combineren met agenda's voor hulp, handel en investeringen. Dat vraagt om een bredere inzet dan alleen een sterke focus op de Minst Ontwikkelde Landen. Van de zijde van de overheid ligt daar nu vooral de nadruk op.

Hoe dragen Nederlandse bedrijven bij?

Eén van de belangrijke bijdragen die bedrijven aan dit cluster van SDGs kunnen leveren, is het bieden van werk. Een baan is nog altijd de beste manier om uit een armoede-situatie te komen. Ook dragen bedrijven bij aan innovaties in de zorg.

Samen voor een draagbare kunstnier

Achmea (Zilveren Kruis) investeert samen met Menzis en CZ in Neokidney, het initiatief van de Nierstichting om een draagbare kunstnier te ontwikkelen. De kunstnier leidt tot meer keuzevrijheid, betere kwaliteit van leven en meer energie en vrijheid. Een prototype van de draagbare kunstnier wordt naar verwachting eind 2017 door een eerste groep patiënten in klinische setting getest.

Bron: www.verzekeraars.nl.

Een voorbeeld van de bijdrage van het Nederlandse bedrijfsleven aan dit cluster is de aanpak 'Global challenges, Dutch solutions'. In het kader van het topsectorenbeleid wordt de verbinding gelegd tussen Nederlands onderzoek en innovatie en de grote internationale vraagstukken, onder meer op het gebied van voedsel en water. De samenwerking tussen kennisinstellingen, overheid en het bedrijfsleven wordt de 'gouden driehoek' genoemd. De kennis en kunde die gezamenlijk worden ontwikkeld, dragen bij aan het realiseren van de SDGs. Bovendien krijgt het Nederlandse bedrijfsleven kansen om nieuwe markten te betreden, waaronder opkomende markten en ontwikkelingslanden. Onderstaande voorbeelden illustreren dit.

Zaadsector gaat honger tegen

Nederland is de grootste exporteur van zaaizaad en plantgoed van akker- en tuinbouwgewassen wereldwijd. Goede zaden zijn de basis voor het verhogen van de duurzame productie van gewassen en daarmee voor de voedselvoorziening wereldwijd. Aardappels bijvoorbeeld vormen een van de meest water efficiënte gewassen (laag waterverbruik per kilo drogestof productie). Een groot deel van de plantenveredeling is gericht op de productie van gewassen die bestand zijn tegen ziekten en plagen, droogte en zout. Dit helpt arme landen die de directe gevolgen van klimaatverandering ondervinden, om toch voedsel te kunnen blijven produceren. Op deze wijze dragen de Nederlandse bedrijven bij aan de lokale voedselproductie, ook door kleine boeren, en daarmee aan het terugdringen van honger.

Bron: Plantum, de Nederlandse vereniging van bedrijven in zaden en jonge planten; www.plantum.nl

Watergerelateerde rampen voorkomen en helpen met wederopbouw

Het Dutch Risk Reduction Team (DRR-team) staat voor de beste Nederlandse expertise op het gebied van waterbeheer, waterveiligheid en watervoorziening ter ondersteuning van wederopbouw en preventie. Deze expertise kan op verzoek van buitenlandse overheden snel worden ingezet bij het voorkomen of beperken van watergerelateerde rampen. De Nederlandse watersector en de ministeries van Buitenlandse Zaken en Infrastructuur en Milieu hebben dit team samen in het leven geroepen.

Bron: www.nwp.nl

Wat helpt om de bijdrage van het bedrijfsleven te versterken?

In het kader van de topsectorenaanpak moet de inzet van onderzoeks- en innovatiemiddelen worden verlegd naar die transitie waarin Nederland echt het verschil kan maken. Voedsel, water en gezondheid komen daar zeker voor in aanmerking. Ook is het sterker betrekken van het MKB van belang. MKB-bedrijven leveren een belangrijke bijdrage als het gaat om innovatie, productiviteit en concurrentievermogen. Zij exporteren veelvuldig, maar relatief vaak naar één of enkele landen. Het uitbouwen van die positie brengt het realiseren van de SDGs dichterbij.

II. Groei, werk en kansen voor iedereen [SDGs 8, 10, 4, 5]

Wat kan het bedrijfsleven bijdragen aan dit cluster?

De economie groeit weer en daarmee ook de werkgelegenheid en het arbeidsaanbod. Er komen meer banen, meer vacatures – waarbij in een aantal sectoren zelfs sprake is van een tekort aan werknemers – en de werkloosheid daalt. Toch heeft nog lang niet iedereen een baan. Voor bijvoorbeeld vijftigplussers, mensen met een beperking en mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt is het moeilijk om aan de slag te komen. Daarbij spelen soms ook vooroordelen mee. Het bestrijden daarvan is een zaak van lange adem. Ook is er nog altijd verschil tussen mannen en vrouwen, bijvoorbeeld in topposities binnen bedrijven.

Nederland doet het in internationale vergelijkingen goed op het gebied van scholing en vaardigheidsniveau van de beroepsbevolking, stelt de Sociaal-Economische Raad (SER-advies Leren en ontwikkelen tijdens de loopbaan, maart 2017). Excellent onderwijs op alle niveaus is niet alleen voor mensen zelf van belang, maar ook voor bedrijven. Het onderwijs is immers een belangrijke toeleverancier van goed opgeleid talent. De snelle technologische ontwikkelingen en de gevolgen daarvan voor de arbeidsmarkt maken dat onderwijs en bedrijfsleven structureel moeten samenwerken, landelijk, (cross)sectoraal en regionaal.

Ook moet het vanzelfsprekend worden dat mensen tijdens hun hele loopbaan blijven leren en zich ontwikkelen. Technologische ontwikkelingen, de snel veranderende dynamiek op de arbeidsmarkt, de verhoging van de pensioenleeftijd en de internationalisering maken dit noodzakelijk. Dit geldt niet alleen voor werkenden met een vast contract, maar ook voor flexwerkers en zzp'ers. De gebrekkig functionerende arbeidswetgeving, gebaseerd op arbeidspatronen en –relaties uit de vorige eeuw, heeft een negatief effect op de huidige arbeidsmarkt.

Er is wereldwijd duurzame groei nodig en een arbeidsmarkt waar werkenden een eerlijke boterham kunnen verdienen. Daarnaast vragen de grote migratiestromen om inbedding, waarbij het bieden van perspectief voorop staat.

Hoe dragen Nederlandse bedrijven bij?

Bedrijven zetten zich actief in, bijvoorbeeld via het Techniekpact. Daarin zijn afspraken gemaakt met het onderwijsveld en de overheid over het verbeteren van de aansluiting onderwijs en arbeidsmarkt, met als doel het tekort aan technisch personeel terug te dringen. Ook zetten bedrijven zich in om mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt aan het werk te helpen. De regionale aanpak blijkt steeds relevanter om werknemers en werk bij elkaar te brengen. Ook wordt er inzet gepleegd om het aandeel van vrouwen in topposities te vergroten.

Bedrijven hebben tot 2023 de tijd om in raden van bestuur en raden van commissarissen tot een aandeel van 30 procent vrouwen te komen. Onderstaande voorbeelden illustreren dit.

100.000 banenplan

Mensen met een beperking aan de slag bij een gewoon bedrijf. Dat is de afspraak binnen 'Op naar de 100000 banen', een initiatief van VNO-NCW, MKB-Nederland en LTO-Nederland. Een digitale portal informeert bedrijven en ondernemers – waaronder ook MKB-bedrijven – over het aan het werk helpen van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. De afspraak is dat werkgevers in de marktsector uiterlijk in 2026 100.000 werkplekken leveren. Vanaf 2017 moeten er per jaar 9000 banen komen.

Bron: www.opnaarde100000.nl

Werkgevers Service Punt Zuid-Holland Centraal brengt personeel en bedrijven bij elkaar

Het Werkgevers Servicepunt Zuid-Holland Centraal (WSP ZHC) is het loket waar werkgevers terecht kunnen voor personeelsvraagstukken en arbeidsmarktinformatie. Binnen arbeidsmarktregio ZHC werken zes gemeenten (Lansingerland, Leidschendam-Voorburg, Pijnacker-Nootdorp, Voorschoten, Wassenaar en Zoetermeer) samen met het UWV en DSW.

Bron: <https://zhcwerkt.nl/wie-zijn-wij/sociaal-ondernemen/>

Topvrouwen.nl bevordert doorstroom vrouwen

Topvrouwen.nl maakt hooggekwalificeerde vrouwen in Nederland zichtbaar. Doel is om een database op te bouwen met vrouwen met talent en ambitie en zo de doorstroom naar topposities te stimuleren. De database staat open voor vrouwen met relevante werkervaring in het bedrijfsleven of (semi)publieke organisaties, in een rol op bestuurs-, directie- of executieveniveau. Bedrijven, instellingen en (non-)executive searchbureaus die op zoek zijn naar vrouwelijke kandidaten voor de raad van bestuur, raad van commissarissen of raad van toezicht, krijgen hier toegang toe. Topvrouwen.nl werd in 2014 geïnitieerd door minister Jet Bussemaker (Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap) en Hans de Boer (voorzitter VNO-NCW).

Wat helpt om de bijdrage van het bedrijfsleven te versterken?

Een beter functionerende arbeidsmarkt kan meer kansen en banen creëren. Dit vraagt van zowel werkgevers als werknemers de bereidheid om mee te gaan met de veranderingen op de arbeidsmarkt. Voor ondernemers is het van belang om minder risico's te dragen bij het aannemen van personeel. Ook de overheid heeft hierin een taak.

In het licht van de veranderende arbeidsmarkt en de voortschrijdende digitalisering is het van groot belang dat jongeren al in het basis- en voortgezet onderwijs vertrouwd worden gemaakt met digitalisering. Ook moet er in opleidingen voor vakspecialisten meer aandacht worden besteed aan ICT-kennis. Bovendien is het belangrijk dat mensen blijven leren en zich hun leven lang blijven ontwikkelen, ook vanuit het perspectief van duurzame inzetbaarheid. Werkenden en ondernemers moeten worden gestimuleerd om te investeren in de eigen toekomst, in duurzame innovatie en transitie. Consistentie van afspraken, wet- en regelgeving is hierbij een aandachtspunt.

III. Duurzaamheid, innovatie en investeren (SDGs 12, 11, 9)

Wat kan het bedrijfsleven bijdragen aan dit cluster?

Nederland is bij uitstek een deltaland. Delta's staan wereldwijd in de belangstelling, vanwege hun geografische kwetsbaarheden en de vaak hoge bevolkingsdichtheid, maar ook vanwege hun economische potentie. Naar verwachting woont in 2030 60 procent van de wereldbevolking in stedelijke regio's, vaak gelegen in delta's. Maar hoe blijven overvolle delta's leefbaar en duurzaam? Nederland heeft dit thema uitgebouwd tot een specialisatie. Door kennis en kunde te delen, kan Nederland bijdragen aan oplossingen voor vraagstukken in deltagebieden.

In eigen land is het ook nodig om te blijven investeren in de bereikbaarheid van steden en mainports en in het openbaar vervoernetwerk, maar ook in het beheren en vergroten van natuur en in een nieuwe, duurzame energievoorziening. Want de keerzijde van de verstedelijking is grotere druk op de leefomgeving en het milieu. Om ruimtelijke ontwikkeling toe te laten, zijn onconventionele oplossingen nodig. Bijvoorbeeld: hoe moet het ruimtelijk toekomstplan voor Nederland als Sustainable Urban Delta eruit zien?

Ondernemers willen innoveren om bij te kunnen dragen aan de opgave om duurzaam te consumeren en te produceren en om steden veilig, veerkrachtig en duurzaam te maken met onder meer energieneutrale woningen. Ook zetten zij zich in voor optimale bereikbaarheid door middel van veilige, slimmere en duurzame mobiliteit en een goede infrastructuur inclusief duurzame industrialisatie en ontwikkeling.

Hoe dragen Nederlandse bedrijven bij?

Investerders spelen een cruciale rol bij het realiseren van de SDGs, doordat zij de noodzakelijke middelen kunnen leveren. Financiële instellingen staan hier ook daadwerkelijk voor open. De Nederlandse Vereniging van Banken is vanuit het platform duurzaamheid een dialoog gestart over de SDGs. Nederlandse financiële instellingen brachten eind 2016 het rapport *Building Highways to SDG investing* uit. In het rapport staan concrete voorstellen met als doel investeringen in de SDGs te versnellen en op te schalen. Verder draagt het samenwerkingsverband van acht multinationale ondernemingen: de Dutch Sustainable Growth Coalition, bij aan de realisatie van de SDGs. Het bedrijfsleven ziet ook grote kansen in de ontwikkeling van een circulaire economie en in het tegengaan van voedselverspilling. Onderstaande voorbeelden illustreren dit.

Financiële instellingen committeren zich aan SDGs

Om de SDGs voor 2030 te kunnen realiseren, is er jaarlijks 5.000 tot 7.000 miljard dollar aan investeringen nodig. Zonder kapitaal van institutionele en private beleggers is dit niet mogelijk.

Een groep Nederlandse financiële instellingen heeft de regering en De Nederlandsche Bank (DNB) in december 2016 uitgenodigd om samen met hen de SDGs te ondersteunen. Ze hebben hiervoor het rapport 'Building Highways to SDG Investing' opgesteld. Het is wereldwijd voor het eerst dat nationale pensioenfondsen, verzekeraars en banken samenkomen rondom een gezamenlijke SDG Investeringsagenda (SDGI). Het consortium van ondertekenende instellingen heeft als uitgangspunt dat het niet alleen van maatschappelijk belang, maar ook in het belang van hun aandeelhouders en zakelijke relaties is om de grote maatschappelijke uitdagingen van deze tijd mee te laten wegen in hun bedrijfsvoering en bij investeringen.

Bron: www.sdgi-nl.org

Dutch Sustainable Growth Coalition wil daadkracht

De Dutch Sustainable Growth Coalition (DSGC) werd in 2012 tijdens het World Economic Forum in Davos gelanceerd. Het is een initiatief van de bestuursvoorzitters van AkzoNobel, DSM, FrieslandCampina, Heineken, KLM, Philips, Shell en Unilever. DSGC ziet de zeventien SDGs als een mondiaal toekomstplan waarmee binnen vijftien jaar een eind kan worden gemaakt aan armoede, ongelijkheid en klimaatverandering. In maart 2017 stuurde de DSGC een oproep aan informateur Edith Schippers en de beoogde coalitiepartijen om in het nieuwe regeerakkoord daadkracht te tonen voor duurzaamheid en om de SDGs en duurzaamheid centraal te stellen in het komende regeerakkoord.

Eind 2016 organiseerde DSGC samen met de Erasmus Universiteit en de SDG-Charter de conferentie *TransformYour World*. Studenten werden uitgedaagd om met praktische oplossingen te komen voor duurzame ontwikkeling bij specifieke bedrijven. Het team dat met het idee kwam om data over luchtverontreiniging te ontsluiten voor lokale gemeenschappen en zo via onderlinge competitie de luchtkwaliteit te verbeteren, werd door de conferentiedeelnemers verkozen tot winnaar.

Meer voorbeelden: www.dsgc.nl/nl/sdgs

Dutch Green Carbon recyclet autobanden

De banden- en wielenbranche werkt ook aan het circulair maken van de keten. Dutch Green Carbon ontving in februari 2017 de Automotive Innovation Award, vanwege een initiatief dat carbon black terugwint uit oude autobanden (zie: <https://vimeo.com/200035515/53e035a094>).

Bron: www.vaco.nl/nieuws (februari 2017)

Kromkommer gaat voedselverspilling tegen

Wereldwijd wordt zeker 30 procent van het voedsel verspild; dat is 1,3 miljard ton. In de Nederlandse keten van oogst tot supermarkt tot consument, wordt jaarlijks voor € 4,4 miljard aan voedsel verspild. 5 tot 10 procent van de groente en het fruit wordt afgekeurd vanwege strenge eisen aan het uiterlijk van het product. De social enterprise Kromkommer wil dat deze groente terugkomt op het bord, onder het motto 'krom is het nieuwe recht'.

Zie: www.kromkommer.com of www.social-enterprise.nl/wie-doen-het/kromkommer/

Nederland circulair!

Meer dan 1000 bedrijven zijn aangesloten bij Circulairondernemen.nl, de online community van het programma Nederland circulair! Dit programma stimuleert mensen en organisaties om circulair te ondernemen en innovatiever te produceren, consumeren, financieren en organiseren. Er zijn al meer dan 300 circulaire oplossingen beschikbaar. Ook kunnen bedrijven hun uitdagingen kenbaar maken om op die manier nieuwe oplossingen te genereren. Het programma organiseert verder praktische activiteiten en biedt handige tools om het bedrijfsleven 'circulair' verder te helpen. Nederland circulair! wordt ondersteund door het ministerie van Infrastructuur en Milieu en uitgevoerd door MVO Nederland, [Circle Economy](http://CircleEconomy), [De Groene Zaak](http://DeGroeneZaak), ClickNL, Design, [Het Groene Brein](http://HetGroeneBrein), [Sustainable Finance Lab](http://SustainableFinanceLab) en RVO.nl.

Bron: <https://www.circulairondernemen.nl>

Partnership Human Cities Coalition

Akzo Nobel heeft in 2016 het initiatief genomen voor de oprichting van de Human Cities Coalition, voortbouwend op Akzo's wereldwijde Human Cities initiatief, gericht op SDG 11. In dit publiek-private partnerschap werken lokale bedrijven, overheden, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties samen om megasteden leefbaarder en welvarender te maken voor iedereen. Alle partners dragen vanuit hun deskundigheid bij aan de verbetering van de economische, ecologische en sociale ontwikkeling van steden.

Bron: www.humancities.co

Wat helpt om de bijdrage van het bedrijfsleven te versterken?

Overheden kunnen als *launching customer* groene innovaties en duurzame c.q. circulaire inkoop stimuleren. De overheid kan haar inkoopvolume als kracht inzetten, een trend zetten voor andere inkopers en daarmee een belangrijke bijdrage leveren aan het duurzamer maken van producten en diensten.

Bij duurzaam inkopen door overheden ligt de focus nu nog te veel op de laagste prijs. Er zou juist meer naar kwaliteit moeten worden gekeken. Bijvoorbeeld door in de gunningscriteria waarde toe te kennen aan een hogere kwaliteit met een langere levensduur, minder energie-verbruik of CO₂-uitstoot over de levensduur van een product of afspraken over de wijze waarop met personeel wordt omgegaan.

Daarbij moeten lange bureaucratische procedures worden vermeden, bijvoorbeeld door prioriteit te geven aan doelen en productgroepen met impact en door marktpartijen beter te betrekken met als doel de mogelijkheden en onmogelijkheden op tafel te krijgen. Ondernemers willen bijvoorbeeld graag betrokken worden bij de uitwerking van het manifest dat onlangs door zo'n 100 gemeenten is getekend en nu wordt uitgewerkt in actieplannen. Zo is het van belang dat er vroegtijdig een dialoog tussen inkopers en marktpartijen op gang komt, bijvoorbeeld in de vorm van marktconsultaties.

IV. Klimaat en energie [SDGs 7, 13, 14, 15]

Wat kan het bedrijfsleven bijdragen aan dit cluster?

Dankzij de SDGs en het Klimaatakkoord van Parijs is er veel aandacht voor de vraagstukken klimaat en energie. De energietransitie is een enorme opgave die iedereen aangaat. Bij deze transitie is het van het grootste van belang om burgers mee te nemen, ook door de energietransitie te combineren met vooruitgang: een lagere energierekening, een gezondere woning met meer comfort, gezondere scholen of een eenvoudig energieabonnement dat bewoners 'ontzorgt'. Tastbare resultaten geven energie en voorkomen het gevoel dat de transitie van boven af wordt opgelegd.

De klimaattransitie vergt een omslag van fossiele brandstoffen naar duurzame energie, decentrale opwekking, efficiënter gebruik van energie en hergebruik van grondstoffen. Dat is een uitdaging, maar ook een kans. Het Nederlandse bedrijfsleven is volledig gecommitteerd aan de transitie naar een CO₂-arme economie. De transitie kan echter alleen slagen door samenwerking tussen en met alle stakeholders.

Het NL Next Level-programma *Energie voor de toekomst: van nota's naar uitvoering* bevat een concreet plan hoe Nederland de versnelling naar een CO₂-neutrale economie kan organiseren. Doel is dat in 2050 daadwerkelijk klimaatneutraliteit wordt bereikt. Met sterke (MKB-)bedrijven, kennisinstellingen, industrieclusters en kennis van bijvoorbeeld de ondergrond en wind op zee heeft Nederland daar alles voor in huis. De inzet is gericht op concrete (publiek-private) doorbraakprojecten waarbij ondernemers en NGO's samen voor tastbare resultaten gaan. Bijvoorbeeld de renovatie van 100.000 woningen per jaar naar CO₂-neutraal en de aanleg van een energie-eiland voor de kust om de op de Noordzee geproduceerde duurzame elektriciteit naar 80 miljoen mensen in landen rond de Noordzee te distribueren. Eerste prioriteit is dat in 2020 de doelen uit het Energieakkoord worden gehaald. Energiebesparing en hernieuwbare energie spelen daarbij een grote rol. Daarnaast moet vooruit gekeken worden naar de periode vanaf 2020, waarbij CO₂-reductie de leidende doelstelling moet zijn.

Tegelijkertijd vraagt ook het internationale speelveld de aandacht als het gaat om de opgaven in dit cluster. Het Nederlandse bedrijfsleven wil zijn kennis en kunde delen en mondiaal inzetten.

Hoe dragen Nederlandse bedrijven bij?

De Klimaatcoalitie is een samenwerking tussen vele partners die werken aan een klimaatneutrale samenleving, waarbij MVO-NL de bijdrage vanuit het bedrijfsleven coördineert. VNO-NCW en MKB-Nederland hebben zich daar ook bij aangesloten. Doel is dat ondernemers voor 2050 klimaatneutraal ondernemen. Onderstaande voorbeelden laten zien dat start-ups hierbij een belangrijke rol vervullen. Ook de glastuinbouw draagt bij.

Redstack ontwikkelt blue energy

Het bedrijf REDstack BV ontwikkelde een innovatief membraan dat 'blue energy' opwekt op plaatsen waar zoet en zout water elkaar raken. De techniek kan wereldwijd worden toegepast in rivieren die in zee uitstromen en wordt al ingezet bij een proefinstallatie op de Afsluitdijk. De techniek Reverse ElectroDialysis (RED) past volledig in de transitie naar een duurzame elektriciteitsproductie zonder CO₂-uitstoot. De leveringszekerheid van de energie is hoog. Water stroomt altijd: ook als het niet waait of de zon niet schijnt.

Bron: www.redstack.nl.

Nerdalize verwarmt huizen met warmte van computers

Huizen verwarmen door de warmte van computers te gebruiken. Dat is het idee achter Nerdalize. Wat in 2013 begon met een grapje, is inmiddels uitgegroeid tot een serieuze onderneming. Eind 2015 werd Nerdalize uitgeroepen tot groenste start-up van Europa.

Nerdalize maakt en plaatst serververwarmingen.

De Nerdalize e-Radiator ziet eruit als een gewone wandradiator, maar binnenin zit een server.

De warmte die de server produceert, wordt afgegeven aan de radiator, die vervolgens het huis verwarmt.

Nerdalize verhuurt de rekenkracht van de servers via de cloud aan derden, zoals bedrijven, universiteiten en onderzoeksinstituten.

De energie die datacentra wereldwijd nodig hebben, verdubbelt elke vijf jaar. Nerdalize gebruikt de energie twee keer: een keer om de servers te draaien en een keer om een huis te verwarmen.

Meer informatie <https://vimeo.com/122893200> en www.nerdalize.com

Warmtecoöperatie Zuidplaspolder draagt bij aan minder uitstoot CO₂

Glastuinbouwondernemers in Zuid-Holland hebben een warmtecoöperatie Zuidplaspolder (250 hectare glas) opgericht. Ze richten zich op het ontwikkelen van een lokaal warmtenetwerk gebaseerd op Rotterdamse havenwarmte. Het lokale warmtenet neemt warmte af én levert warmte aan de warmte-transportleiding die tussen Rotterdam en Leiden wordt gerealiseerd. Verwarming van kassen via dat netwerk bespaart jaarlijks 22 miljoen kuub aardgas in het gebied (vergelijkbaar met het gasverbruik van 15.000 huishoudens) en voorkomt daarmee de uitstoot 40.000 ton CO₂. Soortgelijke initiatieven zijn op meer plaatsen in ontwikkeling en dragen bij aan de klimaatopgave. Dit type initiatieven is goed opschaalbaar bij een passende hoofdinfrastructuur van warmtetransportleidingen.

Bron: LTO Glaskracht (www.ltoglaskrachtnederland.nl)

Wat helpt om de bijdrage van het bedrijfsleven te versterken?

Er is een deltaplan nodig waarin onder meer de langjarige Europese doelstellingen voor klimaat en energie worden opgenomen. Het deltaplan moet een stabiel investeringsklimaat scheppen. Dit is een belangrijke voorwaarde voor investeringen vanuit het bedrijfsleven, evenals een gelijk speelveld waarbij de totstandkoming van een mondiale CO₂-prijs een belangrijk aandachtspunt is. Ook zijn er inspirerende doorbraakprojecten nodig op het terrein van de gebouwde omgeving, mobiliteit/ transport, industrie, energieproductie en een schone en zuinige agrosector, die ervoor zorgen dat het enthousiasme en de deelname in brede kring toenemen.

Ook vraagt het recent gesloten grondstoffenakkoord tussen de rijksoverheid, VNO-NCW en MKB-Nederland en maatschappelijke organisaties om verdere uitbouw, zodat afval nog vaker grondstof wordt. Op dit punt moet ook worden doorgepakt in Europa. Het akkoord betekent winst voor milieu, innovatie en draagt bij aan een circulaire economie.

V. Vrede, veiligheid en rechtvaardigheid en het internationale perspectief [SDG 16]

Wat kan het bedrijfsleven bijdragen aan dit cluster?

Nederland is één van de meest vrije samenlevingen ter wereld in politiek opzicht, in burgerrechten en in persvrijheid, stelt het CBS eind 2016 in het rapport *Metten van SDGs: een eerste beeld voor Nederland*. Dit is echter geen vanzelfsprekendheid. Het is zaak onze democratische rechtsstaat weerbaar te houden. Dat vraagt onderhoud. De gemeenschappelijke waarden die aan onze samenleving ten grondslag liggen, moeten worden gedeeld, verbreid en verdedigd.

Wereldwijd is de situatie heel anders. De wereld is turbulent. Er zijn tal van conflictgebieden en fragiele staten waar rechtssystemen ontbreken, waar corruptie heerst, private ontwikkelingen moeilijk tot stand komen en/of overheden geen stabiliserende factor zijn. Ook zijn er grote, niet te stuiten migratiestromen op gang gekomen, doordat mensen zoeken naar veiligheid en een goede toekomst voor henzelf en hun kinderen. Dit roept als reactie protectionistische en nationalistische tendensen op. Ook neemt het draagvlak voor vrijhandel af. Daarnaast blijft de wereldbevolking groeien. Zo krijgt Afrika er binnen 15 jaar 1 miljard mensen bij. Op dat continent alsook in Aziatische landen zijn mega-steden in opmars. Dit alles leidt tot groeiende, wereldwijde uitdagingen.

De realisatie van de SDGs in dit cluster vraagt om een wereldwijde, duurzame ontwikkeling waarin iedereen mee kan delen. En ook om continue inspanningen voor gerechtigheid, veiligheid en het tegengaan van uitsluiting. In veel landen wordt sterk ingezet op hechtere publieke-private samenwerking. Nederland heeft de wereld in dat opzicht veel te bieden, onder het motto *Global challenges, Dutch solutions*. Het mes snijdt daarbij aan twee kanten. Activiteiten in het buitenland bevorderen de groei van de economie en werkgelegenheid in eigen land. Dit levert banen en (nationaal) inkomen op, en draagt bij aan de instandhouding van de welvaart en het sociale stelsel in Nederland. Tegelijkertijd dragen Nederlandse bedrijven bij aan innovaties en oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen en daarmee aan de realisatie van de SDGs.

De aanpak *Global challenges, Dutch solutions* zou nog veel beter kunnen worden benut. Dit blijkt onder meer uit het adviesrapport van de Stuurgroep Internationale Handels-, Innovatie- en Investeringsbevordering, onder leiding van Chris Buijink. Het advies luidt om de krachten te bundelen en tot een meer geïntegreerde aanpak te komen, gericht op publiek-private samenwerking en een sterkere internationaliseringsstrategie. Doel is om internationale innovatie aan te wakkeren en de internationale prestaties op het gebied van handel, investeringen en innovatie te versterken. Volgens de stuurgroep houden de Nederlandse verdiensten op de internationale markten al decennialang gelijke tred met de groei van de Nederlandse en Europese economie. De sterke verwevenheid met nabijgelegen en gevestigde markten is een sterkte, maar maakt ook kwetsbaar. De transitie-uitdagingen en kansen bevinden zich vooral in regio's met groeiemarkten die Nederland nog te weinig weet te bereiken. Uitdagingen als klimaatverandering, bevolkingsgroei en verstedelijking bieden juist in die opkomende economieën kansen voor innovatie en handel. Voor inclusieve groei en ontwikkeling van iedereen is een bredere focus nodig dan alleen op de Minst Ontwikkelde Landen.

Het bedrijfsleven zet in op een geïntegreerde aanpak waarbij hulp, handel en investeringen van belang zijn. Evenals sterke ambassades en posten waar veel kennis en kunde aanwezig is om werk te maken van publiek-private samenwerking.

Hoe dragen Nederlandse bedrijven bij?

Betere samenwerking tussen bedrijven en overheid in nieuwe 'Werkplaats'

De overheid en bedrijven gaan de handelsbevordering verder professionaliseren. Minister Lilianne Ploumen (Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking), Hans de Boer (VNO-NCW) en Michaël van Straalen (MKB-Nederland) ondertekenden tijdens de ambassadeursconferentie begin 2017 een samenwerkingsovereenkomst voor een publiek-private 'Werkplaats'. Daarin gaan overheid en bedrijfsleven gezamenlijk aan de slag met marktwerking en het identificeren van kansen, waar Nederlandse consortia van bedrijven – en bijvoorbeeld kennisinstellingen – op kunnen inspelen en waar ook het MKB goed in mee kan doen. Bijvoorbeeld: als India problemen heeft met water, probeert de Werkplaats consortia te vormen en gerichte businesscases aan te bieden met ondersteuning vanuit de posten.

Minister Ploumen: 'Onze ambassades en posten overal ter wereld hebben een enorm netwerk en de juiste kennis om startende ondernemers op weg te helpen. Met de Werkplaats zorgen we ervoor dat vooral kleinere bedrijven beter gebruik kunnen maken van die expertise. Dat is goed voor Nederland, maar ook voor andere landen, want Nederlandse bedrijven staan bekend om praktische en innovatieve producten die op verantwoorde manier worden gemaakt.'

Wederopbouw rechtspraak Rwanda

Robert Croll, een jong gepensioneerd president van de rechtbank Zwolle, was een jaar lang in Rwanda om het land te helpen met de wederopbouw van de rechtspraak. Dat deed hij via PUM, de organisatie van Nederlandse senior-experts. Rwanda worstelt met een enorm trauma na de burgeroorlog tussen Hutu's en Tutsi's. Croll had zich als doel gesteld om voor een behoorlijke it-infrastructuur te zorgen zodat er in het land een behoorlijke jurisprudentie kon worden opgebouwd. Met hulp van VNO-NCW, Siemens, Hewlett-Packard, Microsoft en KLM kreeg hij het voor elkaar dat er in Rwanda een klein internet-netwerk werd opgebouwd, waardoor de rechtbank direct toegang kreeg tot wereldwijde jurisprudentie.

Wat helpt om de bijdrage van het bedrijfsleven te versterken?

Naast het pleidooi voor een geïntegreerde aanpak gericht op publiek-private samenwerking en een sterkere internationaliseringstrategie, is krachtige samenwerking binnen de EU van groot belang voor ons land, ondersteunend aan de grote opgaven op het gebied van veiligheid, klimaat en internationale stabiliteit. Voor de landen rondom de Middellandse Zee is meer inzet nodig gericht op stabiliteit in die regio en de opvang en ontwikkeling van vluchtelingen. Voor Afrika is een investeringsagenda nodig. Verder moet blijvend worden ingezet op innovatie bij noodhulp, zoals in gang gezet via de [Dutch Coalition on Humanitarian Innovation](#).

Een sterk en open vestigingsklimaat is cruciaal. Internationale sectoren hebben op mondiaal niveau gelijke spelregels nodig. Een gelijk speelveld helpt ondernemers stappen voorwaarts te zetten. Soms is daarbij (in het begin) steun van de overheid en/of kennisinstellingen nodig om innovaties in te zetten en/of om het succes van duurzame oplossingen in de markt te versnellen. Het sturen op doelen in plaats van gedetailleerde technieken is daaraan ondersteunend. Daarbij is er behoefte aan een sterke set handels- en investeringsverdragen. Het maatschappelijk debat daarover is volop gaande.

Het eind vorig jaar uitgebrachte SER-advies over *Transatlantic Trade and Investment Partnership* (TTIP) is een waardevolle leidraad. Dit advies bespreekt de zorgen én de waarborgen die een definitief handelsverdrag moet bevatten om publieke belangen te beschermen en is ook breder te benutten. Het advies levert een bijdrage aan het maatschappelijk debat en aan de zoektocht naar de juiste balans tussen het bevorderen van internationale handel en het beschermen van publieke belangen.

3. Tot slot

Veel ondernemers zijn enthousiast over de SDGs, al is de uitvoering nog maar net van start gegaan. Zij willen vanuit hun eigen motivatie en drive bijdragen aan de realisatie daarvan, omdat dit bedrijven ook kansen biedt. Met name in het MKB moeten de SDGs echter nog meer bekendheid krijgen.

De 17 SDGs worden door ondernemers gezien als dé wereldagenda voor 2030. Het accent ligt op de SDGs als inclusieve agenda met veel aandacht voor partnerschappen die in ons land onder meer via de IMVO-convenanten tot uiting komen. Ook is realisatie van SDGs in Nederland direct verbonden met het behalen ervan in internationale context.

Wat er voor het bedrijfsleven nodig is om bij te dragen aan de realisatie van de SDGs, is een consistent beleid zodat ondernemers strategische beslissingen kunnen nemen en voor de langere termijn weten waar ze aan toe zijn. Ook is er behoefte aan ruimte voor experimenten, doorbraakprojecten en aan investeringen in publiek-private samenwerking. De verwachting is dat bedrijven elkaar stimuleren, dat voorlopers de rest aansteken en dat dit veel meer energie geeft dan verplichtende wet- en regelgeving. Het vraagt een overheid die faciliteert, ontzorgt en zich vooral ook richt op de mondiale uitdagingen.

Voor inclusief en duurzaam ondernemen en het realiseren van de SDGs bestaat geen blauwdruk. De grote diversiteit in bedrijven en productketens brengt met zich mee dat bedrijven verschillende accenten leggen en hun eigen prioriteiten stellen bij het verduurzamen van hun productieprocessen, producten en diensten over de gehele waardeketen. Wat duurzame bedrijven echter gemeen hebben, is dat zij ernaar streven toegevoegde waarde te scheppen met relatief minder verbruik van grondstoffen en energie, een lagere belasting van het milieu en betere sociale condities. Dat motiveert om samen te werken aan de realisatie van de SDGs: een duurzamere wereld met kansen voor iedereen.

DEEL E. MAATSCHAPPELIJK MIDDENVELD

1. Algemeen

Nederland kent een bloeiend maatschappelijk middenveld. Tal van maatschappelijke organisaties zetten zich in voor duurzame ontwikkeling, zowel in Nederland als daarbuiten. Verschillende van deze organisaties zijn betrokken geweest bij de totstandkoming van Agenda 2030 en spannen zich sinds september 2015 in voor de uitvoering daarvan. Dat doen ze op verschillende manieren. Door zelf projecten uit te voeren. Door burgerinitiatieven te ondersteunen. Maar ook door de overheid aan te spreken op het belang van een krachtige vertaling van de SDGs naar concreet beleid.

Partos, de Nederlandse branchevereniging voor ontwikkelingssamenwerking, heeft als penvoerder van dit deel een consultatie uitgezet onder de leden van Partos en andere maatschappelijke organisaties. Vele tientallen organisaties hebben gereageerd en de volgende vragen beantwoord: Wat is volgens maatschappelijke organisaties de stand van zaken in Nederland m.b.t. de SDGs? Wat is er nodig om de SDGs te bereiken? En op welke manier dragen zij zelf bij aan het halen van de SDGs? Deze consultaties zijn, in nauwe samenwerking met de betrokken organisaties, verwerkt tot onderstaande tekst. In deze inleiding besteden wij aandacht aan enkele dwarsdoorsnijdende zaken waarna vervolgens wordt ingegaan op de genoemde vragen aan de hand van een aantal thema's. Dit betreft de thema's kinderrechten (alle SDGs), gezondheid, SRGR en WASH (SDG 3, 5, 6), onderwijs (SDG 4), klimaat, natuur en milieu (SDG 6, 7, 12, 13, 14 en 15), migratie en veiligheid (SDG 10 en 16) en mondiale waardeketens (SDG 12). Wij pretenderen niet een compleet beeld te schetsen van de SDG-implementatie en uitvoering van de SDGs door het Nederlandse maatschappelijk middenveld, maar dit hoofdstuk geeft wel een impressie van de huidige stand van zaken.

SDGs en Nederland: de stand van zaken

In het gemeenschappelijk verhaal wordt gerefereerd naar de CBS-rapportage die laat zien waar Nederland er goed voor staat m.b.t. de SDGs op nationaal gebied, bijvoorbeeld economische groei en rechtstaat en instituties, en waar Nederland nog ver achter loopt, zoals klimaatbescherming, hernieuwbare energie en sociale ongelijkheid. De CBS-rapportage heeft echter weinig oog voor de factor 'elders'. Het wordt duidelijk dat de voetafdruk van Nederland op andere landen erg groot is, maar wat Nederland in de breedste zin doet in het buitenland om duurzame ontwikkeling te bevorderen krijgt geen aandacht. Daarnaast is niet duidelijk wat het effect van Nederlands beleid is op ontwikkelingslanden. Dit deel van de SDG-rapportage richt zich daar wel op, en is in die zin een waardevolle aanvulling.

SDG-implementatie

Het kabinet Rutte-II (2012-2017) heeft gekozen voor een "pragmatische" implementatie van de SDGs. De Nederlandse regering wil niet zozeer nieuw beleid of nieuwe institutionele voorzieningen, maar vooral bestaand beleid bijstellen. Hierbij kent het kabinet een 'partnerrol' aan de overheid toe, een belanghebbende naast de vele anderen die zich richten op duurzame ontwikkeling. Dit is naar de mening van veel maatschappelijke organisaties onvoldoende ambitieus om in 2030 de SDGs te bereiken. Daarom is een heldere lange termijn visie nodig. Dat betekent een positieve, aanwakkerende rol voor de overheid; van kaders stellen, ambities vastleggen, monitoren, verantwoordelijkheden pakken dan wel toedelen, en partijen samenbrengen. Hierin staat altijd het *Leave No One Behind* principe voorop. Dat is ook wat het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) stelt in de [beleidsstudie](#) die het in opdracht van de Nederlandse regering heeft opgesteld. Maatschappelijke organisaties pleiten ervoor dat een nieuw kabinet deze rol goed oppakt. Dat betekent ook het onderling afstemmen van overheidsbeleid op het behalen van de SDGs. Bijvoorbeeld door het toetsen van nieuw beleid, wet- en regelgeving op de mate waarin deze bijdragen aan de SDGs.

Een ambitieuze aanpak van de overheid is van belang omdat op verschillende thema's nog heel veel werk te verzetten is. Dat betekent o.a. het realiseren van een eerlijk belastingstelsel, zodat ontwikkelingslanden en EU-landen geen belangrijke belastinginkomsten mislopen door belastingontwijking – respectievelijk jaarlijks [100 miljard dollar](#) en [50-70 miljard euro](#). Handelsverdragen moeten inclusieve verdragen zijn (met o.a. aandacht voor maatschappelijk verantwoord ondernemen, voedselzekerheid en belastingontwijking), die een eerlijke kans geven aan zwakkere economieën en die bijdragen aan duurzame ontwikkeling. We gaan de in gang gezette transitie van fossiele energie naar hernieuwbare energie de komende jaren fors doorzetten, en helpen ook ontwikkelingslanden met het realiseren van deze transitie. Dit betekent o.a. [climateproof landbouw](#), zowel in Nederland als daarbuiten. Het uitbannen van kinderarbeid en slavernij, maar ook het tegengaan van ontbossing en milieuvervuiling, leidt tot de verduurzaming van mondiale productieketens. Zodat bijvoorbeeld de import van soja en palmolie door Nederlandse bedrijven niet meer bijdraagt aan sociale, economische en ecologische mistanden in het desbetreffende productieland. Duurzame productie is weer een voorwaarde voor duurzame consumptie. Verder draagt legale en veilige mobiliteit van mensen bij aan het bevorderen van het ontwikkelingsaspect van migratie, zodat het migratiebeleid in samenhang is met het ontwikkelingsbeleid. Om dit alles na te streven is het onder meer noodzakelijk om weer minimaal 0,7 procent van het BNP aan ontwikkelings-samenwerking te besteden.

Investeren in de SDGs

Een belangrijke rol voor de overheid is die van (mede) investeerder in Agenda 2030. Voor een deel betekent dat investeren in ontwikkelingssamenwerking (SDG 17). Hier is de laatste jaren rigoureuze op bezuinigd met het gevolg dat het ontwikkelingsbudget inmiddels onder de internationale norm van 0,7 procent van het BNP ([0,65 procent in 2016](#)) is uitgekomen. Dit is inclusief de kosten voor de eerstejaars-opvang van asielzoekers in Nederland. Om deze kosten te dekken zijn meerjarige [kasschuiven](#) toegepast waarbij de verwachte groei van het BNP voor 2016-2021 naar voren is gehaald. Ramingen laten zien dat op deze manier dit percentage van 0,65 procent in de toekomst nog verder zal dalen. Naast investeren in officiële ontwikkelingssamenwerking, dient nieuw kabinet voortvarend aan de slag te gaan met de [Addis Ababa Action Agenda](#) die in 2015 tot stand kwam. Deze agenda kijkt ook naar diverse andere instrumenten om financiering van de SDGs mogelijk te maken, variërend van instrumenten om privaat kapitaal vlot te trekken tot hervorming van belastingssystemen. Met name bij dit laatste ligt een grote uitdaging voor het nieuwe kabinet. Van alle EU-landen biedt namelijk Nederland multinationals het [ruimste aanbod](#) aan mogelijkheden om belasting te ontwijken. Naar schatting lopen ontwikkelingslanden ongeveer [100 miljard dollar](#) aan belangrijke belastinginkomsten mis door deze belastingontwijking. Ook voor financiële instellingen is een grote rol weggelegd. Enkele grote Nederlandse financiële instellingen (SDG-1) hebben in 2016 bijvoorbeeld ‘[Highways for SDG Investing](#)’ - at home and abroad geïnitieerd om een transformerende, toekomstgerichte SDG investeringsagenda te bevorderen. Investeren in duurzame ontwikkeling in Nederland en daarbuiten behoort tot de kern van het werk van maatschappelijke organisaties. Dit doet het maatschappelijk middenveld met zowel publieke als private gelden. Ook werken maatschappelijke organisaties steeds meer met *impact investments*, om naast het bevorderen van economische impact, ook de positieve impact van hun werkzaamheden op mens en milieu te vergroten.

Data

Slechts een derde van de SDG-indicatoren is direct meetbaar voor Nederland, gelet op de huidige stand van zaken bij de statistische bureaus. Veel SDG-indicatoren moeten nog ontwikkeld worden. Het CBS is hiermee bezig, maar voorlopig geven de SDGs nog geen volledig beeld van hoe landen er qua duurzaamheid werkelijk voor staan. Zo maken de SDGs afwijkingen tussen economie, milieu en samenleving niet zichtbaar. Hetzelfde geldt voor de manier waarop een land beslag legt op de hulpbronnen van andere landen, ‘elders’, dan wel het effect op toekomstige generaties (‘later’).

Tekort aan data heeft bijvoorbeeld gevolgen voor het monitoren van de SDG-voortgang m.b.t. kinderen,

vrouwen, mensen met beperking en andere gemarginaliseerde groepen. Het beschikken over (relevante) data is een belangrijke voorwaarde om uitsluiting tegen te gaan. Uit een recent [onderzoek](#) blijkt dat slechts bij de helft van de SDGs die over kinderen gaan, geschikte data voor de meest kwetsbare groepen kinderen beschikbaar zijn. Daarom vraagt het maatschappelijk middenveld aandacht voor meer investeringen in gedissegregeerde dataverzameling.

De Nederlandse overheid heeft al wel een [gap analysis](#) gemaakt, die inzicht geeft in welke mate er aan welke SDGs wordt gewerkt. Deze is in december 2016 geactualiseerd.

SDG-toets

Een SDG-toets kan een goed middel zijn beleidscoherentie voor duurzame ontwikkeling een stuk dichterbij te brengen. Met de SDGs als een geschikt referentiekader, kan een SDG-toets fungeren als positieve toets en onderzoeken wat de negatieve, neutrale en positieve effecten voor duurzame ontwikkeling zijn en hoe voorgenomen beleid en regelgeving maximaal kunnen bijdragen aan het bereiken van de SDGs. Op deze manier wordt inzichtelijk gemaakt of bijvoorbeeld een nieuwe energieagenda, wetgeving op het gebied van landbouw of volkshuisvesting of een meerjarenbeleidsplan voor infrastructuur, bijdraagt aan duurzame ontwikkeling of kan er op basis van de uitkomsten onderzocht worden hoe negatieve effecten te mitigeren. Speciale aandacht is hierbij nodig voor de effecten op ontwikkelingslanden. Maatschappelijke organisaties in Nederland pleiten sinds medio 2016 bij de regering en de Tweede Kamer voor een SDG-toets. Inmiddels heeft de regering zich voorstander verklaard van een dergelijke toets op EU-niveau. En meer recent heeft zij ook toegezegd, op verzoek van de Tweede Kamer, om een contourenbrief te sturen over de mogelijkheden tot invoering van een SDG-toets voor nieuwe wetgeving. Het nieuwe kabinet dient het dossier te zijner tijd weer op te pakken. Het is bemoedigend dat vijf politieke partijen die in de Tweede Kamer vertegenwoordigd zijn, op enigerlei wijze een dergelijke toets in hun verkiezingsprogramma's bepleiten.

2. Wat is de stand van zaken m.b.t. de SDGs?

In deze paragraaf geven de maatschappelijke organisaties op een aantal deelgebieden hun taxatie van de stand van zaken in Nederland, en van de Nederlandse inzet internationaal. Van belang daarbij is dat over het algemeen gesproken maatschappelijke organisaties zich scharen achter de SDGs, maar dat sommige organisaties op specifieke onderwerpen verder gaan in hun analyses en wensen dan de SDGs zelf.

Kinderrechten (alle SDGs)

Een grote groep maatschappelijke organisaties monitort de situatie van kinderrechten in Nederland en internationaal, en hanteert daarbij het Kinderrechtenverdrag als uitgangspunt. Zij hopen dat de verbindende openheid die de overheid nu laat zien, ook in de toekomst de implementatie van de doelstellingen in binnen- en buitenland zal kenmerken en zal aanzetten tot een hoger ambitieniveau.

Zorgen bestaan er over het gebrek aan data om de SDG-voortgang van kinderen te monitoren. Op basis van gegevens die wel beschikbaar zijn, hebben de kinderrechtenorganisaties een analyse gemaakt van de huidige situatie.

320.000 kinderen in Nederland leven in [armoede](#) (SDG 1), waarvan 125.000 in [een gezin met een langdurig laag inkomen](#). In Caribisch Nederland is dit probleem relatief nog veel groter. Het recht van kinderen in Nederland op sociale zekerheid wordt ernstig beperkt door het voorbehoud dat Nederland heeft ingebouwd op artikel 26 van het VN-Kinderrechtenverdrag. De gevolgen zijn groot en leiden tot sociale, economische en politieke uitsluiting. Wereldwijd leven bijna [385 miljoen kinderen in extreme armoede](#); een veelvoud daarvan net boven deze bestaansgrens.

Wat gezondheid betreft (SDG 3), neemt het probleem van overgewicht onder Nederlandse jongeren neemt schrikbarend toe.

In 2015 gingen wereldwijd 263 miljoen kinderen in schoolgaande leeftijd niet naar [school](#) (SDG 4). Ook [in Nederland](#) gaan niet alle kinderen naar school en hebben 236.000 leerlingen extra ondersteuningsbehoefte nodig.

De positie van bepaalde groepen meisjes in Nederland is zorgelijk (SDG5). In het kader van mensenhandel kan gewezen worden op Roma-kinderen die worden gedwongen tot diefstal en bedelen; [Syrische kindbruiden](#) die verdwijnen als huisslaaf; vluchtelingenkinderen die seksueel worden uitgebuit, meisjes die slachtoffer worden van [besnijdenis](#); en Nederlandse meisjes die worden geprostitueerd.

Blijvende aandacht is nodig voor het thema kindarbeid (SDG8): Nederlandse en internationale regels rond arbeidsomstandigheden en arbeidstijden voor jongeren worden veelvuldig overtreden; toezicht ontbreekt vaak. Wereldwijd verrichten 168 miljoen kinderen [kinderarbeid](#). Om de toestroom van jongeren op de arbeidsmarkt op te vangen zijn wereldwijd tot 2030 600 miljoen [nieuwe banen](#) nodig.

Gezondheid, SRGR en WASH (SDG 3, 5 en 6)

Wat betreft SDG 3 en 5 in Nederland is (gender)gelijkheid goed verankerd in de wet en kent Nederland een relatief sterk gezondheidssysteem, maar laten statistieken ook zien waar meer inzet nodig is.

Gendergelijkheid is verre van bereikt – in de [Gender Gap Index](#) van 2016 zakte Nederland drie plaatsen. Vrouwen zijn oververtegenwoordigd in parttime werk, het loonverschil is 17 procent, [de helft is niet economisch onafhankelijk](#). Ook neemt het aantal vrouwen in topposities te langzaam toe.

[Seksueel geweld](#) is een veelvoorkomend probleem in Nederland: 40 procent van de vrouwen heeft met fysiek seksueel geweld te maken gehad.

Het [geboortecijfer](#) onder Nederlandse tieners is één van de laagste ter wereld. Van de vrouwen (15-49 jaar) gebruikt 59,6 procent anticonceptie, [abortuscijfers](#) zijn laag met 8,5 per 1.000 vrouwen (15-44 jaar), maar hoger onder allochtone vrouwen. Kwetsbare groepen vrouwen onder vinden vaker barrières in hun toegang tot anticonceptie.

Bij de [bestrijding van hiv](#) voldoet Nederland bijna aan de internationale WHO targets. Jaarlijks wordt bij ongeveer 1.000 mensen hiv vastgesteld. Ongeveer 13 procent is niet op de hoogte van zijn/haar hiv-status.

Driekwart van medisch specialisten en 94 procent van de huisartsen maakt in eigen praktijk mee dat mensen afzien van zorg vanwege het eigen risico dat zij dan moeten betalen. De gezonde levensverwachting van Nederlandse vrouwen is relatief laag vergeleken met andere EU-landen.

Nederland draagt direct bij aan het internationaal behalen van SDG 3, 5 en 6 middels buitenlandbeleid en ontwikkelingssamenwerking, met leiderschap op het gebied van water, sanitatie en hygiëne (WASH), SRGR inclusief hiv/aids, de positie en rechten van vrouwen en meisjes. Voorbeelden zijn SheDecides, Funding Leadership and Opportunities for Women (FLOW), het [politieke commitment](#) om in 2030 30 miljoen mensen van schoon drinkwater en 50 miljoen mensen van sanitaire voorzieningen te voorzien en het Nationaal Actieplan 1325 (VN-resolutie over tegengaan van geweld tegen vrouwen). Een groot deel van dit overheidsbeleid wordt uitgevoerd door en in nauwe samenwerking met maatschappelijke organisaties.

Onderwijs (SDG 4)

Hoewel Nederland goed lijkt te scoren op de onderwijsdoelen in eigen land ([CBS 2016](#); [MinBuZa 2016](#)), zijn er bevolkingsgroepen waar onvoldoende aandacht voor is, zoals [kinderen van nieuwkomers](#), [kinderen die een ander thuistaal spreken](#), [kinderen met een beperking](#), [kinderen uit laagopgeleide gezinnen](#), en [kinderen zonder verblijfsstatus](#). 'Leave no one Behind' is in het Nederlandse onderwijs nog geen realiteit.

Zonder onderwijs geen ontwikkeling. Hoewel Nederland zich met de ondertekening van [diverse verdragen](#) heeft

gecommitteerd te werken aan goed onderwijs voor iedereen, komt onderwijs in het ontwikkelingsbeleid amper aan bod. Bij het maatschappelijk middenveld is de betrokkenheid en expertise voor onderwijshulp echter onverminderd groot. Dat geldt zowel grotere ontwikkelingsorganisaties (verschillende leden van [Partos](#)), als particuliere initiatieven (zie [Partin](#)) en vakbonden (o.a. [AOB](#)). Onder het brede publiek bestaat ook veel steun voor investeren in onderwijs via ontwikkelingssamenwerking ([Kaleidos 2016](#)).

Klimaat, natuur en milieu (SDG 6, 7 12, 13, 14 en 15)

Uit de eerste [meting van het CBS in 2016](#) over uitvoering van de SDGs in Nederland, blijkt dat Nederland nog ver achter loopt met name op het gebied van [klimaatbescherming \(SDG 13\)](#) en hernieuwbare energie (SDG 7). Maar ook op andere natuur en milieu gerelateerde SDGs (6, 12, 14 en 15) scoort Nederland internationaal gezien laag. In december 2015 is het Klimaatakkoord van Parijs door Nederland ondertekend, echter, de parlementaire ratificatie is nog gaande. Voor natuur en biodiversiteit zijn de [2020 Aichi doelen](#) leidend, afgesproken in het Biodiversiteitsverdrag (CBD).

Het Nederlandse beleid is momenteel nog onvoldoende ambitieus om de doelen van het Klimaatakkoord van Parijs te behalen. Zo neemt het - voorheen groeiende aandeel - hernieuwbare energie sinds 2009 weer af met 0,1 procent per jaar en is de [Energieagenda](#) die het kabinet eind 2016 presenteerde niet toereikend. De agenda gaat bijvoorbeeld niet in op de noodzaak om kolencentrales te sluiten bij het aanpakken van de CO₂-uitstoot. Ook als het gaat over landbouw, zijn meer concrete maatregelen nodig. Intensieve landbouw draagt bijvoorbeeld bij aan de achteruitgang van de biodiversiteit. Zo is het aantal weidevogels in Nederlands sinds 1990 met 46 procent afgenomen. Ook de invloed van het financieel instrumentarium – inclusief exportfinanciering – op de mate waarin Nederland de fossiele industrie in stand houdt is voornamelijk buiten beeld gebleven. In het CBS-rapport wordt weinig aandacht geschonken aan de ecologische voetafdruk die de Nederlandse samenleving en economie achterlaat op de rest van de wereld. Het Nederlands consumptiepatroon, de aard van onze economie en het hoge fossiele energie-gehalte van onze handelsactiviteiten zorgen ervoor dat onze voetafdruk vele malen groter is dan die van veel landen om ons heen, inclusief enorme effecten op het klimaat, natuur en biodiversiteit. Als handelsland en grote importeur van o.a. palmolie, soja en tropisch hout, heeft Nederland een extra grote verantwoordelijkheid voor een duurzame productie en consumptie van grondstoffen.

Migratie en veiligheid (SDG 10 en 16)

Bij de totstandkoming van de SDG-agenda, speelde Nederland een cruciale rol in het realiseren van SDG 16, namelijk het bevorderen van vreedzame en inclusieve samenlevingen,

het verzekeren van toegang tot justitie voor iedereen en het creëren van doeltreffende, verantwoordelijke en open instituties op alle niveaus. Dit vanuit de gedachte dat zonder vrede, veiligheid en rechtvaardigheid duurzame ontwikkeling niet mogelijk is. Ook via het Nederlands ontwikkelingsbeleid zet Nederland in op het versterken van veiligheid en rechtsorde, voornamelijk in fragiele staten en conflictgebieden. Dit als onderdeel van een geïntegreerde aanpak om de grondoorzaken van de migratieproblematiek tegen te gaan. Volgens de [eerste meting van het CBS](#), scoort Nederland 61 op de index voor migratiebeleid (SDG 10.7) (MIPEX schaal 0–100) in 2014. Dit is een vrij goede score in vergelijking met de andere EU-landen. De trend is echter dalend.

In Europees verband is Nederland medeverantwoordelijk voor het beleid ten aanzien van de buitengrenzen, de aanpak van mensensmokkel, de afspraken over verdeling van asielzoekers over de lidstaten en de akkoorden met herkomst- of transitlanden. Het verdient waardering dat Nederland zich inzet voor aanpak van grondoorzaken van migratie, o.a. via ontwikkelingssamenwerking. In het licht van SDG 10.7 (veilige migratieroutes), is er echter reden tot grote zorg. De migratieroutes naar Europa zijn uitgegroeid tot 's werelds meest gevaarlijke: in 2016 verloren naar schatting [5.085](#) migranten hun leven in de Middellandse Zee. Nog veel meer migranten worden vermist. Daarnaast is er sprake van uitbuiting, verkrachting en marteling.

Nederland schiet tekort in het nemen van verantwoordelijkheid voor opvang van asielzoekers. In september 2015 beloofden EU-landen 160.000 vluchtelingen over te nemen uit Griekenland en Italië (afkomstig uit Syrië, Eritrea en Irak). Nederland heeft de taak op zich genomen om 8.712 van de 160.000 vluchtelingen op te vangen in twee jaar tijd. Uit recente [rapportages](#) blijkt dat de herverdeling zeer traag verloopt. In totaal waren er begin 2017 in de hele EU pas ongeveer 14.000 vluchtelingen overgenomen. Begin maart 2017 heeft Nederland pas [1.433](#) vluchtelingen gehuisvest.

Waardeketens (SDG 12)

Als open handelsland met sterke aandacht voor landbouw en wereldwijde voedselzekerheid, zet Nederland zet de laatste jaren sterk in op verduurzaming van mondiale waardeketens, een thema dat nauw verbonden is met SDG 12 (duurzame consumptie en productie). Maatschappelijke organisaties hebben al langere tijd en met succes aandacht gevraagd voor de noodzaak van verduurzaming van waardeketens. Kinderarbeid, onveilige werkomstandigheden, te lage lonen, landroof, ontbossing en milieuschade zorgen voor maatschappelijke verontwaardiging en zetten aan tot actie.

Nederland is in Europees verband enerzijds koploper al het gaat om verduurzaming van waardeketens, bijvoorbeeld voor koffie en cacao. Zeer recent heeft Nederland [leiderschap](#) getoond in het samenbrengen van EU-lidstaten, de EU zelf en sectororganisaties in het met urgentie verduurzamen van de palmolie keten en het tegengaan van ontbossing in diverse mondiale waardeketens. Anderzijds zijn er nog steeds [grote zorgen](#) over waardeketens zoals textiel, palmolie en soja, die voor Nederland van aanzienlijk belang zijn, maar waar de productie nog steeds gepaard gaat met sociale, economische en ecologische misstanden. Allerlei mondiale afspraken en overlegstructuren hebben nog onvoldoende praktisch resultaat opgeleverd.

3. Wat is er nog nodig om de SDGs te behalen?

Een coherente, alomvattende strategie voor de uitvoering van Agenda 2030 is nodig. De maatschappelijke organisaties vragen aandacht voor de samenhang tussen de SDGs en de coherentie tussen nationaal beleid en de impact daarvan op ontwikkelingslanden. Daarbij blijft de focus op de minst ontwikkelde en fragiele landen, die zich niet direct rondom Europa bevinden, essentieel.

In deze paragraaf geven maatschappelijke organisaties hun zienswijze op wat er, gelet op de huidige stand van zaken, gebeuren moet om de realisatie van de SDGs in binnen- en buitenland mogelijk te maken. Het rapport '[Ready for Change? Global Goals at home and abroad](#),' dat in mei 2016 werd uitgebracht met behulp van 57 maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen, (sociaal) ondernemers en milieuorganisaties, geeft ook een helder beeld van waar mogelijkheden liggen om het behalen van de SDGs mogelijk te maken.

Kinderrechten (alle SDGs)

De kinderrechtenorganisaties komen, op basis van hun analyse van de SDGs, tot een aantal aanbevelingen voor verbetering van de situatie van kwetsbare kinderen in Nederland en voor een sterkere internationale inzet voor kinderrechten. Allereerst roepen zij op om te investeren in betere dataverzameling. Ook doen ze een [appel](#) op de Nederlandse overheid om kinderen en jongeren in Nederland en het Caribisch gebied meer te betrekken in het SDG-proces; het gaat immers over hún toekomst en zij hebben het recht om te participeren in besluiten die hen aangaan. Gemeentes en (lokale) organisaties zouden de stem van het kind beter kunnen meenemen: laat kinderen meebeslissen over de manier waarop armoede moet worden aangepakt. Naast meebeslissen van kinderen, speelt ook de samenwerking met kennisinstellingen, bedrijven en financiële instellingen een essentiële rol in het vinden van meer innovatieve manieren van armoedebestrijding.

Nederland moet toegang tot gezondheidszorg en (betaalbare) gezondheidsverzekeringen prioriteren (SDG 3). De Nederlandse overheid moet met wet- en regelgeving inzetten op gezonde en duurzame voeding, zodat overgewicht onder jongeren beter tegengegaan kan worden. Bedrijven kunnen daarnaast meer verantwoordelijkheid nemen om kinderen te beschermen tegen ongezonde voeding, bijvoorbeeld door het stoppen met marketing van voedingsmiddelen die geen positief effect hebben op de gezondheid van kinderen.

Nederland moet bevorderen dat alle kinderen – in Nederland en daarbuiten - de middelbare school doorlopen en een beroepsopleiding volgen. Door het bedrijfsleven op een goede manier te betrekken kunnen jongeren beter worden voorbereid op een zelfstandige toekomst (SDG 4).

Nederland zou internationaal met meer gezag kunnen pleiten voor naleving van de ILO Decent Work criteria als zij zelf de ILO Domestic Workers Convention en - Recommendation ondertekent. Overheid, maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven moeten de handen ineenslaan om vooral de meest kwetsbare jongeren aan fatsoenlijk werk te helpen. De Nederlandse overheid kan stimuleren dat bedrijven die over de grens ondernemen kinderrechten respecteren en integreren in hun productieketen, door dat als voorwaarde op te nemen bij deelname aan handelsprogramma's en subsidies. Daarnaast kunnen bedrijven en maatschappelijke organisaties meer samenwerken in de strijd tegen kinderarbeid, zoals in toenemende mate gebeurt in convenanten waarbij organisaties en bedrijven elkaar adviseren. Het werk van ouders mag niet nadelig zijn voor kinderen. Nederland moet wereldwijd zwanger/ouderschapsverlof, kinderopvang, tijd voor het geven van borstvoeding en familievriendelijke werktijden promoten (SDG 8).

Gezondheid, SRGR en WASH (SDG 3, 5 en 6)

Om de realisatie van SDG 3.7 en 5.6 dichterbij te brengen zou anticonceptie weer opgenomen moeten worden in het basis zorgverzekeringspakket voor alle vrouwen. Ook zijn investeringen in anticonceptie-counseling voor kwetsbare groepen nodig. Opnemen van seksuele voorlichting in het nationale schoolcurriculum en het Onderwijs2032 beleid, evenals in de opleiding van leraren, is belangrijk om de seksuele en reproductieve gezondheid van Nederlandse jongeren te verbeteren. Maatregelen voor kwetsbare groepen zijn nodig om zorgmijding tegen te gaan en genderverschillen te elimineren, ook in de gezondheidszorg.

Kijken we naar de situatie rond gender (SDG 5), dan zou de Nederlandse overheid hier verbetering in kunnen brengen met beleid ter bevordering van economische zelfstandigheid van vrouwen, betaald ouderschapsverlof voor vaders

en moeders en financiering van kinderopvang. Overheid en werkgevers zouden loonverschillen tussen mannen en vrouwen moeten uitbannen, en een eerlijke verdeling van zorg en werk tussen mannen en vrouwen moeten stimuleren, terwijl maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven, overheid, kennisinstellingen en media gezamenlijk genderstereotypering steviger kunnen aanpakken en doorbreken, bijvoorbeeld door middel van media-uitingen, reclame en onderwijs.

Meer inzet op preventie van seksueel geweld, en onderzoek naar de effectiviteit van huidige preventie- en voorlichtingsprogramma's is nodig (SDG 5.2). Ook zou het CBS vragen rondom seksueel geweld op moeten nemen in hun jaarlijkse veiligheidsmonitor.

Door bezuinigingen op het ODA-budget – waar veel organisaties hun programma's mee financieren – staat het Nederlands leiderschap op onder meer SDG 3, 5 en 6 onder druk. Het is belangrijk dat Nederland haar financiële commitment voor deze thema's hooghoudt en dat er niet-financiële vormen van inzet blijven (zoals de Gender Taskforce en de posities van Ambassadeur en Jongeren-ambassadeur SRGR en hiv/aids). Daarnaast is het van belang dat maatschappelijke organisaties hun inkomstenbronnen diversifiëren om hun financiële onafhankelijkheid en waakhondrol te waarborgen.

Om SDG 3 te behalen, is het belangrijk bij te dragen aan sterke gezondheidssystemen en universele toegang tot gezondheidszorg in lage- en middeninkomenslanden, bijvoorbeeld door te investeren in goed opgeleid gezondheidspersoneel en duurzame toegang tot medicijnen.

Met betrekking tot het tegengaan van HIV en aids (SDG 3.3) zou PrEP – een hiv-preventiepill – moeten worden erkend als officieel hiv preventiemiddel.

Ook investeren in en monitoren van coherent beleid is van belang voor SDG 3, 5 en 6, bijvoorbeeld door te voorkomen dat handelsverdragen medicijnprijzen doen stijgen.

De rol van het bedrijfsleven in de Nederlandse inzet op SDG 3, 5 en 6 is de afgelopen jaren sterk toegenomen. Om ervoor te zorgen dat 'niemand achterblijft', is het belangrijk dat bedrijfsleven ook kwetsbare groepen bereikt, en oplossingen vindt om juist hun rechten en gezondheid te verbeteren.

Tot slot is het belangrijk dat SDG 3, 5 en 6 ook in fragiele staten wordt bereikt, bijvoorbeeld door middel van gendersensitieve preventie, noodhulp, vredesonderhandelingen, verzoening en wederopbouw - conform Nederlandse toezeggingen in het Nationaal Actieplan 1325.

Onderwijs (SDG 4)

Zowel de overheid als de onderwijssector weten dat voor sommige bevolkingsgroepen onvoldoende aandacht is in het Nederlandse onderwijs. Desondanks spelen maatschappelijke organisaties regelmatig een cruciale rol in het signaleren hiervan en zich sterk maken voor verbetering. Met hun betrokkenheid bij de betreffende bevolkingsgroepen en specialistische kennis over de thema's kunnen zij overheid en onderwijs voorzien van passende adviezen. Sleutelthema's daarbij zijn de toewijzing van budgetten voor passend onderwijs; de professionalisering van leerkrachten op het gebied van omgaan met (culturele) diversiteit en meertalig onderwijs; en de ondersteuning van nieuwkomer-leerkrachten. De expertise van maatschappelijke organisaties kan ook goed worden ingezet bij het bepalen van relevante en betrouwbare indicatoren en meetinstrumenten voor de onderwijsdoelen.

Kijken we naar onderwijs internationaal, dan is onderwijs één van de meest efficiënte SDGs om in te investeren ([Copenhagen Consensus](#)) en is de inzet van het Nederlandse maatschappelijk middenveld voor versterking van onderwijs in ontwikkelingslanden doelmatig gebleken ([NWO-WOTRO 2015](#); [IOB 2011](#)). Daar staat tegenover dat financiering voor onderwijs sterk is afgenomen. Een ommekeer is daarom essentieel. Allereerst in het terugbrengen van de financiering voor onderwijs door de overheid. Aanvullend stimuleert maatschappelijk middenveld ook financiering vanuit andere instellingen, bijvoorbeeld van filantropische fondsen. Dit betreft met name de inzet op [basic education](#), goed [beroepsonderwijs](#), en de rol van [privaatonderwijs](#).

Om doelen te halen zijn middelen onmisbaar. Het bevorderen van [binnenlandse publieke bestedingen voor onderwijs](#) en het versterken van het [nationale maatschappelijk middenveld](#) voor beter publiek onderwijs en goed openbaar bestuur zijn bij uitstek taken die de overheid op zich dient te nemen. Bijvoorbeeld met een hernieuwde bijdrage aan het Global Partnership for Education ([GPE](#)). Maatschappelijke organisaties dienen daar bij de overheid meer op aan te dringen.

Klimaat, natuur en milieu (SDG 6, 7, 12, 13, 14 en 15)

De feitelijke analyses van de ontwikkeling van de biodiversiteit in Nederland wijzen onder meer naar de intensieve landbouw als belangrijke factor in de achteruitgang van populaties en soortenrijkdom. Daarom is de transitie naar duurzame landbouw op nationaal- en Europees niveau essentieel. Een politieke en maatschappelijke discussie en keuzes voor duurzame landbouw op nationaal niveau en in Europees verband, zijn nodig om deze trends te keren. Dat betekent onder meer het opschalen van bestaande natuurvriendelijke landbouwiniciatieven en een beleid dat zich qua visie en uitvoering veel meer richt op die transitie. Bijvoorbeeld door het instellen van een Minister(ie) voor Natuur en Leefomgeving.

Nederland en de EU hebben zich gecommitteerd aan het uitbannen van publieke steun aan fossiele brandstoffen. Toch worden onderdelen van [kapitaalintensieve projecten](#) voor de ontwikkeling van nieuwe olie -en gasvelden nog vaak met publieke middelen van bijvoorbeeld [Exportkredietagentschappen \(ECAs\)](#) – waaronder Atradius DSB – gesteund. Volgens cijfers van de OESO omvatte deze steun in het afgelopen decennium tenminste [8 miljard dollar per jaar](#). Omdat deze cijfers alleen betrekking hebben op exportkredieten die vallen onder specifieke internationale afspraken, is de totale ECA-ondersteuning van de fossiele sector waarschijnlijk nog groter. De ondersteuning van elektriciteitsproductie uit [hernieuwbare energiebronnen](#) door ECAs bedraagt slechts een fractie in vergelijking met de steun voor fossiele projecten. Het versterken van de internationale regelgeving voor Exportkredietagentschappen die zorgt voor een spoedige afbouw van publieke steun aan de fossiele sector, verdient daarom een stevige inzet van Nederland in OESO-verband.

Internationaal gezien ondervinden ontwikkelingslanden dagelijks de gevolgen van klimaatverandering en natuurdegradatie die hoofdzakelijk veroorzaakt worden door de geïndustrialiseerde landen. En dat terwijl zij de minste capaciteit hebben om met deze gevolgen om te gaan. Om ontwikkelingslanden te steunen in mitigatie van en adaptatie aan klimaatproblemen is er al in 2009 in het [Akkoord van Kopenhagen](#) afgesproken dat vanaf 2020 jaarlijks 100 miljard dollar in het klimaatfonds van de VN – Green Climate Fund (GCF) – te storten. Het fonds wordt getrokken door de ontwikkelde landen. Nederland is één van de 43 landen die al geld in het GCF heeft gestopt. Kanttekening is wel dat de Nederlandse bijdrage van [133 miljoen dollar](#) uit het budget voor ontwikkelingssamenwerking afkomstig is. Klimaatfinanciering zou volgens genoemd akkoord additioneel moeten zijn aan ontwikkelingssamenwerking en er is noodzaak voor alternatieve bronnen van klimaatfinanciering. Daarbij komt dat de uitvoering van het [GCF weinig transparant](#) is. De uitvoering gaat vaak via grote private en ontwikkelingsbanken. Deze grote instituties hebben onvoldoende toegang tot lokale gemeenschappen. Daarom moeten lokale gemeenschappen en hun organisaties direct toegang krijgen tot de middelen van het GCF.

Migratie en veiligheid (SDG 10 en 16)

Nederland heeft een belangrijke rol te spelen in Europees verband als het gaat om migratie. Dit wordt onderstreept door het [toegenomen](#) aantal irreguliere grensoverschrijdingen langs de buitengrenzen van de EU, en door de tegenstelling tussen de Europese veiligheidsaanpak van migratie (zie de [EU-Turkije overeenkomst](#)) en de Europese verplichting om mensenrechten te beschermen, bevorderen en te waarborgen. Nederland moet politiek leiderschap tonen binnen EU verband in het promoten en faciliteren

van legale routes naar de EU, bijvoorbeeld met humanitaire visa, om zo tegemoet te komen aan de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het beschermen van de mensenrechten van alle migranten, inclusief kinderen. Hierbij is speciale aandacht voor de mobiliteit van minderjarige asielzoekers binnen de EU. Dit zou in lijn zijn met internationale verdragen en afspraken, zoals de Sustaining Peace Agenda en de New York Verklaring over Vluchtelingen en Migranten.

Waardeketens (SDG 12)

De Nederlandse overheid, ontwikkelingsorganisaties en een toenemend aantal bedrijven zetten concrete stappen aan verduurzaming van ketens. Zij doen dit zowel door ‘due diligence’ in ketens toe te passen (bijv. via Initiatief Duurzame Handel), als door het maken van sectorale afspraken (IMVO convenanten), als door het bijdragen aan internationale normstelling en initiatieven (bijv. het EU Garment Initiative). Deze stappen dragen bij aan de realisatie van bijvoorbeeld SDG 8 en 12. Kenmerkend voor de Nederlandse aanpak is de zogenaamde multi-stakeholder benadering in lijn met SDG 17.17: overheid, maatschappelijke organisaties, bedrijven en brancheorganisaties slaan de handen ineen om de hele keten van producent tot consument te verduurzamen.

De belangrijkste uitdagingen voor de nabije toekomst zijn: de daadwerkelijke uitvoering van de gemaakte afspraken; toezicht van overheidswege op de naleving ervan; uitbreiding van de afspraken tot meerdere productsectoren; uitbreiding van het aantal bedrijven dat bereid is mee te werken; voorkomen dat mondiale waardeketens in de agrosektor niet ten koste gaan van maar juist bijdragen aan lokale voedselzekerheid (SDG 2) in ontwikkelingslanden.

4. Wat doet het maatschappelijk middenveld zelf om de SDGs te behalen?

Zoals in de inleiding al duidelijk werd, zetten maatschappelijke organisaties in Nederland zich in voor duurzame ontwikkeling in de breedste zin. SDG 17, waarin samenwerking centraal staat, is hierin de sleutel. Bij specifieke sectoren zien we dat vakbonden werken aan SDG 8, sportkoepels zich inzetten voor SDG 3, kerken armoede bestrijden (SDG 1), natuur – en milieuorganisaties werken aan de SDGs 13, 14 en 15, consumentenorganisaties actief zijn op SDGs 7, 8, 9, 11 en 12 en gezondheidsorganisaties juist weer op SDG 3. Ontwikkelingsorganisaties kenmerken zich door actief te zijn op een breed scala aan SDGs. Bovendien zijn deze organisaties niet alleen op de genoemde SDGs actief, maar vaak in samenhang met de andere SDGs. Kortom, duurzame ontwikkeling in Nederland en daarbuiten behoort tot de

kern van het werk van maatschappelijke organisaties. Hieronder zal per thema aandacht zijn voor de rol van het maatschappelijk middenveld. Wat echter opvalt is dat veel organisaties hun werk nog niet expliciet koppelen aan de SDGs. Als dit wel het geval zou zijn, leidt dit waarschijnlijk tot meer verbinding tussen verschillende partijen en een beter inzicht in de stand van zaken m.b.t. duurzame ontwikkeling in Nederland en daarbuiten. Een breed opgezette informatiecampagne kan hierbij van toegevoegde waarde zijn.

Kaleidos Research heeft eind 2015 een [onderzoek](#) gepubliceerd over de rol van maatschappelijke organisaties m.b.t. de SDGs, waarin een aantal interessante conclusies te vinden zijn. Volgens dit onderzoek vinden maatschappelijke organisaties SDGs 1, 3, 5, 12 en 16 het belangrijkste. Dat is ook terug te zien in deze rapportage, met als belangrijk verschil dat intussen ook de 'groene' SDGs en SDG 4 nadrukkelijk de aandacht krijgen. Rollen die maatschappelijke organisaties op zich nemen zijn beleidsbeïnvloeding, werken in ontwikkelingslanden en samenwerken met andere organisaties. Er wordt nog weinig gedaan aan externe communicatie over de SDGs. In 2015 zag het maatschappelijk middenveld enkele uitdagingen, die nog steeds actueel zijn. Dit betreft onder meer vragen over de rol van de Nederlandse overheid, het aangaan van nieuwe vormen van samenwerking en het omgaan met financiële afhankelijkheid. Destijds concludeerde Kaleidos ook dat het maatschappelijk middenveld nog wat afwachtend reageerde. Deze rapportage laat zien dat dat niet langer het geval is, en dat vele maatschappelijke partijen zich inmiddels actief en op verschillende wijzen inzetten om de SDG-agenda tot een succes te maken.

Kinderrechten (alle SDGs)

Kinderrechtenorganisaties zetten zich in ter bevordering van het welzijn van *alle* kinderen zodat *geen* kind politiek, economisch of sociaal achterblijft en nog in deze generatie de schrijnende kloof tussen de *haves* en de *have-nots* kan worden overbrugd. Deze organisaties werken in binnen- en buitenland aan wetgeving, voorlichting, onderzoek, het verbeteren van o.a. toegang tot onderwijs, gezondheidszorg, geboorteregistratie, gendergelijkheid en het tegengaan van armoede, geweld, misbruik, mishandeling, verwaarlozing en verlaten van kinderen. Speciale aandacht krijgen de honderden miljoenen meest achtergestelde en moeilijkst te bereiken kinderen (kinderen in oorlogssituaties - gevlucht of ontheemd, geestelijk of lichamelijk beperkt, drager van een stigmatiserende ziekte, behorend tot een religieuze of etnische minderheid, of zonder ouderlijke zorg).

Samenwerken met overheden en jongeren om de SDGs te bereiken is van groot belang. Daarnaast maken deze organisaties bedrijven bewust van hun verantwoordelijkheid voor een op kinderrechten gebaseerd MVO-beleid.

Deze bewustwording richting bedrijven kan effectiever worden ingezet door *tailor made* informatie te gebruiken.

Gezondheid, SRGR en WASH (SDG 3, 5 en 6)

Nederlandse maatschappelijke organisaties leveren een belangrijke bijdrage aan het bereiken van SDG 3 en 5, bijvoorbeeld d.m.v. pleitbezorging, onderzoek, en programma's ter ondersteuning van beleidsmakers, Tweede Kamerleden, zorgverleners en onderwijs-professionals. Ook bereiken ze Nederlandse burgers direct met informatie en campagnes die bijdragen aan doorbreken van genderstereotype beeldvorming, aan betere gezondheid, inclusief seksuele en reproductieve gezondheid en rechten (SRGR) en economische zelfstandigheid van vrouwen. Uitdagingen liggen, in het belang van betere en gelijkwaardige samenwerking, tussen maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven, overheid en kennis- en financiële instellingen, die nodig zijn om een sterkere en structurelere impact hebben. Bovendien zijn veel Nederlandse organisaties onbekend met de implementatie van SDGs, waardoor een geïntegreerde aanpak van de verschillende doelen moeilijk te organiseren is.

Nederland kent meerdere organisaties die internationaal werkzaam zijn op gendergelijkheid, SRGR inclusief hiv/aids, mondiale gezondheid, WASH, gender, vrede en veiligheid. Zij dragen bij aan SDG 3, 5 en 6 (en SDG 1, 2, 4, 10, 16, 17) in lage- en middeninkomenslanden en fragiele staten, middels pleitbezorging, opleiding, voorlichting, capaciteitsversterking, onderzoek en campagnes. Zij doen dit in samenwerking met (lokale) overheden, maatschappelijke organisaties, bedrijven, financiële instellingen en onderzoeksinstituten. Uitdagingen waarmee maatschappelijke organisaties te maken hebben zijn talloos, waaronder het werkelijk bereiken van de meest gemarginaliseerde groepen, werken in een krimpende ruimte voor (vrouwenrechten) activisten, en het constructief en duurzaam samenwerken met anderen, zoals bedrijfsleven. Daarbij neemt de schaal en frequentie van rampen en crises toe, wat de inspanningen op de SDGs ondermijnt. Moeilijk controleerbare ziekte-uitbraken en gevolgen van klimaatverandering eisen steeds meer zijn tol. Daarom is het essentieel te investeren in de weerbaarheid van 's werelds meest kwetsbare mensen om de impact van rampen te verminderen, de levens en waardigheid te beschermen de duurzaamheid van de SDGs te waarborgen.

Klimaat, natuur en milieu (SDG 6, 7 12, 13, 14 en 15)

Een scala aan maatschappelijke organisaties (zowel sociaal ontwikkelingsgerichte en natuur -en milieuorganisaties) is actief betrokken bij het tegengaan van klimaatverandering, de gevolgen hiervan en de bescherming van natuur wereldwijd. Milieu- en natuurorganisaties richten zich hierbij zowel op Nederland als op ontwikkelingslanden, terwijl de focus vanuit sociale maatschappelijke organisaties meer op ontwikkelingslanden ligt. Er liggen nog mogelijk-

heden voor een adequatere samenwerking tussen beide groepen organisaties, ook om een betere integratie van ecologische en sociale aspecten van duurzaamheid te bevorderen.

Het tegengaan van klimaatverandering is in eerste instantie verbonden met SDG 7 en SDG 13. Het beschermen van natuur wereldwijd, inclusief thema's als voedselzekerheid, water en klimaat, draagt bij aan de doelen 2, 6, 12, 14, 15 en 17. Ook SDG 9 en 11 zijn op een indirecte manier verbonden aan klimaat en milieu.

Migratie en veiligheid (SDG 10 en 16)

Maatschappelijke organisaties zijn op verschillende wijze betrokken bij SDGs 10 en 16. SDG16 is de leidraad voor organisaties die werken in fragiele contexten, programma's in deze landen betreffen toegang tot recht en de veiligheid van burgers, participatie van vrouwen in vrede- en veiligheidsprocessen en dergelijke (SDG 16.3, 16.6, 16.7). Ook beleidsbeïnvloeding speelt daarbij een belangrijke rol. Veel maatschappelijke organisaties zetten zich ook in voor een humaan en ruimhartig migratiebeleid, waarbij zowel de Nederlandse als Europese overheden worden aangesproken op hun verantwoordelijkheden. Met betrekking tot de veiligheid van journalisten en toegang tot informatie (SDG16.10), zeer belangrijk voor de ruimte van het maatschappelijk middenveld in ontwikkelingslanden, worden ook projecten uitgevoerd door Nederlandse maatschappelijke organisaties.

Waardeketsen (SDG 12)

Waardeketsen: Een scala aan maatschappelijke organisaties is, gedeeltelijk met cofinanciering van de Nederlandse overheid, actief betrokken bij het verduurzamen van mondiale waardeketsen in de landbouwsector en daarbuiten. Dit gebeurt bijna per definitie in partnerschappen met overheden, bedrijven en brancheorganisaties, variërend van normstellende IMVO-convenanten tot concrete programma's voor ketenverduurzaming (bijvoorbeeld Fonds Duurzaam Ondernemen en Voedselzekerheid en Initiatief Duurzame Handel).

Voor maatschappelijke organisaties is hun bijdrage aan ketenverduurzaming in eerste instantie verbonden met SDG 12, maar draagt het ook direct of indirect bij aan de doelen 1, 2, 3, 5, 6, 8, 13, 15 en 17. Het aandeel van maatschappelijke organisaties in het verduurzamen van waardeketsen is meerledig: het verbinden van kleinschalige boeren (in het bijzonder vrouwen) aan ketens; het leveren van technische training aan actoren in de keten; het bijdragen aan de formulering van concrete normen en doelen voor sociale en ecologische verduurzaming; het monitoren van de rol die bedrijven en de overheid spelen in ketenverduurzaming. Om laatstgenoemde rol goed te

kunnen spelen, kiezen sommige Nederlandse maatschappelijke organisaties voor een onafhankelijke positionering. Zo hebben niet alle maatschappelijke organisaties die betrokken waren bij de opstelling van het textielconvenant dit convenant ook daadwerkelijk ondertekend.

In dit bijzondere rapportage-deel van het maatschappelijk middenveld van de eerste Nederlandse SDG-rapportage wordt helder beargumenteerd dat ondanks de inzet van verschillende actoren om duurzame ontwikkeling wereldwijd te bewerkstellingen, er nog veel moet gebeuren. Het maatschappelijk middenveld zal zich hiertoe maximaal inspannen, en roept andere actoren om samen met ons hetzelfde te doen!

Aan dit bijzondere rapportagedeel Maatschappelijk Middenveld van de Nederlandse SDG-rapportage hebben de volgende organisaties meegewerkt: ActionAid, AidsFonds, Amref Flying Doctors, AquaaqAll, Better Care Network, BothEnds, Breed Mensenrechtenoverleg, Cordaid, Dutch Coalition for Disability and Development, Edukans, Foundation Max van der Stoep, Free Press Unlimited, Global Campaign for Education-The Netherlands, Global Goals Accelerator, Girls Advocacy Alliance, GPPAC, Heifer, Hivos, Hope XXL, ICCO, IRC Wash, IUCN, Kinderrechtencollectief, Oxfam Novib, Partos (penvoerder), Prisma, Red een Kind, Rutgers, Rode Kruis, Rutu Foundation, Save the Children, Sociale Alliantie, Simavi, SOS Kinderdorpen, Stichting BVA, Terre des Hommes, TNI, UNICEF, UTZ, Wemos, Wilde Ganzen, WO=MEN, Woord en Daad.

DEEL F. KENNISINSTELLINGEN

1. Inleiding

1. Achtergrond bij bijzondere deel Nederlandse kennisinstellingen

Nederlandse kennisinstellingen¹⁵ kunnen een belangrijke bijdrage leveren in het bereiken van de SDGs door het genereren van kennis, het toegankelijk maken van kennis voor een breder publiek en door toepassing van kennis te stimuleren. Deze rapportage biedt een beeld van de bijdrage van kennisinstellingen aan de SDGs en is gebaseerd op een onderzoek dat door Kaleidos Research is uitgevoerd in opdracht van en in nauwe samenwerking met NWO-WOTRO Science for Global Development. Deze inventarisatie richt zich op instellingen voor hoger onderwijs waar ook onderzoek wordt uitgevoerd. Aan het onderzoek namen voornamelijk universiteiten deel en daarnaast hogescholen en enkele onderzoeksorganisaties (zie annex 1).

De rapportage is gebaseerd op een survey waaraan 82 vertegenwoordigers van kennisinstellingen hebben deelgenomen en telefonische interviews met 22 vertegenwoordigers van kennisinstellingen. Respondenten hadden een overkoepelende functie en/of waren al bekend met de SDGs. Gezien de veelheid aan initiatieven binnen kennisinstellingen met hun afzonderlijke faculteiten, onderzoeksgroepen en/of afdelingen kan geen recht worden gedaan aan alle initiatieven die er spelen. In deze rapportage zijn enkele sprekende voorbeelden opgenomen.

1.2 Belangrijke ontwikkelingen voor de kennissector

De SDGs passen in een tijdgewricht waar aandacht voor duurzame ontwikkeling in brede zin hoog op agenda staat. Er zijn dan ook verschillende andere initiatieven en ontwikkelingen binnen de Nederlandse kennissector die relateren aan de SDGs. Zo zijn veel kennisinstellingen actief in de vijf Kennisplatforms¹⁶ die zich richten op de thematische speerpunten van het Nederlandse ontwikkelingssamenwerkingsbeleid. Binnen deze kennisplatforms bundelen beleidsmakers, de private sector, de wetenschap en het maatschappelijke middenveld hun krachten. Gezamenlijk

brengen ze bestaande kennis in kaart, identificeren ze kennisleemtes en formuleren een coherente onderzoeksagenda. NWO-WOTRO faciliteert de selectie van de onderzoeken die het meest bijdragen aan deze agenda.

Om middelen en energie gericht in te kunnen zetten, met oog voor wetenschappelijke sterktes, maatschappelijke vraagstukken en economische kansen, is de Nationale Wetenschapsagenda (NWA) ontwikkeld door de kenniscoalitie¹⁷ in opdracht van het kabinet. De NWA omvat verschillende routes, waarmee de NWA belangrijk wetenschappelijke, maatschappelijke en economische vraagstukken in de samenleving beoogd om te zetten in onderzoekbare thema's. Eén van deze routes is specifiek gericht op de SDGs: 'SDGs voor inclusieve mondiale ontwikkeling'. Deze route, geïnitieerd door NWO-WOTRO, resulteerde in de aanbeveling om een 'integrale systeembenadering' toe te passen. Deze wetenschappelijke benadering richt zich op het overzien van het geheel, in plaats van te concentreren op afzonderlijke deelsystemen - bijvoorbeeld afzonderlijke SDGs - en biedt daarmee inzicht in samenhang, mogelijke synergie en tegenstellingen of uitruil tussen verschillende beleidsterreinen. Een wetenschappelijke systeembenadering draagt zo bij aan het bevorderen van horizontale en verticale beleidscoherentie. Dit sluit naadloos aan bij het holistische karakter van de SDGs, die ook niet los van elkaar kunnen worden gezien. Naast de specifieke SDG-route is een aantal routes direct gelinkt aan de SDGs, zoals 'Duurzame productie van veilig en gezond voedsel', 'Conflict en veiligheid', 'Veerkrachtige samenlevingen' en 'Smart Liveable Cities'. Daarnaast markeren de Topsectoren gebieden waar het Nederlandse bedrijfsleven en onderzoekscentra wereldwijd in uitblinken.¹⁸ Kennisinstellingen dragen verder bij aan innovaties op het gebied van zijn de Nationale Iconen, zoals 'Blue Energy' (energie uit water) en 'Growboxx' (beplanting in droge gebieden) die in 2016 zijn verkozen. Deze voorbeelden waarin onderzoek bijdraagt aan het behalen van de SDGs zijn gestart vóór de ondertekening in 2015. Het attributie-vraagstuk 'wat is er ná het committeren aan de SDGs werkelijk veranderd' is daarom in veel gevallen lastig te beantwoorden. Dit bijzondere deel laat zien welke activiteiten direct verbonden zijn aan het instellen van de SDGs en welke met de SDGs samenhangen of aan de SDGs bijdragen.

¹⁵ Onderzoeksorganisaties zonder winstoogmerk die activiteiten verrichten met als doel de algemene wetenschappelijke of technische kennis uit te breiden.

¹⁶ Knowledge Platform Security & Rule of Law, Food & Business Knowledge Platform (F&BKP), Knowledge Platform on Water for Development (VIA water), Knowledge Platform on Sexual and Reproductive Health and Rights (Share-Net International) and Knowledge Platform on Inclusive Development Policies (INCLUDE).

¹⁷ De Kenniscoalitie bestaat uit de Vereniging Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU), de Vereniging Hogescholen (VH), Universitair Medische Centra (NFU), de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW), de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), VNO-NCW, MKB-Nederland en de instituten voor toegepast onderzoek (TNO/TO2).

¹⁸ De topsectoren zijn; Agri&Food, Chemie, Creatieve Industrie, Energie, Hightech Systemen & Materialen, Life Sciences & Health, Logistiek, Tuinbouw en Water.

Voor financiering zijn kennisinstellingen vooral afhankelijk van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). Daarnaast zijn NWO (medegefinancierd vanuit verschillende ministeries) en Horizon 2020 van de Europese Unie belangrijke bronnen voor financiering van onderzoek. Universiteiten verwerven naast hun basisfinanciering voor onderwijs en onderzoek een groot deel van de onderzoeksgelden door het indienen van voorstellen voor programma's waaraan voorwaarden zijn verbonden. Daarnaast vinden steeds meer kennisinstellingen de weg naar andere financieringsbronnen, zoals grote filantropen en het bedrijfsleven.

1.3 Verantwoordelijkheid voor het behalen van de SDGs

Veruit de meesten respondenten erkennen dat kennisinstellingen medeverantwoordelijk zijn voor het behalen van de SDGs, zowel in Nederland als in de Lagere en Middeninkomenslanden (LMICs). Ruim 8 op de 10 deelnemers aan de survey (83%) menen dat zij een verantwoordelijkheid hebben om de doelen in Nederland te behalen. Iets minder (77%) onderschrijft dat zij medeverantwoordelijk zijn voor het behalen van de doelstellingen in LMICs. Naast het feit dat men Nederlandse kennisinstellingen medeverantwoordelijk houdt, is ook het geloof in deze eigen bijdrage groot. Maar liefst 96% meent dat kennisinstellingen in Nederland een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan het behalen van de SDGs. Kennisinstellingen in Nederland hebben volgens de respondenten dus een groot potentieel om een steentje bij te dragen aan een inclusievere en duurzamer wereld. Dit potentieel blijft tot nu toe echter onderbenut. Bijna de helft (49%) ontkent de stelling dat Nederlandse kennisinstellingen op dit moment genoeg doen om de SDGs te behalen. Met andere woorden: zij zouden de inspanningen nog wel kunnen vergroten.

Volgens 56% van de deelnemers aan de survey heeft de Nederlandse overheid de grootste verantwoordelijkheid om te zorgen dat de SDGs in Nederland worden behaald. De geïnterviewden noemen de rol van de Nederlandse overheid cruciaal om de SDGs te behalen en stellen dat de overheid meer kan doen. 'Ik vind persoonlijk dat de overheid daar [maatregelen om duurzaamheid te bevorderen] niet zo voortvarend in is. De industrie die volgt wel, die zit niet te slapen.' Ook stellen respondenten dat het belangrijk is dat de overheid durft te gaan sturen met de inzet van onderzoeksmiddelen om interdisciplinair onderzoek te stimuleren. 'Als we de SDGs zo belangrijk vinden; waarom is er dan nog geen groot SDG-fonds? Het is lastig om financiering te krijgen omdat het te breed is.' Op afstand volgt een gedeelde verantwoordelijkheid voor alle partijen gezamenlijk (overheden, internationale instituties, bedrijven, kennisinstellingen, NGOs en burgers): 3 op de 10 (29%) kiest voor deze antwoordoptie.

2. Wat gebeurt er al binnen de Nederlandse kennisinstellingen?

2.1 Algemeen beleid op het gebied van SDGs

De SDGs zijn (nog) weinig herleidbaar verankerd in het algemene beleid van kennisinstellingen. Over het algemeen is de term 'SDG' niet terug te vinden in instellingsplannen of jaarverslagen. Wel geven verschillende respondenten in de interviews aan dat er wordt nagedacht over de wijze waarop de SDGs een meer centrale positie kunnen worden gegeven binnen het beleid. De SDGs worden vooral beschouwd als een handige kapstok om duurzame ontwikkeling breed binnen de organisatie te positioneren. Een aantal geïnterviewden stelt dat externe partijen zoals ministeries, bedrijven en NGOs om die link naar de SDGs vragen, wat kennisinstellingen op hun beurt stimuleert om de bijdrage aan de SDGs te intensiveren. Hoewel veel activiteiten wellicht niet onder de noemer 'SDGs' zijn ondergebracht, wordt zeker aan de SDGs bijgedragen. Specifieke activiteiten staan in de volgende paragraaf. Deze rapportage motiveerde verschillende kennisinstellingen om voor de eigen organisatie te inventariseren wat er op het gebied van de SDGs gebeurt en stimuleerde hen om de SDGs expliciet op de agenda te zetten. Zo brachten het Afrika-studie Centrum Leiden, TNO, TU Delft, Vrije Universiteit Amsterdam en de Technische Universiteit Eindhoven de bijdragen van hun kennisinstellingen aan de SDGs in kaart.

2.2 Bijdrage van kennisinstellingen aan SDGs

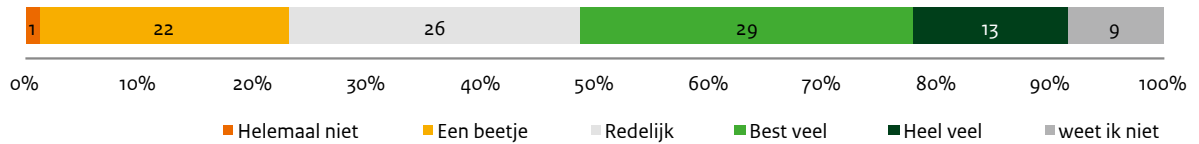
Van de respondenten meent 68% dat de eigen kennisinstelling redelijk tot heel veel bijdraagt aan het behalen van de SDGs in Nederland (zie figuur 1, pagina 79). De bijdrage die de instelling levert aan het behalen van de doelen in de lagere en middeninkomenslanden (LMICs) wordt iets groter geacht dan de bijdrage aan het behalen van de SDGs in Nederland (zie figuur 2, pagina 79)¹⁹.

Enkele voorbeelden van bijdragen aan de SDGs zijn:

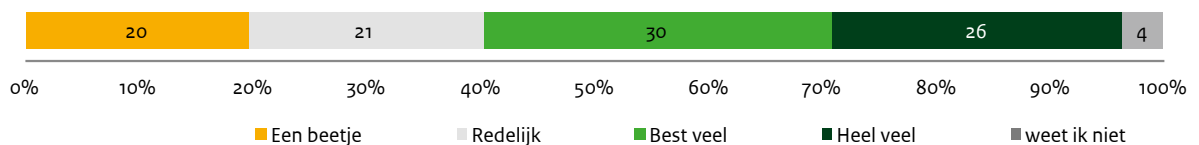
- NWO-WOTRO Science for Global Development heeft begin 2017 een onderzoeksprogramma gelanceerd in samenwerking met zeven kennisinstellingen. Dit programma is gericht op concrete output - anders dan kennis alleen- die kan bijdragen aan het behalen van de Sustainable Development Goals (SDGs) in lage en middeninkomenslanden (LMICs), en heeft een omvang van 7 miljoen euro.

¹⁹ Dit weerspiegelt de achtergrond van de respondenten: er is een oververtegenwoordiging van respondenten die werkzaam zijn op gebied van International Development Studies (20%).

Figuur 1. In hoeverre draagt de kennisinstelling waarvoor u werkt bij aan het bereiken van de SDGs in Nederland?

Figuur 2. In hoeverre draagt de kennisinstelling waarvoor u werkt bij aan het bereiken van de SDGs in LMICs?

- De TU Delft heeft het 'TU Delft | Global Initiative' opgericht, dat de expertise van de TU Delft wil inzetten in Afrika en Zuidoost-Azië. Het initiatief is van onderop tot stand gekomen en TU-breed uitgezet na goedkeuring van het College van Bestuur. Delft wil haar onderzoekers bij elkaar brengen, inspireren en activeren. Daarnaast is het een platform en portal voor externe partijen (van bedrijf, overheid tot NGO). Het programma heeft een budget van 7 miljoen voor 5 jaar. Ongeveer de helft van het geld wordt ingezet voor twintig 'Delft Global Research Fellows' (PhD's).
- Het Centre for Sustainable Development Studies (CSDS) van de Universiteit van Amsterdam organiseerde in juni 2016 een grote conferentie waar de SDGs centraal stonden. In 2017 wordt een conferentie georganiseerd rondom SDG 14: 'bescherming van zeeën en oceanen' door het Centre for Maritime Research en in 2018 staat een conferentie over SDG 6 'schoon drinkwater en sanitatie' op het programma. CSDS brengt een nieuwsbrief uit en stimuleert discussies met studenten over de SDGs. Het centrum heeft een klein budget en ontvangt bijdragen in natura van deelnemers. Binnen CSDS onderzoeken ongeveer 30 PhD studenten verschillende aspecten van de SDGs.
- Wageningen University & Research (WUR) heeft een publicatie uitgebracht 'Transforming our world' waarin zij haar activiteiten aan de SDGs koppelt. De WUR geeft het boekje mee aan haar gasten. Ook is er de intentie om strategische middelen meer in te zetten voor de SDGs. De WUR is gevraagd om het secretariaat op zich te nemen voor het thematische netwerk 7 (Sustainable Agriculture and Food Systems) van het Sustainable Development Solutions Network (SDSN).

Volgens de respondenten uit de survey, hebben kennisinstellingen veel bereikt op het gebied van goede gezondheid (doel 3). In de interviews toegelicht met een focus op mondiale gezondheid²⁰ maar ook onderzoek naar veroudering en alzheimer in Nederland worden genoemd als belangrijke onderzoeksterreinen. Verder is er veel bereikt op goed onderwijs (doel 4), in interviews vooral genoemd als de eigen 'core business' en in enkele gevallen als onderzoeks-terrein. Verbetering van schoon drinkwater en sanitatie (doel 6) wordt daarna genoemd; vooral in LMICs is hier veel bereikt.

Binnen het doel 'einde aan honger (doel 2) worden voedsel-vraagstukken zoals voedselzekerheid, voedselverspilling en voedselveiligheid veelgenoemd. Duurzame energie (doel 7) en het aanpakken van klimaatverandering (doel 13) zijn andere terreinen waar kennisinstellingen vooral in Nederland veel hebben bereikt. Vrede, recht en veiligheid (doel 16) een onderwerp waar Nederland volgens het CBS Nederland ten opzichte van andere EU-landen 'hoog scoort' en een speerpunt is voor internationale samenwerking, is voor Nederlandse kennisinstellingen een belangrijk onderwerp.

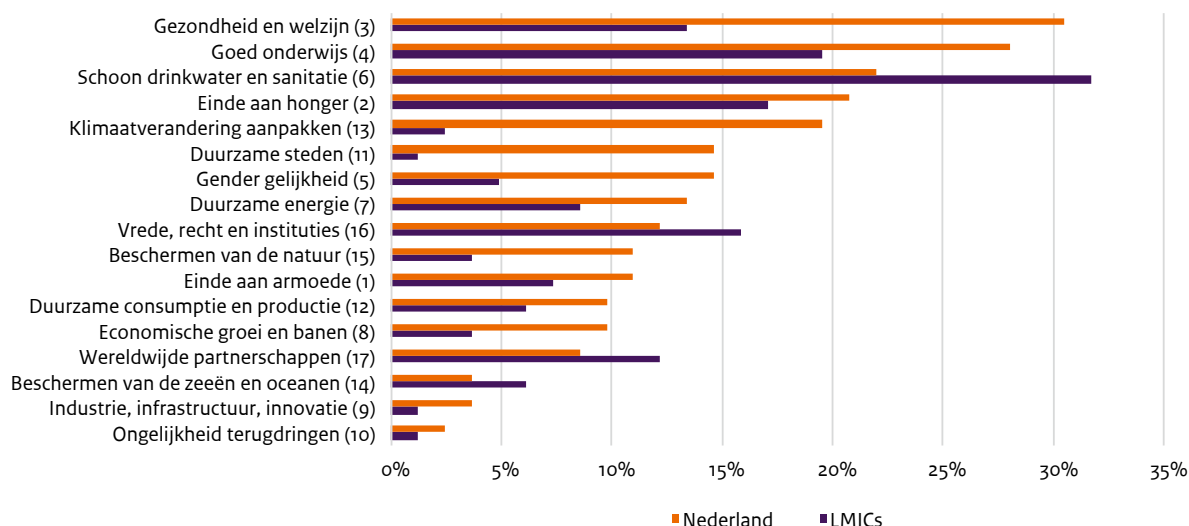
Gender gelijkheid (doel 5) wordt in de interviews vooral genoemd als een aandachtspunt voor de eigen bedrijfsvoering. Rijksuniversiteit Groningen zet zich met haar Rosalind Franklin Fellowships bijvoorbeeld breder in voor meer vrouwen in de wetenschap. Als onderzoeksthema wordt het minder vaak genoemd al is het vaak 'gemainstreamd'. In bijna alle onderzoeksprojecten in het kader van de Kennisplatforms is specifieke aandacht voor gender.

2.3 Aandacht voor specifieke SDGs

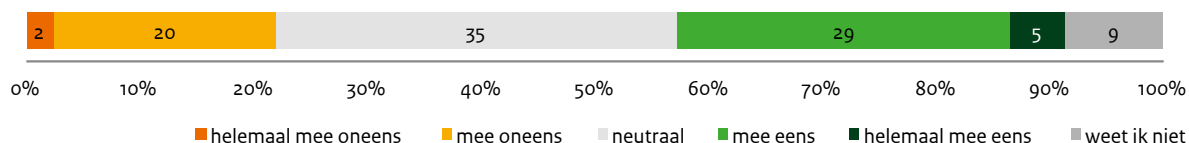
Op ieder onderdeel van het brede spectrum aan SDGs is wel een kennisinstelling actief, maar er is een aantal SDGs te onderscheiden waaraan veel instellingen bijdragen.

²⁰ Gespecialiseerde instituten zijn het Amsterdam Institute for Global Health en Rotterdam Global Health Initiative.

Figuur 3. Op gebied van welke van deze 17 doelen hebben de kennisinstellingen volgens u al veel bereikt?

Figuur 4. De nieuwe SDG-agenda heeft geleid tot meer en/of nieuwe vormen van samenwerking tussen mijn kennisinstelling en andere partijen.

Sommige doelen, zoals einde aan armoede (doel 1), worden in interviews meer als overkoepelend doel genoemd; kennisinstellingen dragen eraan bij door de focus op andere doelen. Het terugdringen van ongelijkheid (doel 10) is slechts door enkelen geïnterviewden genoemd, al is het wel een belangrijk onderdeel in de opleidingen International Development Studies.

Er zijn maar enkele geïnterviewden die economische groei en banen (doel 8) noemen als een belangrijke SDG waar kennisinstellingen aan bijdragen. Voor het Afrika-Studiecentrum Leiden/Universiteit Leiden dat het secretariaat van het kennisplatform INCLUDE voert en voor het Institute for Social Studies is dit doel juist een belangrijk aandachtspunt. Ook de Rijksuniversiteit Groningen besteedt aandacht aan dit doel; Globalisation Studies participeert in een netwerk Youth, Education and Work.

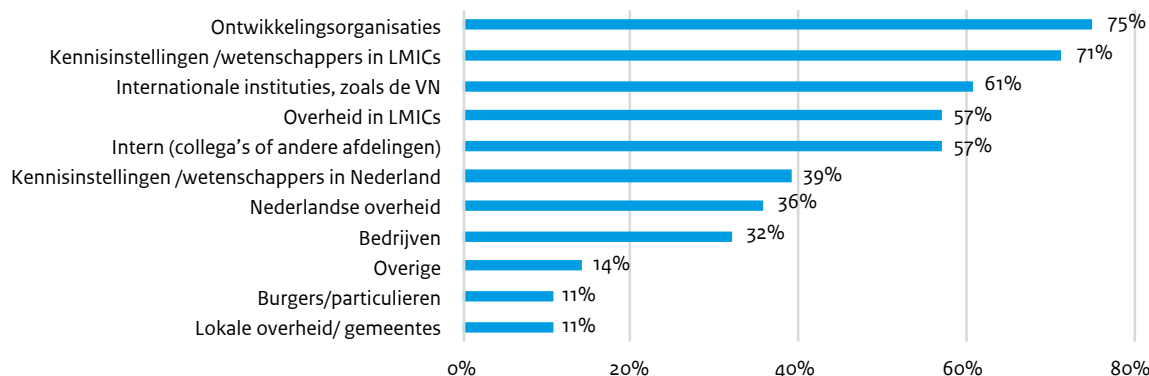
Duurzame consumptie en productie (doel 12) wordt door slechts enkelen vertegenwoordigers van kennisinstellingen als belangrijk onderzoeksterrein genoemd terwijl de Nederlandse voetafdruk in het buitenland volgens het CBS relatief groot is. Voor de Vrije Universiteit Amsterdam is het doorgronden van het gedrag van consumenten wel een belangrijk aandachtspunt met als doel inzicht te vergroten hoe dit gedrag positief beïnvloed kan worden. Dit doel wordt daar-

naast door Universiteit Utrecht genoemd als belangrijk doel en ook Wageningen Universiteit besteedt aandacht aan dit onderwerp. Daarnaast is doel 12 belangrijk in het kader van verduurzaming van de bedrijfsvoering van kennisinstellingen.

Nauwelijks genoemd wordt bescherming van zeeën en oceanen (doel 14) terwijl dit doel voor de Universiteit van Amsterdam met haar Centre for Maritime Research (MARE) en voor UNESCO-IHE op het gebied van Coastal management juist belangrijk is. Verder wordt bescherming van de natuur (doel 15) in interviews niet vaak genoemd als belangrijk doel waar kennisinstellingen bijdragen. Het CBS identificeerde het herstel van soorten en habitats juist als belangrijke aandachtspunt.

Verskillende kennisinstellingen noemen de verbanden tussen verschillende thema's waaraan zij werken. Zo is het 'water doel' 6 het 'bread and butter' van UNESCO-IHE, maar zijn er veel linken met doel 1 einde aan armoede (overstromingsproblematiek), doel 2 einde aan honger (landbouw en voedselproductie), doel 11 duurzame steden (expertise in deltasystemen), doel 13 klimaatverandering (klimaat adaptatie), doel 15 (wetlands en coastal zones) en doel 16 vrede, recht en instituties (het versterken van instituties die zich met watermanagement bezighouden). Binnen het ASCL is 'Resources and wellbeing' één van

Figuur 5. Met wie werkt uw kennisinstelling nu meer samen? (meerdere antwoorden mogelijk) (n=28)

belangrijkste onderzoeksvelden dat gelinkt kan worden aan de nexus tussen SDGs 1, 2, 3, 5, 8, 10, terwijl er daarnaast connecties zijn met SDG 13, 14 en 15.

2.4 Een mondiale aanpak

De meeste kennisinstellingen werken aan vraagstukken die in Nederland, in LMICs en op mondiaal niveau spelen. Dat loopt vaak door elkaar heen. 'We denken niet zo in termen van Nederland en buitenland', zoals een geïnterviewde stelt. TNO werkt bijvoorbeeld met het programma 'Centering pregnancy' aan groepsconsulten voor zowel zwangere vrouwen in Suriname als voor vrouwen van lagere economische status in Nederland. Daarnaast zijn projecten van TNO gericht op alternatieve eiwitten belangrijk voor 'hier en daar'. Zo worden in Nederland insecten gekweekt maar niet gegeten (ze zijn vooral bestemd voor veevoer) terwijl in Afrika insecten wel worden gegeten maar niet gekweekt. Er wordt veel gewonnen door die werelden met elkaar te verbinden.

Internationalisering is voor de meeste kennisinstellingen gemeengoed en de meeste organisaties zetten in op een groeiende internationale staf en een groeiend aantal internationale studenten. Massive Open Online Courses (MOOCs), die veel universiteiten aanbieden, zijn een mooi voorbeeld van grensoverschrijdend onderwijs. Iedereen, waar ook ter wereld, met een interesse in een MOOC hoeft alleen toegang tot een computer en internet te hebben om de cursus te volgen. Zo organiseerde de TU Delft een MOOC over zonne-energie waarbij tijdens interactie met studenten in Latijns-Amerika bleek dat deze studenten zelf zonnepanelen aan het bouwen waren. Deze toepassing had TU Delft niet expliciet op het oog toen ze aan de cursus begon maar is wel een waardevolle ontwikkeling. Universiteit Leiden is in samenwerking met Nederlandse ambassades aan het verkennen of ze het bereik van deze MOOCs kan vergroten via Facebookpagina's van de ambassades.

Binnen de LMICs, is de Nederlandse kennissector vooral actief in bepaalde regio's. Veel kennisinstellingen richten zich specifiek op de LMIC-partnerlanden²¹ van het Nederlandse beleid voor hulp, handel en investeringen. Een aantal kennisinstellingen focust zich specifiek op een werelddeel zoals het Centrum voor Studie en Documentatie van Latijns-Amerika (CEDLA). De Universiteit Leiden richt zich met haar Afrika Studie Centrum, het Van Vollenhoven Institute for Law, Governance and Society (VVI), en met de Faculteit der Geesteswetenschappen als enige kennisinstelling specifiek op de Arabische wereld.

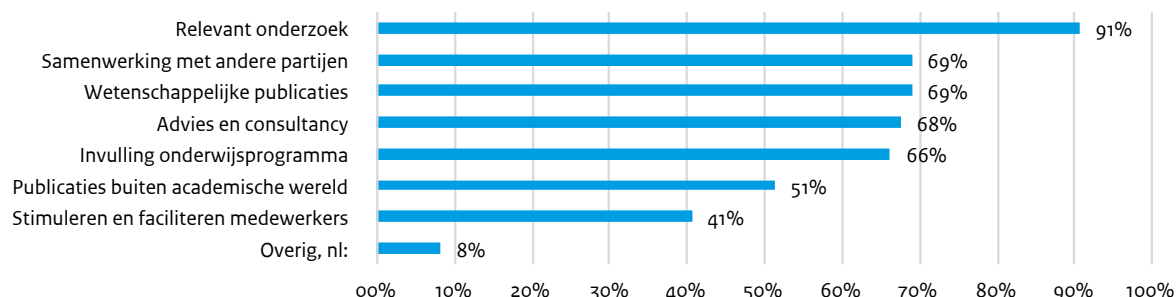
Enkele geïnterviewden stellen dat de SDGs samenwerking stimuleren tussen onderzoekers die zich vooral op de westerse wereld richten en onderzoekers die de LMICs als belangrijkste werkveld hebben. Zo heeft de tweede fase van LANDac, the Netherlands Land Academy waarvan Universiteit Utrecht de coördinatie verzorgt, een mondiale oriëntatie inclusief Europa, terwijl de eerste fase meer op de LMICs was gericht.

2.5 Samenwerking tussen sectoren

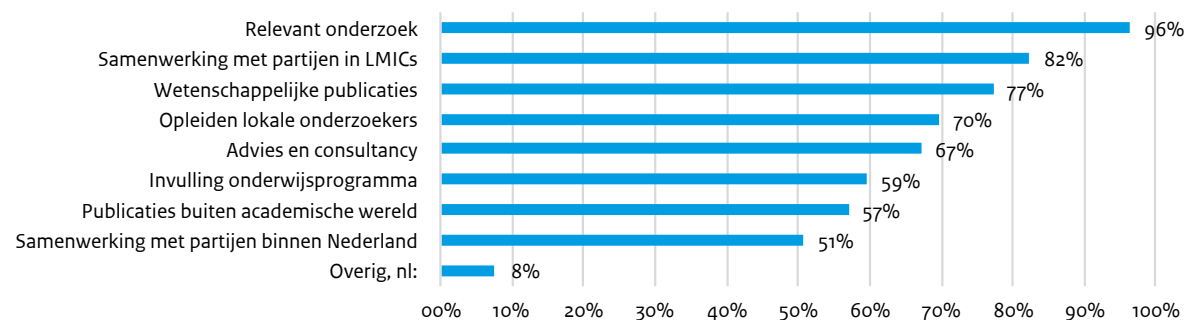
Naast samenwerking binnen de kenniswereld, worden partnerschappen met andere sectoren steeds belangrijker. Die samenwerking is gevat in een apart doel (wereldwijde partnerschappen, doel 17) dat wel op de indicatorenlijst van het CBS staat maar dat zij nog niet hebben kunnen meten. Volgens respondenten leiden de SDGs tot meer kansen op samenwerking en partnerships. De SDGs bieden structuur en helpen doordat partners, inclusief buitenlandse partners, 'dezelfde taal spreken', zoals een aantal geïnterviewden stellen. Samenwerking tussen kennisinstellingen onderling

²¹ De focus ligt vooral op sub-Sahara Afrika en Zuidoost-Azië. Veel genoemde landen zijn Ghana, Indonesia, China en India. Ook Uganda, Ethiopië, Kenia, Mozambique, Sudan, Tanzania, Rwanda (Afrika), Vietnam, Pakistan, Korea, Japan (Azië) en Suriname en Brazilië (Latijns-Amerika) worden genoemd als landen waar kennisinstellingen actief zijn.

Figuur 6. Door middel van welke activiteiten draagt de kennisinstelling waar u werkzaam bent bij aan het bereiken van de SDGs in Nederland? (n=74)

Figuur 7. Door middel van welke activiteiten draagt de kennisinstelling waar u werkzaam bent bij aan het bereiken van de SDGs in LMICs? (n=79)

en tussen kennisinstellingen en andere sectoren wordt door veel respondenten als een kracht van Nederland genoemd waarmee Nederland, een land van polderaars, internationaal een bijdrage kan leveren.

Bij 1 op de 3 (34%) van de respondenten uit de survey heeft de nieuwe SDG-agenda tot nieuwe samenwerkingsvormen geleid. Bij 1 op de 5 (22%) is hier (helemaal) geen sprake van (zie figuur 4, pagina 80).

De meest genoemde partners zijn ontwikkelingsorganisaties (75%), kennisinstellingen in LMICs (71%), internationale instituties (61%) en overheden in LMICs (57%). Daarnaast is er meer interne samenwerking met collega's of andere afdelingen (57%) (zie figuur 5, pagina 81).

Samenwerking met bedrijven wordt vooral omarmd door de technische en bèta universiteiten/ faculteiten. Sociale wetenschappers hebben meer reserves, vooral omdat de private sector in hun beleving niet altijd open staat om aandacht te besteden aan de grotere maatschappelijke vraagstukken. Zoals een geïnterviewde stelt: 'Ik ben bang dat een dergelijke samenwerking innoveren in de weg staat, dat het te plat wordt.' Daarnaast schermen bedrijven kennis af, die in samenwerking tot stand is gekomen. Zoals een vertegenwoordiger van een brede universiteit stelt: 'Universiteiten en overheden zijn een beetje dezelfde soort

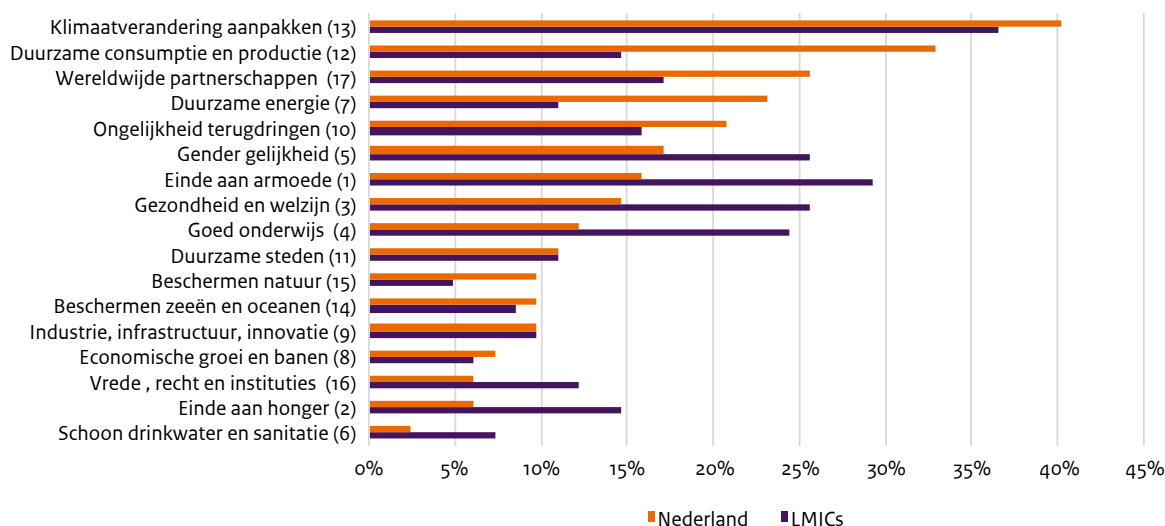
mensen; ze zijn met de publieke zaak bezig. Als het gaat om bedrijven, dat is toch een andere wereld. Vaak gaat het dan om geheimhouding, patenten en geld.... De laatste vier jaar ervaar ik het toch als de moeilijkste samenwerking. Samenwerking tussen zusterinstellingen, maar ook met organisaties als KNAW, NWO etc. is aanzienlijk makkelijker.' Overigens zijn er met NWO wel afspraken gemaakt over intellectueel eigendom waarin NWO-breed een onderscheid gemaakt wordt in drie PPP-modellen die specifiek zijn uitgewerkt binnen bijvoorbeeld het domein Toegepaste en Technische Wetenschappen.

2.6 Activiteiten van de kennisinstellingen op het gebied van de SDGs

Van alle activiteiten tezamen worden relevant onderzoek (91%), wetenschappelijk publicaties (69%), advies & consultancy (68%) en onderwijsprogramma's (66%) door surveyrespondenten het meest genoemd als activiteiten die bijdrage aan de SDGs in Nederland. Daarnaast draagt 7 op de 10 respondenten zijn steentje bij door middel van samenwerking met andere partijen (zie figuur 6, pagina 82).

Belangrijke activiteiten om SDGs in de LMICs te bereiken zijn relevant onderzoek (96%) en wetenschappelijke publicaties (77%). 7 op de 10 respondenten geven daarnaast aan lokale onderzoekers in ontwikkelingslanden op te leiden. Ook samenwerking met partners in LMICs is een

Figuur 8. Aan welke van deze 17 doelen moeten kennisinstellingen in Nederland volgens u meer aandacht geven? (Max 3)

veelgenoemde activiteit (82%). Samenwerking met partijen in Nederland wordt minder genoemd om bij te dragen aan behalen van de doelen in LMICs: iets meer dan de helft (51%) geeft aan op deze manier bij te dragen. De bijdragen van kennisinstellingen aan de SDGs zijn onder te verdelen in drie hoofdterreinen: onderzoek, onderwijs en bedrijfsvoering.

Het Nederlandse onderzoeksveld is breed en op nagenoeg alle SDGs zijn kennisinstellingen actief (zie paragraaf 'aandacht voor specifieke SDGs'). Onderwijs is er vooral op gericht om studenten verschillende aspecten van duurzaamheid bij te brengen, waarbij sommige faculteiten de SDGs als zodanig benoemen. De SDGs bieden kansen om duurzaamheid breed in het onderwijs in te bedden: 'We vinden dat elke student met de SDGs in aanraking moet komen en faculteiten geven daar eigen aanvulling aan. We zijn een brede universiteit en door de SDGs kunnen we ervoor zorgen dat duurzaamheid geen eenheidsworst is.'

In een enkel geval hebben de SDGs interdisciplinair onderwijs gestimuleerd. HAS Hogeschool heeft bijvoorbeeld besloten om verplichte multidisciplinaire modules aan te bieden in het derde studiejaar, waar studenten van vijf tot zes opleidingen bij elkaar zitten en aan maatschappelijke thema's werken. Deze modules zijn verbonden aan het ondertekenen van de SDGs.

De ontwikkeling naar verduurzaming van de bedrijfsvoering van kennisinstellingen sluit mooi aan bij de SDGs, maar heeft bij de meeste kennisinstellingen geen duidelijke link met de SDGs. Zo werken de meeste kennisinstellingen al een aantal jaar aan een 'Green Office', waarbij studenten veelal actief meewerken om instellingen 'groener' te

maken. Daarbij is er veel aandacht voor duurzame energie, het terugbrengen van de CO₂-uitstoot en duurzame productie en consumptie. Een voorbeeld is de Technische Universiteit Eindhoven (TU/e) dat in haar GO Green Office (GO) de duurzaamheidsambities van de TU/e tastbaar maakt in het dagelijkse leven van haar studenten en medewerkers en de transitie naar duurzaamheid stimuleert. Het GO heeft de SDGs in haar jaarplan opgenomen en zal op haar website communiceren hoe ze aan de SDGs bijdragen. Universiteit Maastricht (UM) heeft zich, als onderdeel van haar lange termijnstrategie, aan een UM Sustainability Roadmap 2030 gecommitteerd dat zich in eerste instantie richt op het duurzaam maken van de UM-campus, de infrastructuur en faciliteiten. Een aantal instituten en groepen ontplooiën ook onderwijs- en/of onderzoeksactiviteiten gericht op de SDGs.

Naast verduurzaming noemen verschillende geïnterviewden 'gender equality' als specifiek aandachtspunt voor de bedrijfsvoering.²² Zo zorgt één van de geïnterviewden ervoor dat de helft van de leidinggevenden op haar kennisinstelling uit vrouwen bestaat.

²² Zo laat de Monitor Vrouwelijke Hoogleraren 2016 van het Landelijk Netwerk Vrouwelijke Hoogleraren zien dat in 2016 in Nederland slechts 18% van de hoogleraren vrouw was. Ten opzichte van het jaar daarvoor een stijging van minder dan 1 procent. (<https://www.lnvh.nl/site/Publications/Monitor/Monitor-Vrouwelijke-Hoogleraren-2016>)

3. Doelen die meer aandacht verdienen

Hoewel de doelen een mondiaal karakter hebben en kennisinstelling internationaal werken, is er een onderscheid te maken tussen doelen waar kennisinstellingen meer op in willen zetten in Nederland en in LMICs. Als het gaat om belangrijke doelen waar men in Nederland eigenlijk meer aandacht aan zou moeten besteden, is men vrij uitgesproken. Er is onder de respondenten een duidelijke voorkeur voor meer aandacht voor 'groene doelen'. Nederlandse kennisinstellingen moeten vooral meer aandacht besteden aan het aanpakken van klimaatverandering met hieraan gekoppeld betaalbare duurzame energie. Daarnaast wordt duurzame productie en consumptie relatief vaak genoemd als een belangrijk doel voor Nederland. In LMICs focust men zich nog altijd op de 'traditionele doelen' als het gaat om aandachtspunten voor de toekomst: einde aan armoede, goede gezondheid en goed onderwijs zijn de drie doelen die (naast aanpak klimaatverandering) het meest worden genoemd. Daarnaast moet er meer aandacht komen voor gender gelijkheid (zie figuur 8, pagina 83).

4. Wat kunnen de kennisinstellingen bijdragen aan het behalen van de SDGs?

De Vereniging van Universiteiten (VSNU) en de Vereniging Hogescholen (VH) stellen dat het kennissysteem toegankelijker moet worden omdat het voor mensen buiten de kennissector soms lastig is om de juiste kennispartner in Nederland te vinden, terwijl mondiale vraagstukken juist vragen om inzet vanuit meerdere disciplines en cross-overs.

4.1 Kracht van Nederlandse kennissector benutten

Nederland heeft belangrijke troeven in huis zoals baanbrekend onderzoek naar 'climate smart agriculture', onderzoek rond voedselverspilling, landbouwgewassen, plantaardige eiwitten/ eiwit transitie en slimme energietechnieken. Daarnaast is Nederland op internationaal niveau sterk op het terrein van handelsketens. Hier zetten de topsectoren bijvoorbeeld op in. Bijdragen kunnen uit onverwachte hoek komen. Zo houden de Hogeschool der Kunsten Den Haag en de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht (HKU) zich bezig met maatschappelijke vraagstukken zoals eenzaamheid, vluchtelingen, duurzaamheid en gezondheid en welzijn en leiden zij, in de woorden van één van de geïnterviewden, 'kritische onafhankelijke oorspronkelijke en maatschappelijk ge-engageerde denkers op'. Geïnterviewde deskundigen stellen dat Nederland internationaal meer op haar kennis kan inzetten. De VSNU en VH stelden in 2015 al vast dat kennis een eigenstandig Nederlands topproduct is. Daarbij kan een link naar de SDGs worden gemaakt. Zoals een respondent stelt: 'Ik denk dat

Nederland en Nederlandse kennisinstellingen mondiaal een spilfunctie kunnen vervullen als internationale ontmoetingsplaats voor onderzoek, onderwijs en kennisverspreiding ten aanzien van de SDGs. Nederland zou zich echt kunnen profileren als SDG-kennisland/kenniscentrum.'

4.2 Meer interdisciplinaire samenwerking nodig

Om de SDGs te bereiken, zijn er dwarsverbanden nodig; zowel tussen de disciplines binnen een kennisinstelling als tussen kennisinstellingen. Nagenoeg alle respondenten benadrukken het belang van samenwerking om de SDGs te behalen en ze zien hier ook veel kansen voor Nederland. 'We zijn gewend om samen te werken op onderzoek, we zijn goed geoutilleerd en kennisinstellingen kunnen open samenwerken zonder winstbejag.' Hoewel er belangrijke voorbeelden zijn van interdisciplinaire samenwerking is de kennissector volgens de geïnterviewden vooral monodisciplinair georganiseerd. Ondersteunende structuren als financierende instellingen zijn vooral gericht op specifieke disciplines of expertise gebieden, zo stellen deskundigen. Dit belemmert interdisciplinaire samenwerking. Een respondent stelt 'Het is vooral een kwestie van het ontbreken van de juiste incentives voor betrokken onderzoekers. Als ik bijvoorbeeld op een beurs of onderzoeksprogramma wil inschrijven dan zijn die bijna allemaal gedefinieerd in superspecialisaties.'

De SDGs helpen om meer verbanden te leggen. Een respondent stelt: 'De SDGs helpen enorm; het wordt onmiddellijk duidelijk dat je de brede vraagstukken niet binnen één (disciplinair georiënteerde) faculteit kunt oplossen. De SDGs maken de noodzaak voor samenwerking heel erg duidelijk.' Verschillende respondenten benadrukken het belang van samenwerking tussen de technische en/of bèta wetenschappers en de sociale wetenschappers of de alfa's en gamma's. Het is daarbij opvallend dat verschillende respondenten vanuit de sociale wetenschappen hun eigen meerwaarde zien in het bieden van kennis over talen, culturen maar ook de politieke dimensie en financieringsvraagstukken van de SDGs, terwijl de meer technisch en bèta georiënteerde collega's vooral de samenwerking met partners in het buitenland benadrukken, naast samenwerking met het Nederlandse bedrijfsleven.²³ Een aantal respondenten noemt het Centre for Frugal Innovation in Africa (CFIA) als een goed voorbeeld van interdisciplinaire samenwerking dat nauw aansluit bij het gedachtegoed van de SDGs. Het CFIA is onderdeel van een strategische alliantie tussen de Universiteit Leiden, TU Delft en de Erasmus Universiteit.

²³ Zie <http://hetnieuwe.viceversaonline.nl/geen-categorie/12955>

NWO-WOTRO heeft verschillende programma's die co-creatie, internationale samenwerking en interdisciplinariteit faciliteren. Zo zullen de projecten binnen het gezamenlijke onderzoeksprogramma 'Tackling global challenges' van NWO-WOTRO en zeven kennisinstellingen, in een proces van co-creatie en internationale samenwerking worden opgezet en uitgevoerd om gegenereerde kennis optimaal toegankelijk en bruikbaar te maken. Toch stelt een aantal geïnterviewden dat NWO meer mogelijkheden kan bieden voor het stimuleren van interdisciplinair onderzoek. Daarnaast zou NWO net als koepelorganisaties als VSNU en VH, in kaart kunnen brengen wat er op alle 17 doelen binnen de kennisinstellingen gebeurt en welke dwarsverbanden er zijn. De opvolger van het EU-programma Horizon 2020 zou bovendien nadrukkelijker op de SDGs moeten worden gericht.

Bij het stimuleren van multi-stakeholder partnerschappen zou de overheid meer verantwoordelijkheid moeten nemen. Een respondent: 'Partnerships for Goals zijn belangrijk en Nederland had hierbij altijd een pionierende rol. Het bedrijfsleven, NGOs en overheden koppelen nog steeds wel actief, maar dat wordt nauwelijks ondersteund door de overheid. Financieel stelt het niet veel meer voor.' Kennisinstellingen kunnen zelf meer werk maken van de valorisatie van kennis en hun zichtbaarheid naar buiten toe verbeteren: er gebeurt heel veel, maar dat is nog niet altijd zichtbaar of toegankelijk.

4.3 Een wetenschappelijke systeembenadering

Met interdisciplinaire samenwerking alleen is de kennissector er nog niet. Kennisinstellingen kunnen meer onderzoek doen naar verbanden tussen doelen en onderzoeken in hoeverre er trade-offs en win-wins zijn tussen doelen. Het behalen van de SDGs is niet mogelijk door een focus op afzonderlijke doelen: door onzekerheden, tegenstrijdige waarden, veranderende randvoorwaarden en onderlinge afhankelijkheden kunnen deeloplossingen leiden tot problemen op andere terreinen. Zo kan de inzet op het behalen van doel 8 (fatsoenlijke banen en economische groei) negatieve effecten hebben op het tegengaan van klimaatverandering en het beschermen van leven op land en onder water (doel 13, 14 en 15). Vanuit deze gedachte wordt in de NWA-route 'SDGs voor inclusieve mondiale ontwikkeling' dan ook gepleit voor een wetenschappelijke systeembenadering waarbij over afzonderlijke doelen heen wordt gewerkt. De NWA biedt zo nieuwe mogelijkheden om verbindingen tussen de disciplines te leggen om meer maatschappelijk impact te bereiken.

4.4 Aandacht voor monitoring

Naast de afzonderlijke doelen, wordt monitoren en het denken over indicatoren door sommige respondenten als een belangrijk expertiseterrein van kennisinstellingen

gerekend. Zo is UNESCO-IHE betrokken bij Integrated Monitoring Initiative (GEMI) over water indicatoren. Een belangrijke vraag waar kennisinstellingen – en andere sectoren – zich mee bezig kunnen houden, is hoeveel monitoring mag kosten in verhouding tot 'het echte werk'. Zo stelt een geïnterviewde dat Nederland nog wel veel geld voor monitoring kan reserveren maar dat voor veel andere landen zoals LMICs een stuk lastiger is en zij waarschijnlijk beter meer accent op de uitvoering van de SDGs kunnen leggen. Kennisinstellingen kunnen tevens bijdragen aan de monitoring van andere sectoren. Denk aan de MFS II-evaluaties naar de effectiviteit van NGOs.

4.5 Erkenning voor verschillende type kennis

Naast samenwerking tussen actoren in Nederland, is internationale kennisuitwisseling tussen verschillende actoren noodzakelijk om de SDGs te bereiken. In het huidige onderzoek staat het westerse perspectief centraal. Dit gaat voorbij aan de waarden, structuren en ontwikkelingsmodellen die in niet-westerse samenlevingen zijn geworteld. Om de SDGs te kunnen behalen moet het brede spectrum aan kennissoorten en innovatiestijlen worden erkend en gebruikt. Hiervoor is samenwerking tussen verschillende 'kennissystemen' nodig waarbij in 'co-creatie' nieuwe kennis ontstaat. Dit kan gebeuren door wetenschappelijke kennis en 'ervaringskennis' van niet-wetenschappelijke partners (waaronder bedrijven) uit te wisselen en te integreren. Het belang hiervan is benadrukt in 'Knowledge for All' van de Vereniging van Universiteiten (VSNU) en Vereniging van Hogescholen.

5. Conclusie

Nederlandse kennisinstellingen hebben een verantwoordelijkheid voor het behalen van de SDGs, zowel hier in Nederland als in LMICs. Zij kunnen bijdragen door onderzoek (kennis genereren), onderwijs (kennis overdragen) en door het verduurzamen van hun bedrijfsvoering. Verder kan de kennissector een steentje bijdragen door het meedenken over het ontwikkelen van indicatoren en meetinstrumenten om meer inzicht te verkrijgen in de voortgang op de SDGs. Veelgenoemde onderzoeksterreinen zijn voedselvraagstukken (doel 2 - einde aan honger), gezondheidsvraagstukken (doel 3 - gezondheid en welzijn), goed onderwijs (doel 4), water (doel 6), duurzame energie en klimaatverandering (deel 7 en 12). Respondenten stellen dat kennisinstellingen vooral meer kunnen inzetten op klimaatverandering.

In ieder geval is voor het behalen van de SDGs meer interdisciplinaire samenwerking nodig. Ook samenwerking met andere stakeholders is een veelgenoemd vereiste. Financiers zouden hier meer mogelijkheden voor ter beschikking moeten stellen. Om vanuit onderzoek werkelijk een bijdrage

te leveren aan de SDGs moet vooral onderzoek worden gedaan waarbij binnen een systeembenadering de afzonderlijke doelen in samenhang worden bekeken. Door middel van onderzoek kan duidelijk worden wat de 'trade-offs' zijn tussen doelen en waar kansen liggen (win-wins).

Het is de nationale overheid die volgens de respondenten de kar moet trekken om de doelen in Nederland te behalen. Voor LMICs geldt dat het bereiken van de doelstellingen een internationale aangelegenheid is: overheden wereldwijd hebben gezamenlijk de grootste verantwoordelijkheid. Maar het bereiken van de doelen in Nederland is niet los te zien van het bereiken van de doelen wereldwijd en vice versa.

ANNEX 1. VERANTWOORDING

Het onderzoek is in de maand maart 2017 uitgevoerd door Kaleidos Research in opdracht van en in samenwerking met NWO-WOTRO Science for Global Development. Het onderzoek bestond uit een online survey en telefonische interviews.

Survey

De online survey is uitgezet via Enalyzer, omvatte 20 vragen en kostte circa 15 minuten invultijd. De looptijd was van 14 maart t/m 22 maart 2017. Gegevens werden anoniem verwerkt. Verspreiding gebeurde via een link in een email die via NWO-WOTRO is uitgezet. In totaal zijn ruim 200 mensen aangeschreven. Dit waren vooral eerdere deelnemers aan een SDG-workshop georganiseerd door NWO. Daarnaast is een verzoek ingediend bij de Vereniging Hogescholen om survey te verspreiden. Uiteindelijk hebben 82 respondenten deelgenomen. (Daarnaast werden 34 incomplete vragenlijsten ingevuld; deze zijn niet meegenomen in analyse). De respondenten beslaan een selectieve groep met een relatief hoge mate van kennis over de SDGs. De helft van de respondenten houdt zich in zijn werkzaamheden bezig met SDGs. 61% was werkzaam bij universiteit, 13% bij niet-publieke onderzoeksinstituut, 12% bij een academisch ziekenhuis, 5% bij een hogeschool, 2% bij een koepelorganisatie en 6% overig (zoals TNO). Respondenten waren verbonden aan verschillende vakgroepen met relatief groot aandeel International Development Studies: 20% International Development Studies, 13% geneeskunde, 6% Techniek, 6% Sociologie, 5% Culturele antropologie en 28% overig. 61% was langer dan 10 jaar aan de kennisinstelling verbonden, 21% 5 tot 10 jaar, 17% 1 tot 5 jaar en 1% korter dan 1 jaar.

Telefonische interviews

Voor de telefonische interviews zijn vooral leden van het College van Bestuur en/ of Rector Magnificus benaderd die zelf meewerkten aan een interview of de uitnodiging doorstuurde naar de meest deskundige binnen de eigen instelling. Ook zijn directeuren, coördinatoren of personen benaderd die een goed zicht hebben op de organisatie of van wie al bekend was dat zij bij de SDGs betrokken zijn. In totaal zijn 22 interviews afgenomen met een duur van ongeveer 30 minuten. Gegevens zijn anoniem verwerkt. VSNU leverde daarnaast een aantal schriftelijke bijdrage aan.

Respondenten telefonische interviews:

- Dr. Pieter Beukering, Faculteit der Aard- en Levenswetenschappen (Institute for Environmental Studies, Vrije Universiteit Amsterdam)
- Prof. Ton Dietz, Directeur Afrika-Studiescentrum Leiden (ASCL)/ Universiteit Leiden

- Ir. Cyrille Gijbels-Janssen, Coördinator GO Green Office, Technische Universiteit Eindhoven
- Prof. Joyeeta Gupta, Professor of Environment and Development in the Global South, Centre Sustainable Development Studies (CSDS), Universiteit van Amsterdam
- Dr. Barbara Hogenboom, Associate Professor of Political Science Centrum voor Studie en Documentatie van Latijns Amerika (CEDLA), Universiteit van Amsterdam
- Dr. Eva Hoogland, Senior Policy Advisor Strategic Development - Assistant Head Corporate Policy Affairs TU Delft
- Drs. Jan de Jeu, Vicevoorzitter College van Bestuur, Rijksuniversiteit Groningen
- Prof. Dr. Peter Knorringa, Professor of Private Sector & Development, Institute for Social Studies (ISS)/ Erasmus Universiteit Rotterdam & Director Centre for Frugal Innovation in Africa.
- Dr. ir. Jennifer P. Kockx, Program Manager TU Delft | Global Initiative, TU Delft.
- Dr. Huub Löffler, Director Wageningen International, Wageningen University & Research
- Prof. Dr. Karen Maex, Rector Magnificus, Universiteit van Amsterdam
- Drs. Désirée Majoor, vicevoorzitter College van Bestuur Hogeschool voor de Kunsten Utrecht & lid Topteam Creatieve Industrie, portefeuille Human Capital Agenda
- Drs. Mathilde Miedema, ontwikkelingssamenwerking & Drs. Ing. Joram Nauta, MVO/CSR Officer, TNO
- Prof. Remco Oostendorp, Professor of International Economics, Vrije Universiteit Amsterdam
- Drs. Dick Pouwels, Voorzitter College van Bestuur, HAS Hogeschool
- Dr. Henk Schallig, Senior Onderzoeker bij de Afdeling Medische Microbiologie van het Academisch Medisch Centrum (AMC)
- Ing. Michiel Scherrenburg, programmamanager duurzaamheid, Universiteit Utrecht
- Drs. Marieke Schoenmakers voorzitter college van bestuur Hogeschool der Kunsten Den Haag/ directeur Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten, Den Haag (KABK)
- Ir. Heleen Sombekke, senior project manager, European Centre of Excellence for Sustainable Water Technology Wetsus
- Prof. mr. Stolker, Rector Magnificus & Voorzitter College van Bestuur, Universiteit Leiden
- Dr. Guus van Westen, Assistant Professor Human Geography and Planning - Economic Urban Transitions Universiteit Utrecht
- Prof. Dr. Ir. Pieter van der Zaag, Professor of Integrated Water Resources Management, UNESCO/ IHE.

DEEL G. JONGEREN

Opgesteld door en onder verantwoordelijkheid van de Nationale Jeugdraad

De Agenda 2030 is niet alleen belangrijk voor jongeren omdat het de agenda is voor hoe de wereld eruit zal zien in 2030, maar ook omdat jongeren zelf een speler zijn in de implementatie van de SDGs. Zij kunnen actief bijdragen aan een wereld die duurzamer en eerlijker is, en ze doen dat natuurlijk al op tal van manieren. De SDGs ademen een sfeer van ‘allemaal de schouders eronder’ om onze wereld mooier, beter en toekomstbestendig te maken. Die actie-gerichte sfeer sluit goed aan bij de leefwereld en motivaties van grote groepen jongeren in de Nederlandse samenleving. Nederland kan internationaal een voorbeeld worden door het erkennen, steunen en verder brengen van al die energierijke, vernieuwende initiatieven van jongeren en hun organisaties. We zien tal van aanknopingspunten; via het onderwijs, jongerenorganisaties, lokale jongereninitiatieven, jonge koplopers binnen- en buiten het bedrijfsleven en nieuwe media. In dit deel wordt dit verder toegelicht en onderbouwd.

Naast dat jongeren zelf een stakeholder zijn in de implementatie van de SDGs, gaan de SDGs ook over beleid wat jongeren aangaat, of dat nu onderwijsbeleid is, of beleid over gezondheid en leefbare steden. Nog te vaak wordt dan alleen aan jongeren gedacht in de context van het oplossen van problemen: het tegengaan van obesitas of het omgaan met jongeren die geen diploma hebben. Hoewel dat belangrijke vraagstukken zijn, zou jeugdbeleid en beleid dat voortkomt uit de SDGs meer moeten gaan over het creëren van kansen en het benutten van potentieel van jongeren. Dat doet niets af aan het feit dat sommige groepen jongeren een extra steuntje in de rug nodig hebben en dat beleid ook daarin moet voorzien, maar pas als beleid gericht is op het ontwikkelen en benutten van het potentieel van jongeren zelf, kunnen we gezamenlijk werken aan die mooiere, betere en toekomstbestendige wereld van 2030. [In onderzoek van NJR](#) geeft 50% van de jongeren aan vertrouwen te hebben dat de regering de toekomst van jonge generaties goed regelt (21% is het daar niet mee eens en 29% weet het niet). Een van de respondenten, een meisje van 16 op het vmbo, roept dan ook op: ‘de jeugd van nu is de toekomst van later, doe er daarom alstublieft alles aan wat u kunt om ons een goede jeugd en toekomst te geven’.

Dit bijzondere deel gaat over jongeren: welke SDGs vinden jongeren belangrijk? En hoe kunnen jongeren worden geïnformeerd over en betrokken bij de SDGs? Dit hoofdstuk is geschreven door NJR, het netwerk voor jongeren in Nederland die ertoe willen doen. 30 jonge mensen en honderden vrijwilligers werken aan (media) campagnes en projecten voor jongeren. Daarnaast adviseert NJR overheden en allerlei andere organisaties over jeugdbeleid. NJR wil

graag dat jongeren meedenken en praten over beleid dat hen aangaat, en dus dat jongeren een stem hebben in de politiek, zowel op lokaal, nationaal als internationaal niveau. Bij NJR zijn 8 jongerenvertegenwoordigers actief, waarvan 6 op VN thema's: Algemene Vergadering van de VN, Duurzame Ontwikkeling & UNESCO. Daarnaast is er een jongerendelegerlid Environment & Health. Zij spreken elk jaar samen met hun werkgroepen ruim 15.000 jongeren met verschillende interesses en onderwijs- en kennisniveaus, onder andere over de SDGs en hun input vormt een belangrijke basis voor deze rapportage. Daarnaast zijn de lidorganisaties van NJR om input gevraagd. 6 jongerenorganisaties hebben hun input gegeven: Jonge Atlantici, Jongeren Milieu Actief, Nederlandse Dove Jongeren, Nexus Connect, Rode Kruis & Studenten voor Morgen. Ook is er geput uit kennis en inzichten uit andere NJR projecten, waaronder de jongerenkieswijzer, een stemhulp voor jongeren in aanloop naar de verkiezingen (355.392 respondenten), en NJR panels, kwantitatieve onderzoeken onder jongeren tussen 12 en 18 jaar, met bij elk onderzoek gemiddeld tussen 700 en 750 respondenten. Tot slot zijn er een aantal andere jongeren die input hebben geleverd, o.a. via de enquête op de website www.sdgnederland.nl en via email (waaronder bijvoorbeeld twee young professionals uit de innovatie/duurzame ontwikkeling sector). NJR richt zich in haar werk en dus ook in deze rapportage op jongeren tussen 12 en 30 jaar. De inbreng van kinderen is hier dus niet meegenomen. De ambitie voor volgend jaar is om kinderen een aparte bijdrage te laten leveren.

1. Jongeren over welke SDGs zij belangrijk vinden.

We hebben aan jongerenorganisaties en aan jongeren gevraagd welke doelen zij belangrijk vinden. Hieronder worden de meest genoemde doelen uitgebreider besproken. Het is hierbij belangrijk dat we voornamelijk over informatie beschikken over wat jongeren in een binnenlandse context belangrijke doelen vinden. Echter, een deel van deze doelen zijn per definitie mondiaal, bijvoorbeeld als het gaat over klimaat.

Onderwijs (SDG 4)

Jongeren vinden onderwijs erg belangrijk. Uit gastlessen van jongerenvertegenwoordigers blijkt dat het grote invloed heeft op de politieke stem van jongeren tussen 18 en 25. Jongeren zijn onder andere bezig met onderwerpen als financiering van studie, kwaliteit onderwijs en docenten, gelijke kansen, en te volle klassen.

Jongerenorganisaties vragen onder andere aandacht voor kwaliteit van onderwijs in het algemeen, kwaliteit van speciaal onderwijs (specifiek voor dove jongeren) en voor ‘Bildung’ in het onderwijs.

[Uit onderzoek van NJR](#) blijkt dat 66% van de jongeren tevreden is over onderwijs in Nederland. 17% vindt onderwijs slecht geregeld in Nederland en 23% geeft aan studiefinanciering slecht geregeld te vinden. Als jongeren één onderwerp mogen kiezen waar de volgende regering aandacht aan moet besteden, dan is dat voor 16% onderwijs. [In het 'Jongeren Interviewen Jongeren \(III\)'](#)-onderzoek uitgevoerd in het kader van het Nationaal Jeugddebate 2017 geeft 61% van de jongeren aan dat hun school leerlingen de kans geeft zich maximaal te ontwikkelen. 21% is het daar niet mee eens en 18% weet het niet.

[In de Jongerenkieswijzer](#) werd uit vijf verschillende thema's (arbeid, duurzaamheid, zorg, onderwijs en inclusiviteit) onderwijs het vaakst als belangrijkste thema benoemd (ruim 188.000 keer). In algemene zin geldt dat jongeren zich zorgen maken over randvoorwaarden voor goed onderwijs, zoals bijvoorbeeld het studentenreisproduct en studiefinanciering. Onderwijs is voor verreweg de meeste jongeren het thema waar ze het meest mee te maken hebben en wat direct raakt aan hun eigen belangen.

Tijdens het Nationaal Jeugddebate agendeerden de deelnemers ook het belang van aandacht voor vaardigheden die ze in de toekomst nodig hebben. [In het III onderzoek](#) gaven jongeren vooral aan meer aandacht te willen voor sociale vaardigheden, maar ook vaardigheden zoals plannen, presenteren en organiseren. [In een NJR panelonderzoek over sterke punten](#), benoemen jongeren de volgende vaardigheden die belangrijk zijn om zich maximaal te kunnen ontwikkelen en waar ze graag aandacht voor zien: vooruit kijken, moedig zijn, doorzetten, kritisch nadenken, informatie verzamelen, netwerken, vertellen en creativiteit.

Klimaat/duurzame ontwikkeling (SDG 7, 12, 13)

De mate waarin jongeren de klimaatdoelstellingen als belangrijk ervaren, wisselt. Wanneer ze gevraagd wordt welke doelstellingen ze belangrijk vinden, dan worden de klimaatdoelstellingen regelmatig genoemd. Ze zijn zich ervan bewust dat klimaatverandering invloed heeft op hun leven én dat ze zelf ook bij kunnen dragen aan duurzame ontwikkeling. Jongerenvertegenwoordigers horen van veel jongeren dat zij zich al bewust zijn van impact van bijvoorbeeld voeding op het milieu, maar dat zij er vaak niet naar handelen. Jongeren gooien ook nog veel voedsel weg, gebruiken veel plastic en kopen liever iets nieuws dan dat ze iets repareren. Jongeren geven aan niet (altijd) duurzame keuzes maken uit financiële overwegingen. Jongeren zien op macroniveau wel een toekomst in een sharing/circular economy. De groep jongeren die actief bezig is met deze thema's, is soms kritisch over de oudere generatie en de manier waarop er nu met de aarde wordt omgegaan.

Jongerenorganisaties zetten zich in voor deze doelstelling, onder andere door te focussen op onderwijs over duurzame ontwikkeling. De politieke jongerenorganisaties van links tot rechts presenteerden recentelijk een [manifest](#) waarmee de politiek wordt opgeroepen echt werk te maken van duurzame ontwikkeling en duurzame educatie. Ook de jongerenorganisaties die zich dagelijks bezig houden met klimaat en duurzame ontwikkeling maken zich zorgen over hoe de Nederlandse overheid presteert op dit vlak en ervaren Nederland niet als vooruitstrevend genoeg met betrekking tot klimaatdoelen en energie. Jongerenorganisaties geven aan dat klimaat sterk verbonden is met verschillende andere doelen, zoals het tegengaan van armoede en honger, en het bewerkstelligen van vrede en veiligheid. Die verbondenheid is alleen al een reden om deze doelen grote prioriteit te geven.

[Onderzoek van NJR](#) laat zien dat jongeren geen voorstander zijn van bezuinigen op klimaat en milieu. Slechts 7% is van mening dat er bezuinigd moet worden op een schoner milieu. De rest vindt dat er evenveel of meer geld moet worden uitgegeven. In het [III-onderzoek van NJR in 2016](#), geeft bijna twee derde (65%) van de jongeren aan zich zorgen te maken over (de gevolgen van) klimaatverandering. Drie jaar geleden stelden we jongeren dezelfde vraag en toen waren het minder jongeren die zich hier zorgen over maken (49%).

In de Jongerenkieswijzer werd Duurzaamheid ruim 92.000 keer aangevinkt als belangrijkste thema. In vergelijking tot andere thema's, zoals onderwijs en zorg, wordt duurzaamheid dus als minder belangrijk gezien (alleen 'inclusiviteit' werd minder vaak gezien als het belangrijkste thema). Desondanks werden de stellingen over duurzaamheid gemiddeld zeer positief beoordeeld (3,2 op een vijf puntschaal van 'helemaal mee oneens' = 1 tot 'helemaal mee eens' = 5). De stelling die het minst (2,6) scoorde was 'Er moet accijnsbelasting op vlees komen'. Daarentegen werd de stelling 'Er moet meer aandacht worden besteed aan duurzaamheid als thema in het Nederlandse onderwijs' beoordeeld met een gemiddelde van 3,6.

Gezondheid, welzijn en gezonde steden (SDG 3 en 11)

Over het algemeen zijn jongeren tevreden over de gezondheidzorg in Nederland. Hun eigen ervaringen zijn veelal positief. Daarmee wordt dit doel ook niet door alle jongeren als prioriteit gezien. Wanneer jongeren meer informatie krijgen, bijvoorbeeld in gastlessen, over een gezonde leefomgeving en schadelijke stoffen, of als jongeren meer leren over seksuele en reproductieve gezondheid en rechten, dan zien ze echter meer dan daarvoor het belang van deze doelstellingen.

Psychische gezondheid is een onderwerp dat veel jongeren aangaat. Meer dan 4 op de 10 jongeren kent leeftijdsgenoten met psychische problemen. De basishouding van jongeren over (jongeren met) psychische problemen is niet negatief, maar er is wel wat ongemakkelijkheid en onwetendheid over dit thema. [In het NIR-project 'jeugd-ggz'](#) hebben jonge ervaringsdeskundigen vijf knelpunten en oplossingen voor Jeugd-ggz geïdentificeerd: 1) stigma/taboe bestrijden door voorlichting en online platforms, 2) eigen wensen en grenzen: jongeren betrekken in hun eigen behandeling en toekomstplannen, 3) maatwerk en samenwerking om mogelijkheden te creëren binnen het onderwijs wanneer jongeren vastlopen vanwege psychische problemen, 4) begrip door vertrouwenspersonen in nazorg: ervaringsdeskundigen in wijkteams en laagdrempelige inlooph faciliteiten, 5) bestrijden van onwetendheid en onbegrip binnen het onderwijs over ggz door informatie en voorlichting.

'Zorg' werd in de Jongerenkieswijzer ruim 159.000 keer aangevinkt als belangrijkste thema en is daarmee na onderwijs volgens de jongeren die de kieswijzer invulden, het op één na belangrijkste thema.

Gelijkheid (SDG 10)

Gelijke kansen is voor veel jongeren in Nederland nog niet vanzelfsprekend. Dit doel werd ook in de SDG enquête genoemd als een van de doelen waar Nederland nog aan moet werken. In onderzoek van NJR, uitgevoerd als [onderdeel van de Kinderrechtenrapportage naar de VN](#) geeft bijna 1 op de 5 jongeren aan wel eens te moeten opkomen voor het recht van gelijke behandeling van alle kinderen en jongeren. De meeste jongeren denken dat de rechten van gevluchte kinderen niet goed geregeld zijn (43%). Verder denken jongeren dat de rechten van kinderen met problemen thuis (36%) en de rechten van kinderen met ouders met laag inkomen/uitkering (31%) ook niet goed geregeld zijn. Verder vinden jongeren dat de rechten van gehandicapte kinderen (25%), de rechten van kinderen in een gevangenis (24%), de rechten van langdurig zieke kinderen (23%) en kinderen in een tehuis (23%) niet goed geregeld zijn. Uit jarenlange praktijkervaring van NJR en op basis van de informatie die wij tot onze beschikking hebben, willen we een aantal groepen uitlichten voor wie gelijke kansen nog niet altijd vanzelfsprekend zijn.

LHBT

In een update van de Kinderrechtenrapportage uit 2012, is in 2014 een kwalitatief onderzoek gedaan naar LHBT-jongeren en hun rechten. De geïnterviewden beschouwen Nederland als een goede plek om zichzelf te kunnen zijn. Ze ervaren geen structurele discriminatie door overheden en ze voelen zich in het algemeen gewaardeerd door hun vrienden. LHBT-jongeren voelen zich 'geëmancipeerd', maar hebben niet het gevoel dat een diversiteit aan seksuele voorkeuren altijd als normaal wordt ervaren.

Voor transseksuele jongeren geldt dat er nog weinig bekend is bij het algemene publiek en de jongeren ervaren dat er nog veel verkeerde aannames bestaan. Wel zijn ze tevreden over de mogelijkheden in de gezondheidszorg voor hun medische transitie. Er zijn nog steeds wel administratieve obstakels waar de jongeren tegenaan lopen, maar dit gaat steeds beter.

Kindermishandeling

Er zijn in Nederland naar schatting jaarlijks bijna 119.000 kinderen van 0 tot 18 jaar die slachtoffer zijn van kindermishandeling. [Uit het onderzoek](#) blijkt dat jongeren een grote bereidheid hebben om vrienden te helpen die met mishandeling te maken hebben, maar ze zien zichzelf niet als aangewezen persoon om de mishandeling te melden of dit op te lossen. Op basis van deze uitkomsten is het belangrijk dat jongeren beter worden voorgelicht over kindermishandeling en over hoe zij kunnen handelen als zichzelf of een vriend/vriendin wordt mishandeld. De belangrijke ondersteunende en signalerende rol die jongeren kunnen spelen als een leeftijdsgenoot wordt mishandeld, moet worden erkend en benut in de aanpak van kindermishandeling.

Jongeren met een beperking

De Nederlandse Dove Jongeren, lidorganisatie van NJR, geven aan dat dove jongeren nog een grote ongelijkheid ervaren in de Nederlandse samenleving. Ze geven aan dat de kwaliteit van speciaal onderwijs (in dit geval specifiek voor dove jongeren) sterk achterblijft vergeleken met regulier onderwijs. Ze hebben het gevoel dat veel discussies die worden gevoerd over kwaliteit van onderwijs, op hun vaak niet van toepassing zijn omdat ze nog een inhaalslag moeten maken. Ook na school ervaren ze een achterstand. Discriminatie op de arbeidsmarkt komt nog veel voor. Het is zeer waarschijnlijk dat jongeren met andere beperkingen vergelijkbare problemen ervaren, maar daar was voor deze rapportage onvoldoende informatie over.

Jeugdzorg en jeugd-ggz

Jongeren die te maken hebben met jeugdzorg of jeugd-ggz, hebben vaak te maken met extra obstakels om hun leven vorm te geven en het maximale uit zichzelf te halen. Voor deze jongeren is het van groot belang dat er een einde komt aan het stigma, en dat er in het onderwijs meer begrip en maatwerk komt voor jongeren die vastlopen door psychische problemen. Dit helpt voor deze jongeren om gelijke kansen te krijgen in de samenleving.²⁴

Jongeren in de jeugdzorg komen weer andere obstakels tegen. In de vele gesprekken die NJR heeft gevoerd met

²⁴ NJR panel en groep ervaringsdeskundigen: [Jongeren over psychische gezondheid](#) (2016)

jongeren in de jeugdzorg en de debatten en dialogen die we hebben gefaciliteerd, blijkt dat jongeren in de jeugdzorg onder andere ongelijkheid ervaren in het onderwijs en op de arbeidsmarkt. Zo kunnen ze niet altijd het onderwijsniveau volgen dat ze aan kunnen, omdat bijvoorbeeld in justitiële inrichtingen niet hoger dan MBO niveau 2 onderwijs wordt gegeven. Vaak lopen jongeren ertegenaan dat ze geen stage kunnen lopen tijdens hun traject, wat hun kansen op de arbeidsmarkt verkleint. En ook als ze klaar zijn met hun traject in de jeugdzorg, komen ze soms moeilijk aan een baan omdat op hun cv zichtbaar is dat ze onderwijs in jeugdzorg hebben gevolgd. Ook terugstromen in regulier onderwijs kan voor deze jongeren lastig zijn. Scholen staan niet altijd te springen om leerlingen terug te nemen die eerder van school zijn gestuurd en ook als ze deze jongeren wel weer toe laten, zijn ze veel strenger en is de kans groot dat ze weer van school worden gestuurd. Tot slot worden jongeren in gesloten instellingen en justitiële instellingen niet altijd goed voorbereid op het leven na hun jeugdzorgtraject. Er zijn bijvoorbeeld veel beperkingen op internetgebruik en social media, voornamelijk in gesloten jeugdzorg en justitiële jeugdinrichtingen, terwijl het belangrijk is dat jongeren hier goed mee om leren gaan.

Migrantenachtergrond

Bij veel NJR projecten zijn jongeren met een migrantenachtergrond actief, als vrijwilliger of deelnemer. In NJR-projecten geven jongeren met migrantenachtergrond vaak aan een achterstand en discriminatie te ervaren. Dat geldt in het onderwijs, op de arbeidsmarkt en in het dagelijks leven. Ze geven aan een dubbele maatstaf te ervaren, waarbij zij anders behandeld worden en er minder aandacht is voor problemen die hen aangaan. Veel jongeren met een migrantenachtergrond hebben het gevoel er niet bij te horen. Ze zijn niet blij met het wij/zij denken, maar doen dat tegelijkertijd zelf ook. Zoals voor alle groepen geldt, worden deze gevoelens niet door iedereen gedeeld. Er zijn overal jongeren met migrantenachtergrond die hun peers op roepen zelf door te pakken en de kansen te pakken die er zijn. Jongerenwerk en projecten van NJR zoals Young Leaders kunnen helpen dat gevoel van ongelijkheid te verkleinen, door jongeren te laten ervaren wat ze zelf kunnen doen, wat hun talenten zijn en hoe ze gebruik kunnen maken van geboden kansen. Dat helpt ook in loopbaanoriëntatie.

Gender

Jongerenvertegenwoordigers merken in gastlessen dat jongeren steeds op jongere leeftijd geïnteresseerd zijn in gendervraagstukken. Ook in de SDG enquête kwam dit thema naar voren als een van de doelen waar Nederland nog aan moet werken. In de jongerenkieswijzer blijkt dat van de twintig stellingen over vijf verschillende thema's de jongeren het gemiddeld sterk eens waren (gemiddeld 4,0 op een vijf-puntschaal) met de stelling 'Vaders moeten meer verlofdagen krijgen om door te brengen met hun pasgeboren kind'.

Arbeidsmarkt (SDG 8)

Veel jongeren maken zich zorgen over of ze een baan zullen vinden in de toekomst. Bij de Jongerenkieswijzer werd het thema 'arbeid' op twee na (onderwijs en zorg) het vaakst aangevinkt als belangrijkste thema, ruim 145.000 keer. [Uit de generation what enquête](#) blijkt dat jongeren verdeeld zijn over in hoeverre het onderwijssysteem zorgt voor een goede voorbereiding op de banenmarkt. 44% is het hier in zekere zin mee eens, 41% is het hier niet mee eens.

Bij het Nationaal Jeugddebate 2017 gaven jongeren aan graag meer aandacht te willen voor sociale vaardigheden in het onderwijs. De behoefte aan aandacht voor de zogenaamde 21st century skills wordt breed gedragen. Ook tijdens ROC Werkt blijkt dat jongeren behoefte hebben aan leren presenteren, leren solliciteren, kritisch nadenken etc. Daarnaast is de ervaring van NJR dat het jongeren helpt om meer zicht te krijgen in hun eigen sterke punten en talenten. Zeker op het MBO zijn veel jongeren bezig met het 'meekomen met studie/werk etc', en zijn ze zich er niet van bewust dat ook zij een uniek talent hebben waarmee ze kunnen opvallen en uitblinken op hun eigen manier. [In een panelonderzoek over sterke punten](#) geven jongeren aan dat de belangrijkste vaardigheden die ze willen leren zijn: 'goed communiceren', en 'stressbestendigheid'. Opmerkelijk weinig jongeren kiezen voor de life skills 'ICT vaardigheden'. Kennelijk maken ze zich daar nu weinig zorgen over en verwachten ze daar in de toekomst ook weinig belemmeringen in tegen te komen.

Zorgen over uitdagingen van deze tijd

Hoewel jongeren over het algemeen optimistisch zijn over hun eigen toekomst, zijn er wel onderwerpen waar ze zich zorgen over maken. Vrede en veiligheid is daar een van. Dat gaat zowel over conflicten in het buitenland en de invloed daarvan in Nederland, maar ook over polarisatie in Nederland. [In een NJR onderzoek](#) gaf 69% van de jongeren antwoord op de vraag over welke veranderingen in de maatschappij ze zich zorgen maken. 39% van deze groep maakt zich zorgen over een eventuele oorlog. Jongeren maken zich ook veel zorgen over de aanslagen, terrorisme en IS. In gastlessen van jongerenvertegenwoordigers blijkt ook dat veel jongeren zich zorgen maken over het vluchtelingen-vraagstuk. Ook klimaat wordt regelmatig genoemd.

NJR onderzoek naar de mening van jongeren en kinderen

laat grote verschillen zien in de meningen van jongeren over vluchtelingen. De helft (52%) staat neutraal tegenover hoe de regering omgaat met het vluchtelingen-vraagstuk. 2 op de 10 jongeren vindt dat de regering het goed doet en 2 op de 10 van de jongeren vindt juist dat Nederland het slecht doet. De helft van de jongeren (52%) maakt zich zorgen over wat er met vluchtelingen in Nederland gebeurt. De helft van deze groep kan daar wel eens niet van slapen. 1 op de 10 jongeren denkt er nooit over na. 43% van de

jongeren is bang dat er te veel vluchtelingen naar Nederland komen (39% is daar niet bang voor, 18% weet het niet).

2. Jongeren informeren over- en betrekken bij de SDGs

Hoewel het overgrote deel van de jongeren in hun dagelijks leven niet direct bezig is met de SDGs en zich vaak niet bewust is van het bestaan van deze doelen, leven de thema's die onderdeel zijn van de SDGs wel degelijk en zijn er tal van initiatieven die jongeren hierover informeren. Ook zijn veel jongeren (onbewust) al wel bezig met thema's die raken aan de SDGs, zonder dat ze dit zelf weten. Dit hoofdstuk zal zich specifiek richten op de kennis die jongeren hebben over SDGs, de mate waarin jongeren worden betrokken bij SDGs en welke suggesties we hebben voor hoe dat effectiever en grootschaliger kan.

Over het algemeen ervaren we dat jongeren open staan voor een gesprek over de SDGs en dat het verstrekken van informatie over de doelen of over een specifieke thema binnen de doelen, jongeren helpt om een mening te vormen en vervolgens hun prioriteiten aan te geven. Een peer to peer benadering is daarbij vaak effectief. Onze ervaring is dat meer kennis en bewustzijn leidt tot een andere weg en benadering van wat belangrijk is en waar zij zelf impact op kunnen hebben. Mocht je dus willen inzetten op het maximaliseren van de commitment en de inzet van jongeren, dan loont het om bewustwording en dialoog over de SDGs daarin voor je te laten werken.

Kennis over de SDGs

We zien een duidelijk verschil met het kennisniveau over de Millenniumdoelen en de huidige SDGs. Ervaring van zowel jongerenvertegenwoordigers als ook jongerenorganisaties laat zien dat de kennis over de SDGs beperkt is. Ook zien zij een onderscheid in kennisniveau tussen jongeren met een universitaire achtergrond (zeker met een voor de SDGs relevante studie) en jongeren in het voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs. Sommige jongeren denken wel na over wat er in de wereld gebeurt en krijgen via het nieuws wel informatie mee over thema's die raken aan de SDGs, maar ze weten vaak niet dat dit gerelateerd is aan de SDG agenda.

In een [NJR panel](#) werd jongeren gevraagd of ze bekend waren met de SDGs. 34% van de jongeren antwoordde daarop bevestigend. Dit waren significant vaker havo en vwo leerlingen. Wat ze precies weten over de SDGs, is niet gevraagd, omdat dat in de context van dit onderzoek niet relevant was.

Dit raakt aan de discussie hoe belangrijk het überhaupt is dat jongeren bekend zijn met de SDGs. Hoewel de focus op implementatie in plaats van bewustwording te begrijpen is,

is het ook een gemiste kans. We zien een duidelijke tweedeling tussen hoogopgeleide jongeren en lager opgeleide jongeren als het gaat om kennis over en bewustzijn van de SDGs. Dit terwijl de SDGs de agenda voor de toekomst is voor alle jongeren, en dan is een dergelijk groot verschil lastig te rijmen met wat de SDG agenda beoogt, namelijk dat alle groepen en lagen van de samenleving onderdeel zijn in het realiseren daarvan.

Betrokkenheid bij de SDGs

Jongeren worden op verschillende manieren betrokken bij de SDGs, door het ministerie van Buitenlandse Zaken met het schrijven van dit bijzondere deel, door scholen in projectweken, en door jongerenorganisaties en jongerenvertegenwoordigers in allerlei projecten. De jongerenvertegenwoordigers geven aan blij te zijn met de kansen die het ministerie van Buitenlandse Zaken hen biedt door mee te kunnen praten bij SDGs cafés en deze rapportage, maar zij zien ook kansen voor meer betrokkenheid. Dit wordt ook bevestigd door onze lidorganisaties. De SDGs zijn niet alleen een verantwoordelijkheid van het ministerie van Buitenlandse Zaken, ook andere ministeries en lokale overheden zijn hier mee bezig, en toch zijn er nauwelijks mogelijkheden voor jongeren om betrokken te zijn bij de implementatie van het SDG raamwerk cq. agenda op zichzelf. Dit laat echter onverlet dat op de inhoud van de afzonderlijke doelen, er ontzettend veel initiatieven bestaan waar ook jongeren een grote rol in spelen.

Sommige scholen geven wel aandacht aan de SDGs, soms in bestaande vakken, soms in projectweken, maar dit hangt erg af van de school en de docenten zelf. Daarmee krijgen sommige jongeren dus wel informatie over de doelen en krijgen ze de kans zelf bij te dragen aan de implementatie, terwijl andere jongeren die kans niet hebben. De vraag is in hoeverre we tevreden willen zijn dat nu voornamelijk hoogopgeleide, al zeer goed ingevoerde jongeren geïnformeerd en betrokken zijn. Voor commitment voor de Agenda 2030 en om de potentie van jongeren echt te kunnen benutten, zou het vruchtbaar zijn als jongeren met diverse achtergronden worden betrokken, door verschillende actoren, variërend van jongerenorganisaties tot NGOs en bedrijfsleven.

Er zijn tal van initiatieven van jongeren en jongerenorganisaties die bijdragen aan het boeken van voortgang op een van die doelen. Dit gaat bijvoorbeeld over jongeren die zich inzetten voor het verduurzamen van hun school of die bijdragen aan de leefbaarheid van hun eigen buurt. Dit is niet altijd verbonden aan een organisatie. Een interessante vraag is of het voor die initiatieven van jongeren een voordeel zou leveren om dat wat zij doen, meer te relateren aan de SDG agenda. Bijvoorbeeld omdat dat voor jongeren toegang geeft tot informatie, netwerken en mogelijk zelfs financiering om hun initiatieven een stap verder te brengen.

Voor de landelijk georganiseerde jongerenorganisaties gelden deze vraag en eventuele mogelijkheden ook, maar komt er nog iets bij. Namelijk, het kan deze organisaties helpen elkaar en andere stakeholders te kunnen vinden om samen op trekken en de handen in een te slaan om hun impact te vergroten.

Bovendien geldt dat vanuit het perspectief van de partijen die monitoren en op landelijk niveau slimme verbindingen willen leggen, het zinvol kan zijn dat activiteiten een 'SDG-label' hebben. Bij al deze dingen geldt dat het echt tot een win-win situatie en bijvoorbeeld niet tot onnodige administratieve druk moet leiden.

Suggesties voor het benaderen, betrekken en ondersteunen van jongeren met betrekking tot de SDGs

Zoals al eerder aangegeven, zijn jongeren te mobiliseren en activeren om bij te dragen aan de implementatie van de SDGs. Met Agenda 2030 als agenda voor de toekomst, is het belangrijk dat te doen. Er is veel potentieel onder jongeren dat ingezet kan worden om de impact van de SDG agenda te vergroten, dus het is de moeite waard daarin te investeren. Het is daarbij belangrijk dat sleutelpartijen daarin samen optrekken. Dan gaat het om jongeren/jongerenorganisaties, rijksoverheid, onderwijs en andere organisaties.

Om effectief jongeren te benaderen, betrekken en ondersteunen met betrekking tot de SDGs, zijn er bepaalde succesfactoren. Deze succesfactoren zijn onder andere geformuleerd op basis van praktijkervaring van NJR.

1. Zorg voor een zo groot mogelijke vervulling van de psychologische basisbehoeften van jongeren.

De behoefte aan autonomie, competentie en verbondenheid is universeel en geldt voor alle jongeren. Neem dit als startpunt en begin bij competentie (ontwikkeling); de vervulling van die behoeften zal er toe leiden dat zij zelf ook impact willen hebben, er toe willen doen, iets willen betekenen of doorgeven. Dat is dus ook hoe de commitment en inzet van jongeren voor de SDGs kan worden benut en gemaximaliseerd.

2. Wees doelgroepspecifiek.

De psychologische basisbehoeften zijn van toepassing op alle jongeren, maar een laag daaronder verschillen jongeren natuurlijk door verschillende ontwikkelingsfasen, waarden en interesses. Speel hier dus op in. Juist deze doelgroepspecifieke benadering is belangrijk om ervoor te zorgen dat jongeren met allerlei verschillende interesses en achtergronden op hun eigen manier bij kunnen dragen aan de SDGs. Het is daarbij belangrijk dat jongeren en andere stakeholders, zoals overheden, elkaar begrijpen en elkaars taal spreken. Jongerenvertegenwoordigers en jongerenorganisaties kunnen daarin een schakel zijn.

3. Investeer in relaties met en eigenaarschap onder jongeren.

Luister echt naar jongeren en geef aandacht aan ze; als individu, met individuele aanleg-potentie-sterke punten en als onderdeel van sociale verbanden. Werk toe naar resultaten (zowel op het persoonlijke als op het sociale, maatschappelijke) en laat het behalen van die resultaten niet te lang duren. Geef jongeren de verantwoordelijkheid die ze aankunnen en maak daarin duidelijke stapjes. Wees transparant en koppel duidelijk en tijdig terug.

4. Laat jongeren zoveel mogelijk elkaar overtuigen en ondersteunen.

Pas vormen van peer education en buddyrelaties toe, die verschillende sociale milieus prima kunnen doorkruisen. Benut daarbij de werking van positieve rolmodellen. Op dit moment vervullen jongerenorganisaties en jongerenvertegenwoordigers deze rol al. Zij geven daarbij aan een behoefte te hebben aan informatie (welke initiatieven zijn er al). Ook geven ze aan dat jongeren vaak goede ideeën hebben, maar wel begeleiding en eventuele financiële ondersteuning kunnen gebruiken. Dat geldt ook voor startups.

5. Benader en ontmoet jongeren in eerste instantie daar waar ze zijn.

De wijk, de school, de jeugdzorginstelling, het jongerenwerk, vrijetijdsvoorzieningen, eventueel ook online. Opereer binnen hun 'primaire proces'. Werp geen onnodige drempels op (bv. 9 uur op het Stadhuis een brainstorm plannen werkt niet, ook jongeren zelf alle reiskosten laten betalen kan een drempel vormen). Zet in op kanalen die jongeren gebruiken en zorg voor toegankelijke informatie. Social media bieden natuurlijk tal van opties om jongeren te informeren en te betrekken. Zo zien we bijvoorbeeld dat door heel gericht jongeren met interesse voor SDGs te benaderen via Facebook-ads, de Nacht van de VN een kleine 1000 bezoekers trekt. Aan de andere kant vinden jongeren ongewenste informatie in hun online netwerken juist heel vervelend. Je moet dus heel goed weten wat je doet.

Onderwijs kan een grote rol spelen in het bereiken, informeren en activeren van jongeren. Nu is er in het onderwijs nauwelijks aandacht voor de SDGs, tenzij scholen/docenten zelf ervoor kiezen hier iets mee te doen. Jongerenvertegenwoordigers en jongerenorganisaties adviseren dit onderdeel van het curriculum te laten zijn.

3. De bijdrage van NJR, Jongeren-vertegenwoordigers en jongeren-organisaties aan bereiken van SDGs binnen en buiten Nederland

Voor het beantwoorden van deze vraag, is het belangrijk een onderscheid te maken in het bijdragen aan bekendheid van de SDGs en het bijdragen aan de feitelijke implementatie van de SDGs, waarbij zoals eerder gesteld, dingen met elkaar kunnen overlappen. Zo geldt voor NJR dat zij zowel bijdraagt aan de bekendheid van de SDGs, maar ook aan de feitelijke implementatie van de doelen.

NJR

NJR draagt op verschillende manieren bij aan de bekendheid van, en bewustwording over de SDGs. In het Jongeren-vertegenwoordigersprogramma zijn 8 jongerenvertegenwoordigers actief op verschillende thema's. Zij spreken elk jaar duizenden jongeren over de SDGs en andere internationale thema's. Een deel van de jongerenvertegenwoordigers wordt verkozen tijdens de Nacht van de VN. Tijdens dit jaarlijkse evenement komen een kleine 1000 jongeren samen om meer te leren over de SDGs en om met elkaar in gesprek te gaan over deze doelen. Het feit dat dit jaar Pakhuis de Zwijger in Amsterdam vol was op een maandagavond, laat zien dat hier een grote behoefte aan is. Recent is NJR begonnen met het project World=U. Dit project doet NJR samen met de Rabobank en zoomt in op voedselzekerheid.

Ook draagt NJR bij aan de feitelijke implementatie van de SDGs, maar dit is niet onder de vlag van de SDGs. Dit gaat bijvoorbeeld om onderwijsprojecten zoals ROC Werkt, waar jongeren 21st century skills ontwikkelen om hun kansen op de arbeidsmarkt te vergroten, en het gaat bijvoorbeeld om projecten die bijdragen aan gelijke kansen, zoals het *Jeugd-ggz* project, het *Kinderrechten in de Jeugdzorg* project en *Niet Alleen Anders*, gericht op LHBT jongeren. Geen van deze projecten zijn geïnitieerd omdat deze onderwerpen in de SDGs zijn opgenomen, maar ze komen voort uit een behoefte die bestaat bij jongeren, onderwijsinstellingen of andere partijen. Het laat daarmee wel zien dat veel SDGs op vele fronten relevant zijn in de Nederlandse context.

Jongerenvertegenwoordigers

Jongerenvertegenwoordigers en hun werkgroep informeren en consulteren zo'n 15.000 jongeren per jaar over thema's aangaande de SDGs. Jongerenvertegenwoordigers vervullen dus een kerntaak wat betreft de bewustwording en bekendmaking van de SDGs. Elk van de jongerenvertegenwoordigers concentreren daarbij vooral op hun eigen thema's: Algemene Vergadering van de VN, Duurzame Ontwikkeling, UNESCO, Europese Zaken en Environment & Health. Ze organiseren tal van evenementen en projecten. Zo nam de Werkgroep UNESCO initiatief om echt een gesprek onder jongeren op gang te brengen over tolerantie en culturele diversiteit en lanceerde de Werkgroep VN een scholencampagne waarin toegewerkt werd naar een event over de SDGs. De Werkgroep Europa wist Koenders te strikken om met 200 scholieren ideeën uit te wisselen over de toekomst van Europa en Jong & Duurzaam pakte uit met het Future Generations Forum waar 250 jongeren in 1 dag transformeerden tot jonge leiders voor duurzaamheid. Allemaal mooie voorbeelden van jongeren die gaan voor wat hen ligt en daarmee impact hebben. De jongerenvertegenwoordigers werken samen aan een SDG project waarin jongeren worden begeleid om hun ideeën omtrent de SDGs uit te voeren. Jongerenvertegenwoordigers zetten zich internationaal in op internationale platforms bij de VN.

Lidorganisaties en andere jongereninitiatieven

Ook zijn er tal van andere initiatieven en projecten bestaan waarbij jongeren anderen informeren en betrekken bij de SDGs. Dit zijn bijvoorbeeld projecten van jongeren-organisaties, maar ook jonge ondernemers die hun eigen bedrijf of stichting opzetten. Hieronder een overzicht van organisaties, projecten en initiatieven voor de verschillende doelen. Deze lijst is zeker niet volledig, maar geeft wel een impressie van wat er gebeurt in Nederland.

SDG3: Good health and wellbeing • IFMSA (jongerenorganisatie, (inter)nationale organisatie voor geneeskundestudenten, met focus op public health). • Choice for youth and sexuality (jongerenorganisatie). • European Environment and Health Coalition. • Rode Kruis EHBO cursussen en app voor jongeren. • Jeugd-ggz project NJR. • Kinderrechten in de jeugdzorg NJR.	SDG6: Clean water and sanitation • Waterspaarders (een initiatief van kinderen en leerkrachten samen met WNF, Unilever en de Missing Chapter Foundation over energieverstopping). • UNESCO Institute for Water Education, gericht op jongeren uit ontwikkelingslanden. • Jeugdwaterschap (een groep jongeren tussen 14 en 17 jaar die verschillende waterschappen vertegenwoordigt). • Creating water foundation (jonge startup gericht op drinkwater o.a. in Peru).
SDG7: affordable and clean energy • Solar teams van verschillende universiteiten. • Manifest voor Parijs klimaatafspraken (meer dan 20 jongerenorganisaties ondertekenden een manifest voor ambitieuzere doelen voor duurzame energie). • Energy challenges (project waarbij leerlingen van scholen een wedstrijd aangaan om hun school zoveel mogelijk te verduurzamen). • Fossil Free Movements. • Mature Development (hier werken veel young professionals, ze houden zich met verschillende SDGs bezig).	SDG11: Sustainable cities and communities • Ik Ben Geweldig project van NJR – gericht op het verduurzamen van gemeenschappen/buurtten in Nederland. • Consultaties van jongeren over stadsplanning, bijvoorbeeld in de gemeente Utrecht. • Activiteiten studentendesks Rode Kruis.
SDG12: Responsible consumption and production • Future Generations forum. • Evengeenvlees campagne (opgezet door een jongere). • United Wardrobe (opgezet door studenten). • Instock restaurant (opgericht door 4 twintigers). • Café de Ceuvél (duurzame, creatieve broedplaats in Amsterdam). • Youth Food Movement. • Viva las Vega's.	SDG13: Climate action • Jonge Klimaatbeweging, met initiatieven zoals de klimaatkandidaat campagne. • Manifest van Politieke Jongerenorganisaties. • Studenten voor Morgen, met projecten zoals de Sustainable, Sustainable Career Event, Duurzame Introductie stunt. • Jongeren Milieu Actief (JMA) met projecten zoals de green canteen. • Students4Development. • Duurzame Jonge 100.
SDG14: Life below Water • The Ocean Cleanup (initiatief van student Boyan Slat).	SDG15: Life on Land • JNM (Jongeren in de Natuur). • NJN (Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie). • Scouting Nederland. • Jongerenraad van staatsbosbeheer.
SDG16: Peace, justice and strong institutions • Young Amnesty. • HopeXXL. • Activiteiten studentendesks Rode Kruis.	SDG17: partnerschappen • Nacht van de VN.

